

Dooperkenning

Door de Russisch – Orthodoxe Kerk in
Nederland (patriarchaat Moskou)

Afstudeeronderzoek van:

Nathan Noorland

22-05-2019

Naam begeleider:

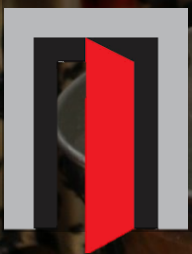
Hendrik Jan de Bie

Opdrachtgever:

Geert van Dartel namens de
Katholieke Vereniging voor Oecumene

Bachelor Theologie

Christelijke Hogeschool Ede

Voorwoord

In het huis van mijn oma in Bleskensgraaf hangt een levensgroot schilderij. Het is gemaakt door mijn opa die een aantal maanden geleden overleden is. Op het schilderij is een duistere, woeste zee te zien. Er staat een stevige wind en het schuim staat op de golven.

Midden in de golven is een schip te zien: De Elwood Mead. Een groot bulkschip dat onderweg was naar Australië met 122.000 ton ijzererts aan boord. Het schip voer echter op 26 december 1973 op de rotsen van het Engelse eiland Guernsey en werd daar een speelbal van twee oerelementen: Het woeste water en de wind.

Door zijn werk op een binnenvaartschip was er bij mijn opa een fascinatie ontstaan voor het water en hij had ook al snel moeten leren dat het water niet alleen maar vredig en lief was. Bij een storm kon het namelijk zomaar spoken op het water en kon een schip een speelbal van de elementen worden. Toen hij weer op het land ging leven bleef het water trekken. Hij schilderde heel wat schilderijen met woeste golven.

De fascinatie voor het water en de wind heb ik ook. Als kind kon ik vanuit mijn zelfgebouwde boomhut aan de rivier De Lek eindeloos naar het water turen en mij verwonderen over de wind. Ik zag de wind niet, maar hij was er wel. De ene keer was het water rustig, en de andere keer stonden er schuimkoppen op het water. Het was eb en werd weer vloed. Er waren ook momenten dat het springtij was en dan hoopte ik maar dat de krachten van het water en de wind mijn boomhut heel zouden laten.

Misschien heeft deze fascinatie voor het water en de wind er ook wel voor gezorgd dat ik mij in de afgelopen maanden met veel vreugde heb ondergedompeld in de rijke betekenis van de doop binnen de russisch – orthodoxe traditie.

In september 2018 heb ik de Nederlandse Raad van Kerken benaderd met de vraag of ik een afstudeeronderzoek kon doen die de Oecumene in Nederland verder zou helpen. Zij verwezen mij door naar de Katholieke Vereniging voor Oecumene, een organisatie die vanuit de Rooms – Katholieke Kerk de eenheid tussen kerken probeert te bevorderen. De Katholieke Vereniging voor Oecumene reageerde - in de persoon van Geert van Dartel - gelijk enthousiast. Geert van Dartel vroeg mij om onderzoek te doen naar het erkennen van het doopsel van reeds gedoopte christenen die toetreden tot de Oosters-Orthodoxe Kerk. Worden zij opnieuw gedoopt, of wordt hun doopsel erkend?

Het was een onderzoeksvraag die mij gelijk triggerde en ik heb er in de afgelopen maanden met veel plezier aan gewerkt. Het was tegelijk ook uitdagend. Vanuit mijn protestantse achtergrond mocht ik de rooms-katholieke en oosters-orthodoxe traditie met elkaar vergelijken. Dit was niet altijd makkelijk maar het zorgde tegelijk ook voor een interessant perspectief.

Een onderzoek naar het heilig sacrament van de doop doet je natuurlijk ook gelijk denken aan je eigen doopsel. Op 14 juni 1994 werd ik gedoopt in de Nederlands Hervormde Kerk van Streefkerk. De Bijbeltekst die tijdens de doopdienst centraal stond kwam uit Jesaja 44 vers 3:

“Ik zal water uitgieten op dorstige grond, waterstromen over het droge land. Ik zal mijn Geest uitgieten over je nazaten en mijn zegen over je telgen”

Opnieuw het water en de wind. Water en Geest. Ze horen blijkbaar bij elkaar. Al vóór de schepping zien we de Geest van de Eeuwige over de woeste oervloed zweven.

Het water en de Geest zijn ook sterk aan elkaar verbonden in de oosters – orthodoxe dooptheologie. Het is iets dat ik in dit afstudeeronderzoek heb mogen ontdekken. Het woeste water van het leven kan beangstigen, het kan spoken en wij kunnen ons als een stuurloze speelbal voelen. Maar er is ook een God die redt uit het water en ons er – door het doopsel heen - uit omhoogtilt door zijn Heilige Geest.

De dooptheologie van de Oosters-Orthodoxe Kerk is ontzettend rijk en wellicht missen wij als Kerk van het Westen de innerlijke capaciteit om de rijkdom van de Orthodoxie te begrijpen¹. Ik heb een poging gedaan om het enigszins te doorgronden en ik hoop een duidelijk antwoord te kunnen formuleren op de onderzoeksvraag.

Ik wil in het bijzonder de *protestantse brugkerkgemeente in Nieuwerbrug* bedanken voor de maanden studieverlof die ik als voorganger kreeg om mij vast te bijten in dit onderzoeksverslag. Dankbaar ben ik ook voor het geduld, de liefde en ondersteuning van mijn vriendin en vrouw *Lianne*. De gesprekken met *Geert van Dartel* en *Hendrik Jan de Bie* waren tot slot een vreugde. Ik wil hen hartelijk bedanken voor het meelesen, de goede feedback en begeleiding.

Veel leesplezier bij het lezen van mijn afstudeeronderzoek en ik hoop dat jullie na het lezen de fascinatie gaan delen voor het Water en de Geest en dat dit onderzoek mag bijdragen aan de eenheid van de Kerk van Christus.

Nathan Noorland | Woerden, 22 mei 2019

¹ Uitspraak van emeritus prof. dr. Gerrit Hartvelt (PThU)

Inhoudsopgave

1. Verantwoording onderzoek	7
1.1 Aanleiding en omschrijving organisatie	8
1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen	10
1.3 Afbakening	12
1.4 Methoden en onderzoek	13
2. Waar komt de vraag van wederzijdse dooperkenning vandaan?	15
2.1 Inleiding	16
2.2 Dooperkenning in het Nieuwe Testament	16
2.3 Dooperkenning in de Vroege Kerk	17
2.4 De kerk van het Oosten	21
2.5 De kerk van het Westen	26
2.6. De oecumenische beweging	28
2.7 Dooperkenning in Nederland	28
2.8. Samenvatting en conclusie	29
3. Wat is de reden dat mensen uit andere kerkgemeenschappen overgaan tot de Russisch - Orthodoxe Kerk?	32
3.1 Inleiding	33
3.2 Geen zendingskerk	33
3.3 Instroom uit andere kerken	33
3.4 Samenvatting en conclusie	35
4. Hoe is de voorbereiding van russisch-orthodoxen in Nederland op het doopsel?	36
4.1 Inleiding	37
4.2 De voorbereiding van volwassenen	37
4.3 De voorbereiding van ouders	38
4.4 Samenvatting en conclusie	38
5. Wat is de betekenis van het doopsel in de russisch-orthodoxe traditie?	39
5.1 Inleiding	40
5.2 Het doopsel bij Johannes Chrysostomus (345 – 407)	40
5.3 Het doopsel bij metropoliet Ioannis Zizioulas (1931 - heden)	42
5.4 De doop voor Nederlandse russisch – orthodoxe priesters	43
5.5 Kenmerken van het oosters – orthodoxe doopsel	45
5.6 De dooprite	48
5.7. Samenvatting en conclusie	53

6. Hoe resoneert de Russisch Orthodoxe opvatting over het doopsel met de officiële doopopvatting van de Rooms Katholieke Kerk?	54
6.1 Inleiding	55
6.2 Het doopsel binnen de Rooms – Katholieke Kerk	55
6.3 Verschillen tussen de Oosters-Orthodoxe Kerk en Rooms-Katholieke Kerk	61
6.4 Samenvatting en conclusie	66
7. Hoe gaat de Russisch Orthodoxe Kerk in Nederland (onder het patriarchaat van Moskou) om met dooperkenning?	67
7.1 Inleiding	68
7.2 Twee lijnen	68
7.3 De Nederlandse praktijk	68
7.4 Onwetendheid in de rooms-katholieke praktijk	70
7.5 De doopcommissie	71
7.6 De redenen voor het niet tekenen	72
7.7 Wederzijdse dooperkenning in Denemarken	75
7.8 Samenvatting en conclusie	75
Aanbevelingen	76
Literatuurlijst	80
Bijlagen	84

HOOFDSTUK 1

Verantwoording onderzoek

1.1 Aanleiding en omschrijving organisatie

1.1.1 De aanleiding

De aanleiding van dit onderzoek ligt in de gesprekken die er in de afgelopen tientallen jaren zijn gevoerd tussen verschillende kerken wereldwijd en in Nederland. Deze gesprekken worden gevoerd om tot een beter begrip te komen van elkaar en te groeien naar (kerkelijke) eenheid in Christus.

Eén van de gespreksonderwerpen was het heilig sacrament van de doop. De gesprekken over het doopsel zijn zinvol omdat het doopsel de christen binnenbrengt in de Kerk van Christus. Een overeenstemming in het belijden over de doop kan leiden tot een gedeeld begrip van de betekenis van Kerk-zijn. De gesprekken zijn tegelijkertijd ook functioneel omdat het regelmatig gebeurt dat mensen van het ene kerkgenootschap naar het andere kerkgenootschap overgaan. En wat doe je dan met het doopsel? Moet er opnieuw gedoopt worden omdat je jezelf als de enige Kerk van Christus ziet? Of is dat niet nodig?

In de jaren '60 van de vorige eeuw zijn er goede gesprekken op gang gekomen tussen verschillende kerken in Nederland en zijn er tussen de toenmalige Nederlands Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland (synodaal), de Evangelisch – Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederland, de Remonstrantse Broederschap en de Rooms – Katholieke Kerk verschillende documenten getekend van wederzijdse dooperkenning.

De wereldwijde gesprekken verliepen ook vruchtbaar. In 1982 werd het Lima rapport gepubliceerd met een verklaring van de Commissie voor Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken over Doop, Eucharistie en Ambt. In dit rapport werd het er een duidelijke aanleiding gegeven tot het zoeken naar eenheid in de doop:

'Er is. . . één doop, één God en Vader van ons allen' (Ef. 4, 4-6). Als deze eenheid in de doop zijn zichtbare uitdrukking vindt in één, heilige, katholieke, apostolische kerk is een volwaardig christelijk getuigenis van de helende en verzoenende liefde van God mogelijk. Daarom vormt onze ene doop in Christus een oproep aan de kerken om hun verschillen te over winnen en hun gemeenschap zichtbaar te maken'.²

Van 4 tot 8 september 2007 werd het Derde Europese Oecumenische Assemblee gehouden in het Roemeense Sibiu. Meer dan drieduizend vertegenwoordigers uit verschillende kerken uit Europa kwamen samen om over verschillende kerkelijke zaken te spreken en te bouwen aan Gods Koninkrijk in Europa. In Sibiu werd opnieuw gepleit om in de nationale context te gaan spreken over de doop.³

“Zet de discussie voort over de wederzijdse erkenning van het doopsel”⁴

² (Wereldraad van Kerken, 1982, p. 5)

³ (Koffeman, 2019)

⁴ (Oudkatholieke Kerk Nederland)

In deze geest deed de Rooms – Katholieke hulpbisschop Mgr. J.M.J. van Burgsteden (tegenwoordig met emeritaat) een oproep in de Nederlandse Raad van Kerken om te komen tot een verbreding en verdieping van de wederzijdse dooperkenning⁵. In Duitsland was er in 2007 al zo'n gesprek geweest en waren er 11 kerken die tot slot een document van dooperkenning hebben ondertekent in de stad Maagdenburg⁶.

De commissie kwam er in Nederland. Vanaf januari 2010 werden er een aantal gesprekken gevoerd tussen vertegenwoordigers van verschillende kerken en christelijke stromingen in Nederland over de betekenis van het doopsel. Het was een kleurrijk gezelschap van katholieken (Rooms en Oud-), protestanten, baptisten, pinkstermensen, migrantenkerken en orthodoxen. De gesprekken gingen over de essentie van de doop, sacramentaliteit, maar ook over de validiteit van de kinderdoop tegenover de geloofsdoop.

Tot slot zijn er twee verklaringen opgesteld en in Heiloo, de plaats waar de Heilige Willibrord nog gedoopt zou hebben, getekend. In de ene verklaring spreken 9 kerken naar elkaar uit dat ze elkaar op bepaalde punten vinden in de essentie van het doopsel en elkaars doopsels zullen erkennen als 'valide'. De andere verklaring is getekend door de vertegenwoordigers van de kerken en geloofsgemeenschappen die niet achter de kinderdoop staan, maar wel positief staan tegenover de gevoerde gesprekken en rekening willen houden met wat de doop betekent voor verschillende kerkgenootschappen in Nederland⁷. Duidelijk is dat er toenadering is tussen de verschillende kerken en stromingen aangaande de doop.

De orthodoxen hebben ook meegedaan aan deze gesprekken. Daarin moeten wij onderscheid maken tussen de oosters-orthodoxen (een verzameling van verschillende patriarchaten die sinds 1054 apart bestaan naast de Rooms-Katholieke Kerk), en de kleinere orthodoxe kerken, zoals de Koptisch-Orthodoxe Kerk en de Syrisch-Orthodoxe Kerk, deze kerken konden niet meekomen in het oecumenische concilie van Chalcedon (451). Het frappante is dat de oosters – orthodoxen het slotdocument niet hebben getekend, maar de kleinere Orthodoxe Kerken wel.

Dit laatste is de aanleiding van het afstudeeronderzoek. Want wat is de achterliggende reden dat de oosters-orthodoxe n het document niet hebben ondertekend en betekent dit ook dat gedoopte christenen die om verschillende redenen toetreden tot de Oosters Orthodoxe Kerk opnieuw gedoopt moeten worden? Die geruchten gaan nog weleens. Hoe gaat dit in de praktijk?

1.1.2 Omschrijving van de organisatie

De organisatie waar ik het onderzoek voor mag doen heet voluit: Katholieke Vereniging voor Oecumene Athanasius en Willibrord (KVO). De vereniging ontstond op 1 januari 2001 uit een fusie van Aktie en Ontmoeting Oosterse Kerken en de Sint Willibrordvereniging. De eerste stichting

⁵ (Projectgroep Doop, 29 januari 2010, p. 1)

⁶ (Projectgroep Doop, 29 januari 2010, p. 2) (Koffeman, 2019)

⁷ (Koffeman, 2019)

richtte zich in het verleden op de ontmoeting van de Rooms – Katholieke Kerk met de Oosterse Kerken en de tweede stichting richtte zich op de ontmoeting met de Westerse Kerken.

De huidige doelstelling van de KVO is om de oecumene te bevorderen tussen de Rooms – Katholieke Kerk en andere christelijke kerken in Nederland en binnen de Rooms – Katholieke Kerk in de Nederlandse kerkprovincie.⁸ Dit doet zij door verschillende activiteiten aan te bieden, kennis bij te brengen onder pastores en parochianen over andere kerkelijke tradities, maar ook door actief zitting te nemen in bijvoorbeeld de Raad van Kerken, de Week van Gebed voor de eenheid, het overleg van Episcopale Kerken en door gesprekken te faciliteren met bijvoorbeeld de Vereniging voor Pinkster en Evangeliegemeente, de Evangelische Alliantie en Protestants Nederland. Van 2009 tot en met 2012 was de KVO ook een actief deelnemer van de gesprekken rond de wederzijdse dooperkenning in Nederland.

Het bestuur van de vereniging bestaat uit verschillende rooms–katholieke professoren en afgevaardigden van de verschillende Nederlandse bisdommen.

Geert van Dartel is de opdrachtgever namens de Katholieke Vereniging voor Oecumene. Hij heeft namens de KVO en Rooms-Katholieke Kerk deelgenomen aan de gesprekken die hebben geleid tot de totstandkoming van het document van wederzijdse dooperkenning. Geert van Dartel is blij met het document, maar er is ook dubbel gevoel omdat de oosters–orthodoxen niet hebben ondertekend. Voor de Rooms-Katholieke Kerk is het doopsel namelijk een sacramenteel stuk van de eenheid. Waar staat de oosterse-orthodoxie met betrekking tot het doopsel? Hoe leeft het doopsel in de praktijk? De Katholieke Vereniging voor Oecumene zou hier een concreet antwoord op willen hebben opdat het de oecumenische dialoog de komende jaren verder zal helpen.

Daarnaast ligt er ook een concrete pastorale relevantie voor de KVO in de vraag om dit onderwerp te onderzoeken. Het gebeurt namelijk regelmatig dat Nederlandse rooms–katholieken (en protestanten) om verschillende redenen overgaan tot de Russisch-Orthodoxe Kerk of één van de andere oosters-orthodoxe kerken. Moeten deze gedoopte gelovigen dan opnieuw gedoopt (en gevormd) worden? Of worden ze gelijk als leden van de Oosters-Orthodoxe Kerk aangenomen? Uit de praktijk hoort de Katholieke Vereniging voor Oecumene verschillende verhalen. Maar het ontbreekt aan theoretische feiten en er is nooit onderzoek naar gedaan in Nederland.

Om het onderzoek niet te groot en ingewikkeld te maken onderzoek ik de Russisch – Orthodoxe Kerk (onder het Patriarchaat van Moskou). Zij is een onderdeel van de Oosters-Orthodoxe Kerk en heeft in Nederland de meeste leden.

Zie voor meer informatie: §3 afbakening

⁸ (Dartel, sd)

1.2 Doelstelling en onderzoeksvragen

De doelstelling van het onderzoek is:

“Aan het eind van dit onderzoek weet de Katholieke Vereniging voor Oecumene wat de betekenis is van het doopsel in de Russisch-Orthodoxe Kerk in Nederland (onder het patriarchaat van Moskou) en hoe zij omgaat met het doopsel van mensen die overkomen uit andere kerkgemeenschappen.”

Deze doelstelling resulteert in de volgende hoofdvraag:

“Hoe gaat de Russisch-Orthodoxe Kerk (onder het patriarchaat van Moskou) in haar Nederlandse bisdom om met het doopsel van mensen die overkomen vanuit andere kerkgemeenschappen?”

Uit de hoofdvraag volgen deelvragen, deze wijken enigszins af van de deelvragen in het projectplan. Maar in het verzamelen van data heb ik de deelvragen op een andere, naar mijn idee concretere manier herschikt.

De deelvragen die uit de hoofdvraag voortkomen zijn:

1. Waar komt de vraag van wederzijdse dooperkenning vandaan?
2. Wat is de reden dat mensen uit andere kerkgemeenschappen overgaan tot de Russisch-Orthodoxe Kerk?
3. Hoe is de voorbereiding van russisch-orthodoxen op het doopsel?
4. Wat is de betekenis van het doopsel binnen de russisch-orthodoxe traditie?
5. Hoe resoneert de Russisch-Orthodoxe opvatting over het doopsel met de officiële doopopvatting van de Rooms-Katholieke Kerk?
6. Hoe gaat de Russisch Orthodoxe Kerk in Nederland (onder het patriarchaat van Moskou) om met dooperkenning?

Deelvraag 6 vormt tevens het antwoord op de hoofdvraag.

Het beoogde resultaat van mijn onderzoek is dat ik erachter gekomen ben wat het doopsel betekent binnen de Russisch-Orthodoxe Kerk, hoe men het in de praktijk beleefd en hoe men in het Nederlandse bisdom omgaat met het gedoopte christenen uit andere kerkgemeenschappen die willen toetreden tot de Orthodoxe Kerk.

Ik hoop dat de KVO de uitkomsten van het onderzoek kan gebruiken als basis voor een verdere oecumenische dialoog met de Russisch-Orthodoxe Kerk (en de Oosters-Orthodoxe Kerk in het algemeen) in Nederland.

Daarnaast leiden de resultaten van dit onderzoek tot meer kennis over de Russisch-Orthodoxe doopleer onder pastores en parochianen en kunnen de uitkomsten ook leiden tot een concrete pastorale lijn voor mensen die vanuit de Rooms-Katholieke Kerk overgaan naar de Russisch-Orthodoxe Kerk of een andere Oosters-Orthodoxe Kerk. Rooms-katholieke pastores hebben op dit moment nog weinig kennis in handen over de manier waarop de Russisch-Orthodoxe Kerk mensen ontvangt⁹. Na dit onderzoek weet men wat de dooptheologie is en hoe men in de

⁹ (Klaveren, 2019)

Russisch-Orthodoxe Kerk omgaat met mensen die toetreden. Vanuit deze basis kan men concreet adviseren als er vragen over komen.

1.3 Afbakening

Er is na overleg met de afstudeerbegeleider en opdrachtgever gekozen om het onderzoek af te bakenen tot het alleen onderzoeken van de Russisch – Orthodoxe Kerk binnen de Nederlandse context. De oosterse orthodoxie is namelijk heel breed. Het is niet één kerkstructuur zoals de Rooms-katholieke Kerk of de Oudkatholieke Kerk. De Oosters- Orthodoxe Kerk is één kerk die bestaat uit verschillende grote kerkfamilies oftewel patriarchaten. Elke orthodoxe kerkfamilie staat onder leiding van een patriarch, aartsbisschop of metropoliet. Over het algemeen kennen deze verschillende patriarchaten dezelfde liturgie, gebruiken en zijn ze met elkaar verbonden. Tegelijk zijn er ook accentverschillen, omdat de patriarchaten aan een nationale context en taalfamilie verbonden zijn.

Binnen de Nederlandse Orthodoxe bisschoppenconferentie participeren op dit moment afgevaardigden van 7 patriarchaten die vertegenwoordigd zijn in Nederland. Vanuit de 7 patriarchaten fungeren twee geestelijken als spreekbuis van de Orthodoxie in de Nederlandse Raad van Kerken. De volgende 7 Oosters-Orthodoxe kerken zijn doormiddel van parochies en kloosters in Nederland vertegenwoordigd:

1. Het Grieks orthodox - Oecumenische patriarchaat (Constantinopel)
2. Het patriarchaat van Moskou (Russisch Orthodox)
3. Het patriarchaat van Petch (Servisch- Orthodox)
4. Het patriarchaat van Roemenië (Roemeens – Orthodox)
5. Het patriarchaat van Bulgarije (Bulgaars – Orthodox)
6. Het patriarchaat van Antiochië (Antiochisch – Orthodox)
7. De Grieks-Orthodoxe *autofecale* kerk (Grieks-Orthodox)

Mijn afstudeeronderzoek focust zich dus op het Nederlandse bisdom van de Russisch- Orthodoxe kerk (patriarchaat van Moskou). Ook dit is een afbakening aangezien een willekeurig Russisch – Orthodox bisdom in Rusland andere accenten legt dan het Nederlandse bisdom. Daarnaast is er in Nederland ook een Russisch – Orthodoxe parochie (Deventer) die valt onder het Oecumenisch patriarchaat van Constantinopel. Dit heeft te maken met de ontwikkeling van Russisch Orthodoxe Kerk in ballingschap tijdens de Sovjet periode¹⁰.

Op dit moment zijn er spanningen binnen de oosters – orthodoxe kerkfamilie¹¹. Verschillende patriarchaten hebben namelijk een zelfstandige status toegekend aan de Orthodoxe Kerk van Oekraïne. Het patriarchaat van Moskou heeft deze kerk echter altijd als schismatisch gezien en

¹⁰ (Voort, 2019)

¹¹ (Fijter, 2019)

erkent haar niet als Orthodoxe Kerk. Zij ziet zichzelf als de Orthodoxe Kerk van Rusland en Oekraïne. In Nederland speelt de kwestie niet zo, maar toch kwam het in verschillende interviews even ter sprake.¹²

1.4 Methoden van onderzoek

Bij het beantwoorden van de hoofd- en deelvragen kies ik voor 3 vormen van onderzoek die allen vallen onder kwalitatief onderzoek.

1.4.1 Een literatuuronderzoek (deskresearch)

Door het lezen van relevante literatuur verzamel ik gegevens die ik kan onderbrengen bij verschillende kernbegrippen. Uiteraard worden de bronnen verwerkt doormiddel van de APA richtlijnen.¹³

Bij *deelvraag 1* gebruik ik vooral literatuur uit boeken en documenten. Verder lees ik een aantal interne notulen na.

Bij *deelvraag 2* maak ik ook gebruik van boeken, en van gekregen ‘interne’ documenten van de Russisch – Orthodoxe parochie van Amsterdam.

Bij *deelvraag 3* maak ik vrijwel geen gebruik van literatuur.

Bij *deelvraag 4* maak ik gebruik van boeken, en van gekregen ‘interne’ documenten van de Russisch – Orthodoxe parochie van Amsterdam.

Bij *deelvraag 5* maak ik gebruik van boeken, liturgieën, kerkorden en canons.

Bij *deelvraag 6* maak ik gebruik van boeken, interviews en (interne) documenten.

Voor de Bijbelteksten die ik aanhaal, gebruik ik de Nieuwe Bijbelvertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap.

1.4.2 Diepte interviews (fieldresearch)¹⁴

Om gegevens te verzamelen voor deelvragen heb ik ook diepte-interviews afgelegd met één betrokkene in de doopcommissie en vier Russisch–Orthodoxe priesters. Eén van deze vier priesters valt met zijn russisch–orthodoxe parochie in Deventer onder het patriarchaat van Constantinopel, maar kent de Russisch–Orthodoxe wereld wel van binnenuit, omdat hij tijdens de Sovjet periode gewoond en gestudeerd heeft in Rusland. Alle interviews heb ik opgenomen en daarna letterlijk getranscribeerd. Waarna ik de verschillende onderwerpen die in de interviews aan de orde zijn gekomen heb ondergebracht onder bepaalde kernbegrippen (coderen)¹⁵

In het projectplan had ik de hoop uitgesproken om ook twee diepte-interviews te hebben met parochianen over de betekenis van de doop. Dit is jammer genoeg niet gelukt. De Russisch –

¹² (Voort, 2019) (Webber, 2019)

¹³ (Baarda, Goede, & Teunissen, 2005, pp. 84, 79, 81. 367) (Krul, 2014)

¹⁴ De interviews zijn te vinden de bijlagen

¹⁵ (Baarda, Goede, & Teunissen, 2005, pp. 231, 234) (Swaen, 2013) (Dingemanse, 2017)

Orthodoxe wereld (vooral onder het patriarchaat Moskou) is een gesloten wereld en het was zeker in het begin moeilijk om contacten te leggen. Dit komt enerzijds door de taal, ten tweede doordat mensen erg afwachtend zijn, en omdat de priesters niet heel erg happig waren om namen door te geven waar ik eventueel een interview mee zou kunnen doen. Er werd zelfs niet gereageerd op mails.

Sommige betrokkenen vonden het echter al heel bijzonder dat ik als 'onbekende' met drie priesters van het patriarchaat Moskou een diepte interview heb kunnen krijgen.

1.4.3 Participerende observaties (fieldresearch)

Van een afstandje wil ik één of meerdere doopplechtigheden meemaken en De Goddelijke Liturgie meevieren. Om de oosters-orthodoxe cultuur te doorgronden en de betekenis van het doopsel te begrijpen lijkt mij dit essentieel. In deze doopplechtigheden en het meevieren van de Goddelijk liturgie doe ik elke keer een participerend observatieonderzoek. Onderdeel van dit participerende observatieonderzoek is ook het ontmoeten van verschillende parochianen en hen te bevragen op de betekenis van het doopsel. Vanwege de gewijde sfeer rond doop en Goddelijke Liturgie, en de afwachtende houding van orthodoxen, lijkt het mij beter om participerende observaties te doen, dan kwalitatief onderzoek door middel van enquêtes. De observaties verwerk ik in een verslag. Vanuit dit verslag codeer ik de relevante informatie, en breng ik deze informatie onder in verschillende kernbegrippen.¹⁶

¹⁶ (Baarda, Goede, & Teunissen, 2005, pp. 256, 271) (Dingemanse, <https://www.scribbr.nl/onderzoeksmethoden/observatie-je-scriptie/>, 2016)

HOOFDSTUK 2

**Waar komt de vraag van
wederzijdse
dooperkenning vandaan?**

2.1 Inleiding

“Wederzijdse dooperkenning” is een centraal begrip in het onderzoek. Om scherp te krijgen wat wederzijdse dooperkenning is en waar het vandaan komt, geef ik doormiddel van literatuuronderzoek, interne stukken van de Katholieke Vereniging voor Oecumene en de data van interviews antwoord op de vraag: ‘Waar komt de vraag van wederzijdse dooperkenning vandaan?’ Allereerst plaats ik de vraag in het kader van de Bijbel. Komt de vraag van het erkennen van een doopsel al voor in de tijd van de Bijbel?

Daarna neem ik u mee in de geschiedenis van de het erkennen van de doop. Al in de derde eeuw speelt deze vraag in de kerkgeschiedenis. Wat waren toentertijd de problemen?

Ook probeer ik te duiden wanneer de kerk van het Oosten en Westen uit elkaar gegroeid zijn.

Ik sluit dit hoofdstuk af met een korte situatieschets van dooperkenning binnen de Wereldwijde oecumene en tussen verschillende kerken in Nederland.

2.2 Dooperkenning in het Nieuwe Testament

Je zou zeggen dat de vraag naar wederzijdse dooperkenning in de tijd van het Nieuwe Testament niet speelt. Het is de tijd van de Apostolische Kerk. Sommigen hebben zelfs nog real-life met de Heer gewandeld.

Toch zijn er twee Bijbelgedeelten waarin het thema toch al naar voren lijkt te komen¹⁷.

Iets wat er op lijkt speelt zich allereerst af in Handelingen 19.1–6¹⁸:

De situatie is als volgt: een aantal leerlingen in Efeze zijn ooit al een keer gedoopt door Johannes. De doop van Johannes was een bekeringsdoop en reinigingsritueel in lijn met de Joodse Mikveh. Het oude leven hadden de leerlingen toentertijd achter zich gelaten in de Jordaan en ze waren opgestaan in een nieuw leven. Tegelijk had Johannes ook gezegd in Lukas 3.16:

‘Ik doop jullie met water, maar er komt iemand die meer vermag dan ik; ik ben zelfs niet goed genoeg om de riem van zijn sandalen los te maken. Hij zal jullie dopen met de heilige Geest en met vuur’.

De leerlingen in Efeze waren op de goede weg maar leefden nog niet in de volle gemeenschap met de Drie-enige God. Om in de volle gemeenschap met God te komen was Jezus nodig en het werk van de Heilige Geest. Daarom doopt Paulus ze ook nog in de naam van Jezus waarna ze vervuld worden met de Heilige Geest. Of het hier ook om een waterdoop gaat, wordt niet helemaal

¹⁷ (Voorberg, 2007, p. 20)

¹⁸ ‘Terwijl Apollos in Korinte verbleef, kwam Paulus na zijn reis door het binnenland in Efeze aan. Hij ontmoette daar enkele leerlingen, aan wie hij vroeg: ‘Hebben jullie de heilige Geest ontvangen toen jullie het geloof aanvaardden?’ Ze antwoordden: ‘Nee, we hebben zelfs niet gehoord van het bestaan van een heilige Geest.’ Hij vroeg: ‘Hoe zijn jullie dan gedoopt?’ ‘Met de doop van Johannes,’ antwoordden ze. Daarop zei Paulus: ‘Johannes doopte de mensen om hen een nieuw leven te laten beginnen en zei tegen hen dat ze moesten geloven in degene die na hem kwam, in Jezus. Toen ze dat gehoord hadden, lieten ze zich dopen in de naam van de Heer Jezus, en toen Paulus hun de handen had opgelegd daalde de heilige Geest op hen neer, zodat ze in klanktaal gingen spreken en profeteerden.’

duidelijk. Het kan ook zijn dat Paulus ze alleen de handen heeft opgelegd in de Naam van Jezus en dat zij de Heilige Geest ontvingen. Net als in het vormsel.

Ten tweede lijkt het erop dat er in 1 Korinthe 1 vers 10 -17¹⁹ ook iets staat dat te maken heeft met het onderzoek naar wederzijdse dooperkenning.

Wij zien hier dat de eerste scheurtjes ontstaan in de eenheid van de Kerk van Christus. De één is er in Korinthe trots op om bij Paulus te horen, de ander bij Apollos, en weer een ander bij Kefas (Petrus). De apostel Paulus legt echter uit dat het hier niet om gaat in de Kerk. Het gaat er niet om door wie je tot geloof bent gekomen of door wie je bent gedoopt. Net alsof het doopsel dat bedient is door Petrus beter is dan het doopsel dat bedient is door Paulus. Het gaat er volgens Paulus echter om je als gemeente geen partijstelsel bent, maar dat je ondanks de andersheid één in Christus bent. Mensen vullen elkaar als het goed is aan, tot opbouw van het Koninkrijk van God:

“Ik heb geplant, Apollos heeft water gegeven, maar God heeft doen groeien²⁰”. (1 Korinthe 3 vers 6)

2.3 Dooperkenning in de Vroege Kerk

2.3.1 De ketterdoopstrijd

In de derde eeuw wordt er al over de validiteit van elkaars doopsel getwist binnen de Ene Kerk²¹. De ene Kerk bestond toentertijd uit vier regio's die doormiddel van concilies contact onderhielden over belangrijke theologische thema's. De vier regio's waren: De Afrikaanse Kerk, de kerk van Alexandrië (Egypte), de kerk van Klein – Azië (Turkije, het Oosten) en de kerk van Rome. De kerken werden geleid door bisschoppen.

Het doopsel was in de vroege kerk een expressie van de eenheid²². Men baseerde dit op wat de heilige apostel Paulus in Efeze 4.3-6²³ had geschreven.

Ondanks de verschillende regio's, en de verschillende uitdagingen in de regio's zag men zichzelf

¹⁹ “Broeders en zusters, in de naam van onze Heer Jezus Christus roep ik u op om allen eensgezind te zijn, om scheuringen te vermijden, om in uw denken en uw overtuiging volkomen één te zijn. Door Chloë's huisgenoten is mij namelijk verteld, broeders en zusters, dat er verdeeldheid onder u heerst. Ik bedoel dat de een zegt: ‘Ik ben van Paulus,’ een ander: ‘Ik van Apollos,’ een derde: ‘Ik van Kefas,’ en een vierde: ‘Ik van Christus.’ Is Christus dan verdeeld? Is Paulus soms voor u gekruisigd? Of is het in de naam van Paulus dat u bent gedoopt? Ik dank God dat ik niemand van u – behalve dan Crispus en Gajus – heb gedoopt; niemand van u kan dus zeggen dat hij in mijn naam is gedoopt. Ja, ik heb ook nog Stefanus en zijn huisgenoten gedoopt, maar ik kan mij niet herinneren dat ik nog iemand anders heb gedoopt. Ik ben immers niet door Christus gezonden om te dopen, maar om te verkondigen – en niet door middel van diepzinnige welsprekendheid, want dan zou het kruis van Christus van zijn kracht worden beroofd.”

²⁰ (Beek, 2012, p. 39)

²¹ (Voorberg, 2007, p. 20) (Beek, 2012, pp. 43 - 45) (Berkhof & Jong, 1967, pp. 41 - 42)

²² (Beek, 2012, p. 40)

²³ “Span u in om door de samenbindende kracht van de vrede de eenheid te bewaren die de Geest u geeft: één lichaam en één geest, zoals u één hoop hebt op grond van uw roeping, één Heer, één geloof, één doop, één God en Vader van allen, die boven allen, door allen en in allen is”. (Ef. 4 vers 3 – 6)

als één Kerk, verbonden door één Heilige Geest, met één Christus als Heer van de Kerk, en één doopsel om in de gemeenschap van de Kerk van Christus te komen.

Het probleem was echter dat er al snel concurrerende christelijke groeperingen kwamen die anders dachten dan de Ené Kerk, maar wel doopten en zichzelf 'kerk' en 'christelijk' noemden. Een voorbeeld van één van deze groeperingen waren bijvoorbeeld de gnostici en de Montanisten. De Ene Kerk in de verschillende regio's had hier last van²⁴.

Op de Afrikaans – Numidische synode van Carthago van 200 tot 220 AD, een kerkelijke vergadering van verschillende kerkelijke leiders binnen de Kerk van Afrika werd verklaard dat een doopsel dat door een ketter was bediend ongeldig was. Als iemand uit een andere groep wilde toetreden tot de Kerk moest het doopsel dus over. Het was volstrekt onmogelijk dat een doopsel dat buiten de Kerk was bediend waarde had. Binnen deze vrije groepen hadden ze namelijk niet dezelfde God als de Kerk, noch dezelfde Christus en ook niet dezelfde Heilige Geest. Aangezien het doopsel een toegang is tot de ene Kerk en de ene Heilige Geest in het doopwater werkte moest een doopsel dat buiten deze eenheid had plaatsgevonden wel van de tegenstander zijn²⁵. Het (opnieuw) dopen van ketters die overkwamen naar de Kerk werd gemeengoed in een groot deel van Afrikaanse Kerken. Ook in twee andere regio's van de Kerk: Klein – Azië en Alexandrië was men gewoon om mensen die overkwamen uit andere groepen (opnieuw) te dopen in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest. Bisschop Clemens van Alexandrië (150 – 215 AD) schrijft: "Een ketterdoop is vreemd water. Het is water van buiten het Huis van de Heer en niet waarachtig".²⁶

In de vierde regio van de toenmalige Kerk: de kerk van Rome werd er echter anders op de doop van ketters gereageerd. In de regel werden overgekomen ketters in de kerk van Rome wel opgenomen als reeds gedoopte leden.²⁷

In de derde eeuw was er ook regelmatig sprake van stevige vervolgingen. Dit zorgt voor een nieuwe episode in de discussie over de geldigheid van de doop. Rond het jaar 250 waren er stevige vervolgingen geweest onder de Romeinse keizer Decius. Veel gelovigen hadden hun geloof onder de druk verloochend. Anderen waren wel staande gebleven. Na de vervolgingen brak in de kerk van Rome de discussie los of de afvalligen weer opgenomen konden worden in de Kerk? Twee bisschoppen in Rome kwamen in deze discussie tegenover elkaar te staan. Bisschop Novatianus vond dat afvalligen weer opgenomen konden worden in de kerk, mits zij opnieuw gedoopt zouden worden. Bisschop Cornelius was het daar niet mee eens. Hij vond dat deze afvalligen onder bepaalde voorwaarden wel opgenomen konden worden in de Kerk. Hun behoefte

²⁴ (Beek, 2012, p. 40)

²⁵ (Voorberg, 2007, pp. 30 - 31)

²⁶ (Voorberg, 2007, pp. 31 - 32)

²⁷ (Voorberg, 2007, p. 27)

alleen de handen worden opgelegd²⁸. Bisschop Cornelius werd in de regio van de Kerk van Rome in het gelijk gesteld²⁹.

De opvolger van bisschop Cornelius was bisschop Stefanus. Hij zag zichzelf als Bisschop van Rome, als het hoofd van de bisschoppen in de verschillende kerkelijke regio's³⁰. Bisschop Stefanus was een felle tegenstander van de dooppraktijk van Novatianus en stond daarmee in de lijn van zijn voorganger Cornelius. Hij verzette zich ook tegen de praktijk van de kerken van Afrika, Klein – Azië en Alexandrië als het ging om de – in zijn ogen – herdoop van ketters³¹.

Bisschop Stefanus vond daarin bisschop Cyprianus van Carthago (kerk van Afrika) als zijn tegenstander. Cyprianus had een stevige leer als het ging om de eenheid van de Kerk. Hij nam dan wel afvalligen, na zware boete zonder hen opnieuw te dopen., weer op in de Kerk. Maar als het ging om mensen die waren gedoopt in groepen buiten de Ene Kerk moest de doop wél bediend worden.³² Zijn standpunten waren: “Buiten de Kerk is er geen redding” en “Wie de Kerk niet tot moeder heeft, kan God niet tot vader hebben”³³ Voor Cyprianus was het onmogelijk dat bisschop Stefanus de ketters wél als reeds gedoopten opnam in de kerk. Keters hadden namelijk de Heilige Geest niet, hoe konden zij de Heilige Geest dan in de doop verlenen als zij hem niet hebben? Als het doopsel van ketters werd erkend, dan was de consequentie voor Cyprianus dat je dan ook gelijk alles moest erkennen. Hij zag het doopsel niet als een los symbool. De doop zorgde voor eenwording met de hele Christus. Als je het doopsel zou erkennen, zou je dus ook de eucharistie en de leer van de ketters moeten erkennen als van Christus. Hoe kan iets van Christus zijn buiten de gemeenschap van de Kerk?³⁴

Cyprianus was ook kritisch naar de bedienaar van het doopsel. Een bedienaar buiten de Heilige Kerk was onheilig. Hoe kan zo'n bedienaar dan heiligen?³⁵

Bisschop Cyprianus was geliefd in de Kerk die verspreid was over de verschillende regio's en was het ook niet eens met de status van 'hoofd van de bisschoppen' die Stefanus zichzelf toebedeelde. Cyprianus kende zeker een speciale status toe aan de Bisschop van Rome als het ging om het bewaren van de eenheid onder de bisschoppen binnen de verschillende regio's, maar zag de bisschop van Rome meer als een '*primus inter pares*', een eerste onder de gelijken³⁶.

²⁸ (Beek, 2012, p. 43)

²⁹ (Voorberg, 2007, p. 27)

³⁰ (Berkhof & Jong, 1967, p. 42)

³¹ (Voorberg, 2007, p. 33)

³² (Beek, 2012, pp. 42 - 42)

³³ (Voorberg, 2007, p. 35) (Brink & Kooi, 2012, p. 530)

³⁴ (Beek, 2012, pp. 43 - 44)

³⁵ (Voorberg, 2007, pp. 45 - 46)

³⁶ (Berkhof & Jong, 1967, p. 42)

Desalniettemin zocht Cyprianus er wel naar om de eenheid te bewaren. Hij stond niet achter de visie van bisschop Stefanus als het ging om het erkennen van het doopsel van ketters, maar gedoogde deze visie wel om de eenheid van de Kerk te bewaren. Cyprianus werd daarin gevolgd door Bisschop Firmilianus van Caesarea in Klein – Azië, en de andere bisschoppen van het Oosten. Toen Stefanus besloot om Cyprianus en zijn medestanders te excommuniceren, weigeren Cyprianus en Firmilianus – omwille van de eenheid – om deze excommunicatie wederkerig te maken.³⁷

De stricte ecclesiologie van bisschop Cyprianus was aan de ene kant heel juridisch en past daardoor binnen de ecclesiologie van de latere Rooms – Katholieke Kerk. Tegelijk vinden wij zijn ecclesiologisch gedachtegoed over ‘de eenheid van de Kerk’ vooral terug binnen de Oosters – Orthodoxe Kerk.³⁸ Dit zie je ook in het standaardwerk ‘The Orthodox Church – an introduction to Eastern Christianity’³⁹ van de oosters – orthodoxe theoloog Timothy Kalistos Ware. Cyprianus wordt in dit boek veelvuldig geciteerd in tegenstelling tot bisschop Stefanus.

De bisschoppen Stefanus en Cyprianus sterven beiden de marteldood in de christenvervolgingen van dat moment en het gedachtegoed van Stefanus aangaande de ketterdoop wordt langzamerhand gemeengoed in de Kerk⁴⁰.

Toch waren er nog flinke hobbels. Tot 305 vonden er verschrikkelijke vervolgingen plaats onder keizer Diocletianus. Veel bisschoppen, priesters en gelovigen bezweken onder de vervolgingen en verloochenden Christus. Ze gaven de Heilige Geschriften en bezittingen van de kerk over aan de vervolgers in ruil gespaard te blijven. Na de vervolgingen was het opnieuw de vraag wat er moest gebeuren met de mensen die waren bezweken onder de vervolgingen? De volgelingen van Bisschop Donatus van Carthago zeiden: dat de afvalligen opnieuw gedoopt moesten worden en de afvallige geestelijkheid moest opnieuw gewijd worden. Ze accepteerden de autoriteit niet van een afvallige geestelijke en ze mochten zeker de sacramenten niet meer bedienen. De andere bisschop van Carthago, Caecilianus nam de afvallige gelovigen en geestelijkheid wel op in de kerk. Hij volgde hierin de lijn van Stefanus. Zijn mening was dat het in de sacramenten niet om een ‘eventueel foute bedienaar’ gaat, maar om Christus die in het sacrament meekomt.

Het concilie van Arelate (314) wees de praktijk van het herdopen in de Afrikaanse en Oosterse kerk af. Er wordt besloten dat alleen de mensen gedoopt moeten worden die uit groepen komen die de Drie – eenheid loochenen. De Donatisten komen hierdoor buiten de Kerk te staan. Op de concilies van Nicea (325), Laodicea (363) en Constantinopel (381) wordt de ketterdoop afgewezen. De Afrikaanse regionale kerkvergadering die in 348 samenkwam in Carthago koos

³⁷ (Beek, 2012, p. 43)

³⁸ (Beek, 2012, p. 45)

³⁹ (Ware, 2015)

⁴⁰ (Voorberg, 2007, pp. 47 - 49)

voor een middenweg. Er mocht geen herdoop plaatsvinden als deze doop ontvangen was met een goed geweten inzake de belijdenis van de opstanding van Christus en het geloof in de Drie-eenheid.⁴¹

2.3.2 Augustinus en de Donatisten

Augustinus was van 396 tot zijn dood in 430 bisschop te Hippo (in het huidige Tunesië). Hij zet zich in voor eenheid tussen de Donatisten en de Katholieke Kerk. Volgens hem was het niet nodig dat deze kerken los van elkaar bestonden. “Ze waren broeders, medegelovigen, ze luisterend naar hetzelfde evangelie, zongen dezelfde psalmen en het zelfde halleluja en antwoordden met hetzelfde amen⁴²”

Als bisschop zet hij zich ook in voor de misstanden onder de clerus. Hij pleit tegelijk voor de ‘objectiviteit van het ambt’ tegenover de Donatisten. Voor Augustinus is de bedienaar in principe niet belangrijk. Het is altijd Christus zelf die de sacramenten bedient.⁴³

In 411 is er in Carthago een concilie van de Ongedeelde Kerk inclusief Donatistische bisschoppen. De Donatisten worden tijdens dit concilie veroordeeld. Iedereen die het Donatisme bleef naleven werd bestraft. Men kreeg echter niet de doodstraf. Het was een persoonlijke overwinning voor Augustinus. De doop was geldig, ook als het bediend werd door onwaardige priesters. Het draaide om Christus zelf en niet om de bedienaar. Vele geestelijken keerden terug naar de Katholieke Kerk. Tegelijk bleef er wel een Donatistische sfeer hangen in Noord – Afrika. Het Donatisme en de Kerk in Noord – Afrika zijn in de zesde eeuw echter bijna helemaal opgegaan in en overwonnen door de Islam.⁴⁴

2.4 De kerk van het Oosten

2.4.1 Een eenheid die uit elkaar groeit

In het jaar 1054 kwam er een breuk tussen de kerk van het oosten en de kerk van het westen. Maar net zoals een scheiding in een huwelijk vaak niet zomaar uit de lucht komt vallen. Is er aan deze breuk van 1054 ook veel voorafgegaan.

Toen de apostel Paulus en zijn medewerkers het evangelie verkondigden langs de Middellandse Zee was het Romeinse Rijk een eenheid. Natuurlijk waren er verschillende volken binnen het grote rijk, waren cultuurverschillen en verschillende talen. Tegelijk was er één keizer, waren er goede handelsverbindingen tussen de gebieden en twee officiële talen: Grieks en Latijn.

⁴¹ (Voorberg, 2007, p. 47)

⁴² (Voorberg, 2007, pp. 78 - 79)

⁴³ (Voorberg, 2007, pp. 78 - 81)

⁴⁴ (Voorberg, 2007, pp. 96 - 98)

De kerk profiteerde van deze eenheid. De eenheid van het Romeinse Rijk hield ook de eenheid van de Kerk op een bepaalde manier in stand. Het was makkelijk communiceren en vrijwel iedereen sprak de hoofdtalen: Latijn en Grieks.

Aan het einde van de derde eeuw werd het Romeinse rijk opgesplitst in twee rijken. Het Oost-Romeinse rijk en het West-Romeinse rijk. In het begin bleven de verbindingen die er waren in tact. Maar door de eeuwen heen groeiden de beide rijken uit elkaar. In het oosten sprak men op een gegeven moment alleen nog maar Grieks en in het westen alleen nog maar Latijn. Rond het jaar 600 begreep men taalkundig weinig tot niets meer van elkaar. Ook in Kerk.⁴⁵

Voor de Kerk betekende dit dat het ook steeds moeilijker werd om met elkaar te communiceren. Op papier was het nog steeds één Kerk, maar in de praktijk groeit de Kerk in het West – Romeinse Rijk en het Oost – Romeinse Rijk uit elkaar. De Kerk werd steeds meer verbonden aan de nationale en culturele context. De kerk van het oosten kreeg met andere uitdagingen te maken dan de kerk van het westen. In de 6e en 7e eeuw werd het Oost – Romeinse rijk bijvoorbeeld overspoeld door de barbaren, en rukte de Islam op. Het West – Romeinse rijk had daar in deze tijd veel minder mee te maken⁴⁶.

Ook theologische spanningen zorgden voor scheurtjes tussen oost en west. Zo was er in het westen consensus bereikt over het vereren van de iconen in de 7^e eeuw. In het oosten vond men dit moeilijk en was men zelfs tijdelijk tegen het vereren van de iconen. Later kwam men hier op terug⁴⁷. Daarnaast had men in het westen een andere kerkstructuur ontwikkeld dan in het oosten. In het westen ontwikkeld zich een hiërarchische structuur rond de bisschop van Rome. In de vier patriarchaten / kerkregio's van het oosten verliep dat anders en was er vooral een collegiaal contact tussen de verschillende patriarchen, zonder één belangrijkste aan te wijzen.⁴⁸

Wat opvalt is dat de geloofstaal die gesproken wordt ook verschilt tussen oost en west. Typerend voor de westerse benadering is dat zij heel praktisch naar het geloof kijkt en beïnvloed is door het romeinse juridische denken. Daarentegen is de oosterse benadering vooral speculatief en wordt de theologie vooral gevormd door het vieren van de Goddelijke liturgie. Een andere liturgie trouwens dan de liturgie in het westen. Wanneer er over de drie-eenheid wordt gesproken begint de kerk van het westen met de eenheid, terwijl de kerk van het oosten met de drie afzonderlijke personen begint. Als het om het kruis gaat ziet de kerk van het Westen Christus vooral als een slachtoffer (victim), terwijl de kerk van het Oosten de nadruk legt op Christus als overwinnaar (victor). Waar de westerse kerk vooral de noodzaak benadrukt van het gered worden, benadrukt de oosterse kerk het gelijk worden aan God.⁴⁹

⁴⁵ (Ware, 2015, p. 46)

⁴⁶ (Ware, 2015, p. 43)

⁴⁷ (Ware, 2015, pp. 30 - 33, 43)

⁴⁸ (Ware, 2015, pp. 43, 45)

⁴⁹ (Ware, 2015, pp. 46, 47)

In het interview dat ik had met **vader Theodoor van der Voort**, Russisch – Orthodox aartspriester te Deventer (patriarchaat Constantinopel) noemt hij dit verschil ook. Hij neemt de Grafkerk in Jeruzalem als voorbeeld. “Door de christenen van het Westen wordt deze kerk ‘Grafkerk’ genoemd. Oosters – orthodoxe christenen noemen deze kerk: ‘Opstandingskerk’⁵⁰.

Vanaf de 9^e eeuw wordt er in steeds meer kerken in het westen het ‘filioque’⁵¹ toegevoegd aan de geloofsbelijdenis van Nicea – Constantinopel (381)⁵². De kerken in het oosten waren het niet eens met deze toevoeging. Toch blijft er eenheid met de Westerse Kerk. Ook al heeft men in het Oosten ook niets met het opeisen van het primaat van de Bisschop van Rome op een hiërarchische manier, het instellen van het celibaat voor gewone priesters en het gebruiken van ongedesemd brood tijdens de Communie⁵³.

2.4.2 De bekering van de Slaven

Vanaf de 9^e eeuw wordt er ook zending bedreven onder de Slavische volken (Bulgarije, Oekraïne, Moravië en Rusland). Vanuit Thessaloniki gaan er verschillende missionarissen deze kant op. Typerend voor deze oosterse zending is dat ze het evangelie in de eigen taal proberen te brengen. De missionarissen creëren een Slavisch alfabet en vertalen de Bijbel en liturgische teksten in het Slavisch. Tegelijkertijd zijn er ook Duitse missionarissen actief. Zij vieren de liturgie in het Latijn en leren het ‘filioque’. Dit botst en is aanleiding voor de oosterse zendeling Cyrillus om met de paus in Rome te gaan praten. Paus Hadrianus II ontvangt de missionaris en geeft hem alle ruimte om het evangelie in de volkstaal te verkondigen. Hadrianus II verbiedt de Duitsers om verder zending te bedrijven. Cyrillus sterft in Rome, maar zijn compagnon Methodius gaat terug. De Duitse missionarissen trokken zich echter niets aan van het verbod en gingen hun eigen ‘westerse’ gang. Tot frustratie van de oosterse missionarissen leek het erop dat Moravië werd gewonnen voor de westerse vorm van kerk-zijn en dat de oosterse zending met het evangelie in de eigen ‘Slavische’ volkstaal weinig zin heeft gehad.⁵⁴

In Bulgarije, Servië en Rusland groeide de kerk echter en had men baat bij de Slavische vertalingen. Het vertalen was niet voor niets geweest. Bulgarije kreeg in 926 een zelfstandige kerk en in 955 wordt de Russische prinses Olga gedoopt en treedt zij daardoor toe tot de Kerk. Haar kleinzoon Vladimir (regeerde van 980 – 1015) werd in 988 ook christen en liet zich dopen. Op dat

⁵⁰ (Voort, 2019)

⁵¹ De oorspronkelijke tekst uit deze geloofsbelijdenis, met betrekking tot de Heilige Geest luidt: ‘En in de Heilige Geest, die Heer is en het leven geeft; die uit de Vader voortkomt; die met de Vader en de Zoon tezamen aangebeden en mede verheerlijkt wordt’. In veel westerse kerken voegde men van lieverlee aan ‘die uit de Vader voortkomt’ toe ‘die uit de Vader en de Zoon (filioque) voortkomt’. De Geest kwam nu dus ook voort uit de Zoon.

⁵² (Ware, 2015, p. 47)

⁵³ (Akker & Nissen, 2009, p. 84)

⁵⁴ (Ware, 2015, pp. 70 - 72)

moment was Kiev de belangrijkste stad van Rusland. Vladimir maakte het Christendom staatsgodsdienst in Rusland. Het land werd gezuiverd van afgoderij, hij ontwikkelde nieuwe wetten en het monastieke leven bloeit op⁵⁵.

Vader **Meletios Webber**, rector en aartspriester van de Russisch – Orthodoxe parochie te Amsterdam (patriarchaat Moskou) neemt in het interview de bekeringsgeschiedenis van Koning Vladimir als het beginpunt van zijn uitleg over de betekenis van het doopsel binnen de Russisch – Orthodoxe Kerk. “De Russisch – Orthodoxe Kerk is ontstaan door de doop van Vladimir”⁵⁶.

De Russische Kerk valt vanaf de bekering van Koning Vladimir onder het patriarchaat van Constantinopel. Het werd een Oosterse Kerk en volgde de ritus van de Grieken. Tegelijk waren er ook goede banden met de Westerse Kerk. Rusland speelde een soort verbindende rol tussen oost en west ook na het grote schisma van 1054.

2.4.3 Een definitieve breuk tussen oost en west

Al eeuwenlang waren de kerken van het oosten en westen dus uit elkaar gegroeid. Het gebruik van het ‘filioque’ was in de westerse kerk langzaamaan gemeengoed geworden sinds de 9^e eeuw en halverwege de 10^e eeuw werd officieel besloten om het *filioque* toe te voegen aan de oecumenische geloofsbelijdenis van Nicea – Constantinopel. De kerk van het oosten (Constantinopel) weigerden dit over te nemen. Het oosten gedoogde met schroom het *filioque* en het westen gedoogde dat het oosten hier niet in mee kon komen. Het zorgde in ieder geval voor eenheid. Daarnaast eiste de westerse kerk, in de persoon van de bisschop van Rome het primaat op over de andere regio’s van de kerk.

Beide zaken en de andere eerder genoemde onenigheden leidden er toe dat op 16 juli 1054 de bom ontploft. Voorafgaand aan de Goddelijke Liturgie in de Hagia Sofia, de hoofdkerk van de patriarch van Constantinopel, wordt een bul van excommunicatie afgeleverd. De bul was niet geschreven door Paus Leo IX zelf, hij was net overleden, maar door zijn twee prelaten. Eigenlijk was de bul van excommunicatie daardoor helemaal niet geldig⁵⁷. Toch nam de patriarch van Constantinopel de bul serieus en excommuniceerde op zijn beurt de Westerse Kerk. De kerk scheurde. De kerk van het westen werd de Rooms– Katholieke Kerk en de kerk van het oosten werd de Oosters–Orthodoxe Kerk.

Bij het Tweede concilie van Lyon in 1274 en tijdens het concilie van Florence in 1439 werden er pogingen gedaan om de breuk te lijmen. Maar het mocht niet baten.

In 1190 waren de kerken al zo van elkaar vervreemd dat de toenmalige patriarch van Antiochië, Theodoor Balsamon de Westerse Kerk niet meer in volle communie zag met de Kerk van het Oosten. Hij schrijft: “Door de jaren heeft de Westerse Kerk zich afgescheiden van de geestelijke

⁵⁵ (Ware, 2015, p. 75)

⁵⁶ (Webber, 2019)

⁵⁷ (Akker & Nissen, 2009, p. 84)

eenheid die er is in de andere vier patriarchaten. Zij is een vijand geworden. Aan geen enkele Latijnse gelovige mag de Communie uitgereikt worden, tenzij hij eerst verklaart dat hij zich afkeert van de doctrines en gebruiken die hen van ons scheiden en zich voegt onder het gezag van de Canons van de Kerk, die in eenheid zijn met de Orthodoxe Kerk”⁵⁸.

Door de kruistochten was er verbondenheid in het vinden van een gezamenlijke vijand en het bevrijden van Jeruzalem. Tegelijk zorgden de kruistochten ook voor verwijdering.

Pas in 1965, na het Tweede Vaticaanse Concilie werden de beide banvloeken ingetrokken door Paus Paulus VI van Rome en patriarch Athenagoras I van Constantinopel. De Rooms-Katholieke Kerk en de Oosters-Orthodoxe Kerk zijn echter nog steeds niet één Kerk en in volledige communie.

2.4.4 De Russisch - Orthodoxe Kerk

Door de opkomst van de Islam werd de Oosters-Orthodoxe Kerk een vervolgte kerk. In 1453 werd Constantinopel een onderdeel van het Turkse rijk en ook Bulgarije viel in de handen van de Turken. De patriarch kwam onder toezicht van de Sultan, zending werd verboden en de Hagia Sofia werd een moskee. Kiev (Oekraïne) was daarentegen onder Rooms – Katholieke heerschappij gekomen. De macht van de Orthodoxe Kerk verplaatste daarom van Constantinopel naar Moskou. Volgens verschillende historici werd Moskou het derde Rome.⁵⁹

De kerk van Rusland zocht toenadering tot de Rooms – Katholieke Kerk, maar toch ook weer niet helemaal. Er waren daarnaast ook goede contacten met de Anglicaanse Kerk, Lutheranen en Calvinisten⁶⁰. Invloed vanuit de Anglicaanse en Rooms-Katholieke Kerk is dat er ook binnen de oosterse-orthodoxie ook wordt gesproken over zeven sacramenten⁶¹.

De Russisch – Orthodoxe Kerk werd een zelfstandige kerk en de metropoliët van Moskou kreeg in 1589 de titel van patriarch van de patriarch van Constantinopel.

2.4.5 Dooperkenning: Twee lijnen

De banden tussen de Rooms – Katholieke Kerk en de brede Oosters – Orthodoxe Kerk was naar omstandigheden goed. Hier kwam in de 18^e eeuw verandering in. Een groot deel van het Patriarchaat van Antiochië unieerde namelijk in 1724 met de kerk van Rome. De Oosters-Orthodoxe Kerk was bang dat meer Oosters-Orthodoxe kerken zouden overgaan naar de Rooms – Katholieke Kerk. Uit boosheid verklaren de Patriarchen van Constantinopel, Alexandrië en Jeruzalem in 1755 dat het doopsel van Rooms – Katholieken niet meer als geldig werd gezien en dat mensen die overkwamen uit de Rooms – Katholieke Kerk opnieuw gedoopt moesten worden.

⁵⁸ (Runciman, 1955, p. 139)

⁵⁹ (Berkhof & Jong, 1967, p. 166) (MacCulloch, 2009) (Ware, 2015, p. 99)

⁶⁰ (Ware, 2015, pp. 93-95)

⁶¹ (Ware, 2015, p. 268)

In de eerste instantie werden Rooms – Katholieke gelovigen alleen door het vormsel opgenomen⁶². De regel van het opnieuw dopen was tot in de late 19^e eeuw en begin van de 20^e eeuw van kracht. Bij de monniken op de Berg Athos geldt dit nog steeds⁶³.

De Russisch – Orthodoxe Kerk nam echter een ander standpunt in dan de patriarchaten van Constantinopel, Alexandrië en Jeruzalem. In de Russisch – Orthodoxe Kerk werden gelovigen uit andere kerken dan de Orthodoxe Kerk tussen 1441 en 1667 opnieuw gedoopt, maar daarna niet meer⁶⁴. In de 17^e eeuw kwam er in de Russisch – Orthodoxe Kerk een praktijk op die sterk beïnvloed werd door de Latijnse scholastiek. Protestanten die gedoopt waren in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest, en Rooms – Katholieken die nog niet gevormd waren werden na belijdenis en vormsel (ontvangen van de Heilige Geest) opgenomen in de Orthodoxe Kerk. Hun doopsel was nog niet tot een voltooiing gekomen. Gedoopte en gevormde Rooms – Katholieken werden na een belijdenis opgenomen in de Orthodoxe Kerk. De Rooms – Katholieke Kerk had namelijk in tegenstelling tot de protestantse kerken een goede visie op de Apostolische successie en kende een geldig vormsel.⁶⁵ Tegelijk moest er wel afstand gedaan worden van dingen die niet in overeenstemming waren met de Orthodoxe Kerk.

De Russisch – Orthodoxe kerk kent vanaf de 18^e eeuw verschillende rites voor het opnemen van Rooms – Katholieke gelovigen. Deze riten werden ook regelmatig geactualiseerd (1756, 1776, 1831, 1845, 1858, 1895)⁶⁶.

Als het om wederzijdse dooperkenning gaat ontstaan er dus twee lijnen. De Griekse lijn en de Russische lijn. Dit geeft geen problemen binnen de Orthodoxe Kerk. De Orthodoxe Kerk geeft ruimte om verschillende visies naast elkaar te laten bestaan.

Vader **Theodoor van der Voort** zegt hierover in het interview dat ik met hem had: “In de Orthodoxe kerk is veel vrijheid. Die vrijheid moet je ook nemen en anderen gunnen” “Het woord ‘erkennen’ is wel erg juridisch. Wij (als orthodoxen *red*) zijn niet juridisch. Vanuit de *economia* - wat wel een Orthodox begrip is - wordt die doop niet overgedaan maar geaccepteerd. ‘Van, het is goed zo’”.⁶⁷

2.5 De kerk van het Westen

2.5.1 Dooperkenning in de tijd voor de Reformatie

De Rooms – Katholieke Kerk bouwde voort op de dooptheologie van Augustinus die verwoord werd op het concilie van Carthago in 411 tegen de Donatisten. Het was Christus zelf die doopte en

⁶² (Erickson, 1997, p. 7)

⁶³ (Babiouk, 2019) (Webber, 2019) (Merks, 2019)

⁶⁴ (Ware, 2015, pp. 94, 95)

⁶⁵ (Erickson, 1997, p. 4)

⁶⁶ (Erickson, 1997, p. 4)

⁶⁷ (Voort, 2019)

de doop is onherhaalbaar! Deze theologie werd gesystematiseerd door de Latijnse Scholastiek en gemeengoed in de Kerk⁶⁸.

Als er getwijfeld werd aan een eventueel eerder bediende doop dan werd er 'sub conditione' gedoopt. Voor de zekerheid. De tekst die dan werd uitgesproken was: 'si nondum baptizatus est, baptizo te'. Het verhaal gaat dat bisschop-missionaris Bonifatius de doop opnieuw aan iemand bediende omdat de drie-eenheid niet op de juiste manier was uitgesproken. Hier was men over het algemeen niet zo van gecharmeerd. Bonifatius kreeg een berisping van paus Zacharius⁶⁹. Een doopsel werd al snel geldig geacht, zelfs als het door een vroedvrouw was gedaan, tijdens of net na de bevalling. Alleen als de trinitarische formule niet werd uitgesproken was het doopsel niet geldig.

2.5.2 Dooperkenning tijdens de Reformatie

Reformatoren als Martin Luther en Johannes Calvijn citeren in hun boeken continu Augustinus, en staan daarom ook in zijn lijn. Luther is zelfs een Augustijner monnik geweest. De reformatoren wijzen in lijn met Augustinus en de latere Latijnse Scholastiek op de objectiviteit van het sacrament. Daarom werd de doop van Rooms – Katholieken en protestanten wederzijds erkend. Een probleem deed zich echter wel voor met de beweging van de anabaptisten. Een radicale groepering die de kinderdoop verwierp als on-Bijbels. Uit deze denkbeelden zijn later de vreedzamere Mennonieten, Doopsgezinden en Baptisten ontstaan.

De anabaptisten legden de nadruk op de heiligheid van de gemeente en de noodzaak van een persoonlijk geloof bij het ontvangen van het doopsel. Daarin stond men onbewust in de lijn van het Humanisme en de verlichting dat de voedingsbodem legde voor een individueel geloof tegenover het geloof als gemeenschap. Massaal werden mensen opnieuw, na het belijden van hun geloof gedoopt.

Calvijn en Luther verzetten zich tegen de radicale uitwassen van de Reformatie. Calvijn staat in zijn argumenten in de lijn van Augustinus in zijn strijd tegen de Donatisten. Ook de Donatisten wilden toentertijd een heilige kerk. Ook al werden er door de Donatisten wel kinderen gedoopt. De anabaptisten verwijzen in hun argumenten weer naar Cyprianus⁷⁰.

Volgens de reformatoren gaat het niet om het geloof van de dopeling, of van de doopbedienaar, maar om Christus zelf. Luther ziet het wel als de taak van de Kerkgemeenschap om kinderen tot geloof te brengen. Doop en geloof hoorden namelijk wel bij elkaar.

Binnen de traditie van de Reformatie kwamen er dus twee vormen van dopen en dooperkenning. De volgelingen van Martin Luther en Johannes Calvijn blijven kinderen dopen en erkennen de elders bediende doop. als deze heeft plaatsgevonden met water, en in de naam van de Vader,

⁶⁸ (Voorberg, 2007, p. 102)

⁶⁹ (Voorberg, 2007, p. 103)

⁷⁰ (Voorberg, 2007, pp. 105, 106)

Zoon en Heilige Geest. De anabaptisten dopen mensen opnieuw die nog niet op grond van hun geloof zijn gedoopt.

2.6. De oecumenische beweging

Aan het einde van de 19e eeuw, en in het begin van de 20e eeuw komt de oecumenische beweging op. Kerkelijke werelden; Rooms – Katholiek, Oosters-Orthodox, Anglicaans, Luthers, Gereformeerd en Doopsgezind die door de eeuwen heen bijna niet met elkaar in contact waren geweest kwamen door de toenemende globalisering wél met elkaar in contact. Er werd gezocht naar verbinding en een gezamenlijke grond van Kerk-zijn.

In de interkerkelijke contacten werd er ook gesproken over de betekenis van het doopsel. Op de wereldconferentie in 1937 te Edinburgh spreekt men over de geestelijke werking en de juiste bediening van het sacrament. Er werd gezegd dat de sacramenten handelingen waren die in naam van de Ene Katholieke Kerk werden bediend⁷¹.

In 1948 werd de Wereldraad van Kerken opgericht in de Nieuwe Kerk van Amsterdam. In de Wereldraad hield men zich ook specifiek bezig met de wederzijdse dooperkenningen. Het Lima rapport (1982) ziet het doopsel als basis van de eenheid. De reacties op dit rapport zijn enthousiast. Maar er zijn ook kritische noten. Zo hebben de Rooms – Katholieke Kerk en de Doopsgezinde kerken moeite met het gelijkstellen van kinder- en geloofsdoop. De Orthodoxen hebben vragen bij de bevoegdheid van de dopende kerk, degene die het doopsel bedienen en nog veel meer. De Gereformeerden missen de lijnen naar Israël en het verbond.⁷²

Toch is er ondanks de theologische eigenheid een groeiende consensus zichtbaar en willen kerken elkaars doopsel erkennen. In verschillende landen zoals Frankrijk, Duitsland en Nederland worden er documenten van wederzijdse dooperkenning getekend⁷³.

2.7 Dooperkenning in Nederland

Nederland is altijd een speciale speler geweest in het web van de oecumene. Het is niet voor niets dat in 1948 de Wereldraad van Kerken in Nederland werd opgericht. Nederland is een land waar sinds de Gouden Eeuw verschillende kerkelijke tradities en filosofieën in redelijke vrede naast elkaar hebben geleefd en door de overheid werden 'gedoogd' naast de Nederlands Hervormde Staatskerk.

In 1816 trouwden koning Willem II en prinses Anna Paulowna van Rusland met elkaar. In de huwelijksonderhandelingen was overeengekomen dat Anna zich niet behoefde te bekeren tot de Nederlandse Hervormde Kerk maar russisch-orthodox mocht blijven. De eventuele kinderen zouden wel nederlands-hervormd gedoopt en opgevoed moeten worden. Sinds de komst van

⁷¹ (Voorberg, 2007, p. 223)

⁷² (Voorberg, 2007, p. 228)

⁷³ (Koffeman, 2019) (Kamp, januari 2012)

Anna Paulowna kwam de Russisch – Orthodoxe Kerk ook in Nederland. Anna bad regelmatig in speciaal gebouwde russisch-orthodoxe kapelletjes⁷⁴.

De vraag naar wederzijdse dooperkenning begint in de jaren '60 van de vorige eeuw te spelen als prinses Irene wil trouwen met de Spaanse rooms-katholieke prins Carlos. Er was echter onduidelijkheid over de geldigheid van haar doopsel dat tijdens de oorlog in Engeland was bediend waardoor zij in 1964 in Rome 'sub conditione' gedoopt werd door de Utrechtse kardinaal Alfrink.

Het voltrokken 'zekere voor het onzekere' doopsel leidde tot een schok in kerkelijk Nederland. Veel mensen zagen dit als een ongepaste handeling. Het leidde tegelijk tot goede oecumenische dialogen tussen verschillende protestantse kerken (de Nederlands Hervormde Kerk, Gereformeerde Kerken in Nederland, de Evangelisch – Lutherse Kerk en de Remonstrantse Broederschap) met de Rooms – Katholieke Kerk. Er werden van 1967 tot en met 1970 verschillende documenten van wederzijdse dooperkenning tussen deze protestantse kerken en de Rooms-Katholieke Kerk getekend⁷⁵.

In 2009 wordt door de Nederlandse Raad van Kerken een commissie samengesteld die zal leiden tot een brede wederzijdse dooperkenning tussen Kerken in Nederland. In 2012 wordt het uiteindelijke document getekend door: de Anglicaanse Kerk, de Bond van Vrije Evangelische Gemeenten, de Evangelische Broedergemeente, de Molukse Evangelische Kerk, de Oudkatholieke Kerk, de Protestantse Kerk in Nederland, de Remonstrantse Broederschap, de Rooms-katholieke Kerk en de Syrisch-Orthodoxe Kerk.

De Doopsgezinden en Vereniging voor Evangelie en Pinkstergemeenten die alleen de volwassendoop praktiseren in lijn met de anabaptisten schreven een verklaring van onderlinge verbondenheid in Christus.

Namens de oosters-orthodoxe bisschoppenconferentie werd er wel meegedaan aan de gesprekken, maar werd het uiteindelijke document niet ondertekend. Dit is ook de reden van het afstudeeronderzoek.

2.8. Samenvatting en conclusie

De vraag om dooperkenning speelt al in de tijd van het Nieuwe Testament. Maar komt pas echt in alle hevigheid naar voren in de Ongedeelde Kerk van de 3^e eeuw. De vraag was: Wat moeten wij doen met het doopsel van mensen die overkomen van 'christelijke' groepen die buiten de kerk staan, en afvalligen die weer wensen toe te treden tot de Kerk? De meningen waren verdeeld

⁷⁴ (Ekelenburg, 2013)

⁷⁵ (Kamp, januari 2012)

maar uiteindelijk wordt er op verschillende concilies besloten om niet te herdopen als er tenminste met water is gedoopt en in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest. Een gemeenschap of bedienaar kan nóg zo afvallig of slecht zijn, maar daar gaat het niet om. Het gaat om Christus die door het sacrament wil heen werken.

Na het Grote Schisma tussen de kerk van het oosten en de kerk van het westen erkent de Rooms – Katholieke Kerk het doopsel van mensen die overkomen uit andere kerken en groepen. Andersom is de Oosters-Orthodoxe Kerk iets strenger. Alreeds gedoopte Rooms-Katholieken worden in de meeste gevallen pas na een schuldbelijdenis en het vormsel (Myronzalving) opgenomen in de Oosters-Orthodoxe Kerk.

De Russisch-Orthodoxe Kerk week hierin af van haar zusterpatriarchaten binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk. In de Russisch-Orthodoxe Kerk werden gelovigen uit andere kerken dan de Orthodoxe Kerk tussen 1441 en 1667 opnieuw gedoopt, gevormd en daarna pas ontvangen in de Oosters-Orthodoxe Kerk. Vanaf de 17^e eeuw veranderde dit drastisch. Gedoopte en gevormde Rooms – Katholieken, hoefden dit niet over te doen. Ze werden met een speciale schuldbelijdenis ontvangen in de Russisch Orthodoxe Kerk. Protestanten hoefden alleen nog de Myronzalving (vormsel) te ontvangen.

In de andere patriarchaten binnen de Orthodoxe Kerk werd men daarentegen strenger. Dit kwam door boosheid over de overgang van het patriarchaat van Antiochië naar de Rooms-katholieke Kerk. Vanaf 1755 tot in de late 19^e en vroege 20^e eeuw worden Rooms – Katholieken opnieuw gedoopt en gevormd als zij wilden toetreden tot de Oosters Orthodoxe Kerk. Op dit moment moet je binnen deze patriarchaten alleen nog het vormsel ontvangen als je al elders gedoopt bent. Dit is echter nog steeds strakker dan de ‘officiële’ lijn van de Russisch – Orthodoxen.

Er zijn dus twee lijnen binnen de Oosters- Orthodoxe Kerk met betrekking tot een wederzijdse dooperkenning: Een vrije *Russische* lijn en een wat strakkere *Griekse lijn*.

Rond de Reformatie speelt het vraagstuk naar wederzijdse dooperkenning opnieuw. De anabaptisten keuren de kinderdoop af en vragen van hun leden om zich opnieuw te laten dopen. De Reformatoren Luther en Calvijn keren zich hier fel tegen.

Door de oecumenische beweging zoeken kerken naar een gezamenlijke grond. In de afgelopen 100 jaar zijn er in oecumenisch verband verschillende gesprekken gevoerd over het doopsel. Deze gesprekken hebben er toe geleidt dat er in verschillende landen documenten zijn getekend over wederzijdse dooperkenning.

Ook in Nederland is er in 2012 zo’n document getekend door 9 kerken. De oosters-orthodoxen in Nederland hebben het document echter niet ondertekend.

De vraag naar wederzijdse dooperkenning heeft alles te maken met wat je als de eenheid van de Kerk ziet, en of je de bediening van de sacramenten objectief of subjectief bekijkt. Gaat het om de bedienaar of groep, of gaat het om Christus zelf die zich openbaart in het sacrament?

De vraag naar wederzijdse dooperkenning heeft tegelijk te maken met het verlangen één Kerk te zijn.

HOOFDSTUK 3

Wat is de reden dat mensen uit andere kerkgemeenschappen overgaan tot de Russisch-Orthodoxe Kerk?

3.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken keken wij naar waar de vraag naar dooperkenning nu daadwerkelijk vandaan komt en wat de doop inhoudt in de Oosters – Orthodoxe c.q. Russisch – Orthodoxe Kerk. Bij deze deelvraag kijken wij naar wat daadwerkelijk de reden is dat mensen vanuit andere kerken in Nederland overgaan tot de Russisch-Orthodoxe Kerk. Voor het beantwoorden van deze vragen maak ik gebruik van de antwoorden die ik heb gekregen in de diepte interviews met Russisch – Orthodoxe priesters, en de verhalen die ik heb gehoord toen ik op bezoek was in de Russisch Orthodoxe parochies van Amsterdam en Nijmegen.

3.2 Geen zendingskerk

De Russisch – Orthodoxe Kerk wil geen zendingskerk zijn. Men doet geen missiewerk en gaat er niet op uit om het evangelie aan de man te brengen. Zelfs als mensen regelmatig naar de vieringen en activiteiten van de parochie komen, wordt er niet geprobeerd om deze mensen te bekeren tot de Orthodoxie.

Aartspriester Meletios Webber zegt hierover: 'We don't try to make that happen. Our doors are open, and anybody who wants to come in, can come in. But we are not going out to make converts'⁷⁶.

3.3 Instroom uit andere kerken

3.3.1 Uit de Rooms – Katholieke Kerk

Het gebeurt zo af en toe dat er mensen overkomen vanuit de Rooms-Katholieke Kerk. Aartspriester Sergi Merks is bijvoorbeeld ook jarengeleden overgekomen vanuit de Rooms-Katholieke Kerk. Zijn reden voor deze beslissing was dat hij enerzijds de Russische cultuur was gaan waarderen door zijn studie. Anderzijds speelde in de tijd van zijn toetreding de liturgische vernieuwingen na het Tweede Vaticaanse Concilie. Hier werd hij niet blij van. Ook voor aartspriester Theodoor van der Voort was dit een reden om de Rooms-Katholieke Kerk te verlaten. De Rooms-Katholieke Kerk veranderde na de Tweede Vaticaanse concilie in een zeer korte tijd, zonder dat daar veel over gecommuniceerd werd aan het kerkvolk. De hoge liturgie veranderde in korte tijd in een sterk vereenvoudigde liturgie in de volkstaal. Daarnaast werd er in de jaren '70 ook geëxperimenteerd met 'beatmissen' en dergelijke. Er waren veel mensen die deze verandering konden waarderen. Maar andere mensen waren hun vertrouwde liturgie en mystiek kwijt. Een deel van deze mensen ontdekte de Oosters-Orthodoxe Kerk waar men zag dat de mystiek en de heiligheid in de liturgie -voor hun gevoel - nog wél aanwezig waren. Bij het koffiedrinken in de Russisch-Orthodoxe parochie van Amsterdam sprak ik verschillende keren een persoon die ook op deze manier, samen met zijn vrouw oosters-orthodox is geworden. Hij werd in Rusland opnieuw

⁷⁶ (Webber, 2019)

gedoopt. Zijn geestelijk vader vond dit belangrijk. Zijn vrouw werd alleen opnieuw gevormd. De toenmalige rector van de Amsterdamse parochie, vader Alexis Voogd was tegen het opnieuw dopen van rooms-katholieken⁷⁷.

Een andere persoon die ik in de Amsterdamse parochie ontmoette ging altijd graag als rooms-katholiek naar de vieringen van het Utrechtse studentenpastoraat. Deze vieringen werden om de beurt geleid door een protestantse predikant en een franciscaner monnik. Doordat de aartsbisschop van Utrecht deze vieringen een aantal jaren geleden verbood is de man gaan zoeken en voor zijn gevoel thuisgekomen in de oosterse-orthodoxie⁷⁸.

Vroeger gebeurde het regelmatig dat er rooms-katholieken overkwamen. Tegenwoordig gebeurt het zelden volgens de geïnterviewde priesters⁷⁹.

3.3.2 Uit de protestantse kerken

Serieuze protestanten hebben volgens aartspriester Sergi Merks een verlangen om de bronnen van de kerk te ontdekken. In de tijd dat hij orthodox werd kwam het met grote regelmaat voor dat protestanten toetraden tot de Oosters-Orthodoxe Kerk. Het waren protestanten die zeiden: 'ik ga terug naar het allereerste wat we weten van de christelijke gemeente en bij de orthodoxie uitkwamen'. Waar het in de jaren '70 een ware 'hoax' was om van Protestant, Orthodox te worden gebeurt het tegenwoordig maar een enkele keer.⁸⁰

aartspriester Meletios Webber is opgegroeid in een Schots gezin met een Methodistische moeder en een gereformeerde vader (Church of Scotland). Hij ging over tot de Oosters-Orthodoxe Kerk tijdens zijn studie theologie. De orthodoxe theoloog Anthony Bloom was toen docent op Oxford en Meletios werd gegrepen door zijn ideeën⁸¹.

3.3.3 Door familie of een huwelijk

De grootste groep mensen die toetreedt tot de Oosters Orthodoxe Kerk zijn op dit moment Nederlandse mannen die met Russische of ander Oost-Europese vrouwen trouwen. Volgens de aartspriesters Sergi Merks en Theodoor van der Voort is dit vrijwel de enige instroom van buiten op dit moment.⁸² Vader Anatoli Babiouk noemt ook nog politieke of etnische redenen om zich aan te sluiten.⁸³

⁷⁷ (Noorland, Observatieonderzoek, 2 mei 2019) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

⁷⁸ (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

⁷⁹ (Webber, 2019) (Merks, 2019) (Babiouk, 2019) (Voort, 2019)

⁸⁰ (Merks, 2019)

⁸¹ (Webber, 2019)

⁸² (Merks, 2019) (Voort, 2019)

⁸³ (Babiouk, 2019)

3.4 Samenvatting en conclusie

Het past niet bij Orthodoxen om zending te bedrijven. In het verleden zijn rooms-katholieken vooral Orthodox geworden om de mystiek en de heiligheid in de liturgie. Opvallend is dat ik in de russisch-orthodoxe parochie in Amsterdam een meneer tegenkwam die opnieuw gedoopt is in Rusland. Protestanten waren op zoek naar de bronnen van het christelijke geloof en kwamen daardoor bij de Orthodoxie uit.

Op dit moment bestaat de grootste instroom uit Nederlandse mannen die met Oost-Europese vrouwen trouwen.

HOOFDSTUK 4

**Hoe is de voorbereiding van
russisch-orthodoxen in
Nederland op het doopsel?**

4.1 Inleiding

Degenen die gedoopt worden, worden 'catechumenen' genoemd. Dit is trouwens een term die niet alleen bij oosters-orthodoxen wordt gebruikt, maar in de hele wereldkerk. Letterlijk betekent dit Griekse woord 'degenen die onderricht worden'. Dit onderricht gebeurt als voorbereiding op het ontvangen van het doopsel.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is: Hoe worden catechumenen in de Nederlandse russisch-orthodoxe parochies onderricht als voorbereiding op hun doopsel? En hoe is die voorbereiding bij ouders en peetouders die een kind willen laten dopen?

Ik ben hier over in gesprek gegaan met verschillende russisch – orthodoxe priesters.

4.2 De voorbereiding van volwassenen

Volgens de verschillende priesters zijn er geen precieze regels met betrekking tot de duur van het catechumenaat van volwassen doopleerlingen. Het is aan de priester zelf om te beslissen wat goed en nodig is. Priester Anatoli Babiouk zei daarover: "Wij geloven dat de Heilige Geest via de priester een idee geeft, hoe wij met deze persoon moeten omgaan"⁸⁴. In de meeste gevallen duurt de voorbereidingstijd ongeveer een jaar. Maar de ene priester is strenger dan de ander. Het is daarnaast natuurlijk ook wel een verschil of iemand al een jaar meeloopt of net om de hoek komt kijken.

De voorbereiding op het doopsel van een volwassene vindt bij alle geïnterviewde priesters vooral plaats in de liturgie. Ze geven mensen die willen toetreden meestal de opdracht mee: "vier eens een jaar met ons mee. Dan weet je een beetje hoe het in elkaar zit voordat je toetreedt. Noteer vragen die je hebt, en daar kunnen we over doorpraten". De bron van het kerkelijke en spirituele leven is volgens Meletios Webber "het vieren van de liturgie. De Orthodoxe kerk is een Liturgische Kerk"⁸⁵.

De mentor van Sergi Merks, Alexis Voogd zei toentertijd tegen hem: "Als je hier volgend jaar nog steeds bent, dan neem ik je op in de Orthodoxe kerk. (..) En lees alle teksten van alle diensten het hele jaar door in de Nederlandse vertaling. (..) Dan heb je de hele catechese van de Orthodoxe Kerk gehad"⁸⁶.

Naast het volgen van de liturgie geven de priesters vaak een aantal boeken mee over de inhoud van de Orthodoxe Kerk. Er wordt 'pastoraal' gekeken naar wat een persoon aankan en waar de interesses liggen. Aan de hand van de boeken en vragen vinden er door het jaar heen een aantal gesprekken plaats tussen de priester en catechumeen⁸⁷. Dit zijn geen toetsingsmomenten, maar vooral gesprekken met het doel om de catechumeen verder te helpen en het toetredingsproces te verdiepen.

⁸⁴ (Babiouk, 2019)

⁸⁵ (Webber, 2019)

⁸⁶ (Merks, 2019)

⁸⁷ (Babiouk, 2019) (Webber, 2019) (Merks, 2019) (Voort, 2019)

4.3 De voorbereiding van ouders

Over het algemeen weten ouders en peetouders in Nederland wel waar het doopsel voor staat. Waar er in het buitenland nog weleens uit gewoonte wordt gedoopt is daar in Nederland vaak geen sprake van⁸⁸.

De priesters proberen één of meerdere gesprekken te hebben met de doopouders voorafgaand aan het doopsel en de peetouders worden er op gewezen dat ze dagelijks voor hun petekind moeten bidden en naar vermogen moeten bijdragen aan de kerkelijk opvoeding van het kind.⁸⁹

Vader Anatoli Babiouk vertelde dat het soms gebeurt dat ouders om verkeerde redenen hun kind willen laten dopen. Ze zeggen dan: Wij dopen ons kind omdat wij niet willen dat hij ziek wordt, dat hij rustig slaapt en om allerlei andere magische dingen. Anatoli probeert dan uit te leggen dat het er juist omgaat dat het kind verbonden wordt met Christus, en hij probeert daarna uit te leggen waartoe Jezus naar deze aarde kwam. Op deze manier probeert hij ouders ook voor te bereiden.

4.4 Samenvatting en conclusie

De voorbereiding op het doopsel is voor iedere catechumeen of ouder verschillend. De voorbereiding verschilt ook weer per priester. Voor een volwassene bestaat de voorbereiding vooral uit het meevieren van de liturgie, daarnaast zijn er een aantal gesprekken en wordt er gevraagd om één of meerdere boeken te lezen.

De meeste ouders die hun kind willen laten dopen in Nederland doen dat niet uit gewoonte en zijn al bekend met de gebruiken van de kerk. In een gesprek met de priester wordt de doop besproken en voorbereid.

⁸⁸ (Merks, 2019) (Babiouk, 2019)

⁸⁹ (Merks, 2019) (Webber, 2019) (Voort, 2019) (Babiouk, 2019)

HOOFDSTUK 5

**Wat is de betekenis van
het doopsel in de
russisch-orthodoxe
traditie?**

5.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 hebben wij gekeken naar waar de vraag van wederzijdse dooperkenning vandaan komt. Het is een discussie die teruggaat naar de Vroege Kerk en misschien zelfs de Nieuwtestamentische tijd.

In deze deelvraag wil ik jullie meenemen in de betekenis die de Russisch – Orthodoxe Kerk ziet in het sacrament van het doopsel. Deze deelvraag vormt ook een goede basis om de betekenis van het doopsel straks in hoofdstuk 6 te resoneren met de betekenis die rooms-katholieken in de doop zien.

Om een antwoord te vinden op deze vraag heb ik allereerst op advies van verschillende russisch – orthodoxe priesters oude teksten van bisschop Johannes Chrysostomus (345 – 407) bestudeerd. Chrysostomus was een tijdgenoot van bisschop Augustinus en wordt in tegenstelling tot Augustinus binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk als een groot theoloog en kerkvader gezien. Een ander boek dat mij door russisch-orthodoxe priesters werd aangeraden was het boek ‘Of the Water and the Spirit’ van de oosters-orthodoxe theoloog Alexander Schmemmann (1928 – 1983). In dit boek behandelt hij de Oosters Orthodoxe doopliturgie en de betekenis van de doop.

Omdat er in het afgelopen jaar in Nederland veel aandacht is geweest voor het boek ‘Gemeenschap in Andersheid’ van de Grieks – Orthodoxe theoloog, filosoof en metropoliet Ioannis Zizioulas (1931), wil ik ook zijn opmerkingen over de doop meenemen in dit hoofdstuk. Ioannis Zizioulas wordt op dit moment binnen de oosters-orthodoxe wereld gezien als één van de meest vooraanstaande theologen en ook binnen de Westerse Kerk wordt hij steeds meer gelezen. De rooms-katholieke theoloog Frank Bosman noemt hem “een van de huidige internationale toptheologen⁹⁰.

In de russisch-orthodoxe parochie van Amsterdam kreeg ik van vader Meletios Webber een ‘intern’ boekje waarin de doopliturgie was uitgewerkt die binnen de parochie gebruikt werd. Van dit boekje heb ik dankbaar gebruik gemaakt om de liturgie te onderzoeken en te verwerken in dit hoofdstuk. Tot slot heb ik door middel van diepte interviews een aantal russisch–orthodoxe priesters bevraagd naar wat het doopsel voor henzelf en de Kerk betekent.

5.2 Het doopsel bij Johannes Chrysostomus (345 – 407)

In 2016 heeft dr. M.A. van Willigen het boekje ‘Met Christus verbonden, leven uit doop en avondmaal in de Vroege Kerk’ uitgebracht. In dit boekje heeft hij een aantal preken van bisschop Johannes Chrysostomus in het Nederlands vertaalt, uitgewerkt en becommentarieerd.

Johannes Chrysostomus was bisschop in Antiochië en is bekend geworden door een basis te leggen voor de Goddelijke Liturgie⁹¹, de Byzantijnse ritus die in veel Oosters – Orthodoxe Kerken gebruikt wordt. Chrysostomus is ook bekend geworden door zijn heldere, actuele en creatieve

⁹⁰ (Bosman, 2015)

⁹¹ (Ware, 2015, p. 273) (Willigen, 2016, p. 20)

preken, en zijn manier van christen zijn in de krachtvelden van het toenmalige heidendom⁹². Chrysostomos werkte in Antiochië waar de kerk toentertijd voor verschillende uitdagingen stond. Zo stelden veel mensen hun doopsel uit, was de lijn tussen kerk en wereld soms flinterdun, en was het kerkbezoek van tijd tot tijd erg laag. Sommige mensen kwamen maar één keer per jaar naar de kerk. Chrysostomos bestrijdt deze dingen in zijn preken en onderwijs op een directe manier waaruit tegelijk de liefde van Christus spreekt. Johannes Chrysostomos verbindt in één van zijn preken - naar aanleiding van het hoogfeest van Epifanie - het doopsel van Christus in de Jordaan, aan het doopsel van alle gelovigen. Als de hemel bij Christus doopsel open gaat, dan betekent dat, dat wij mogen verwachten dat dezelfde hemel tijdens ons doopsel ook opengaat. Het hemelse Vaderland openbaart zich als een soort wenkend perspectief en roept ons op om met de aarde niets gemeenschappelijk te hebben. Het doopsel van Christus leert ons volgens Chrysostomos ook dat bij onze doop ook de Heilige Geest meekomt⁹³. De doop was volgens Chrysostomos toetreden tot een nieuwe wereld, en de Heilige Geest ontvangen. Chrysostomos beschrijft het leven als een woeste zee, in de kerk kom je tot rust en word je aan deze woeste zee onttrokken. Hij zinspeelt hier op het doopsel als onttrokken worden aan de woeste levenszee en binnengebracht worden in de rust van de Kerk, de plek waar God 'alle onberekenbare hartstochten tot ruste en kalmte brengt'.⁹⁴

Epifanie / Theofanie is in de Oosters-Orthodoxe Kerk nog steeds een 'doopfeest' ieder jaar. Er staan grote bakken met water in de kerk en deze worden na de Goddelijke Liturgie gewijd, er wordt met de wijkwast over de parochianen heen gesprengd en in het herdenken van het doopsel van Jezus, herdenken de parochianen ook hun eigen doopsel. Jezus heeft het water geheiligd door ons voor te gaan. Het is mogelijk om het gewijde water mee naar huis te nemen⁹⁵. Dit deed men ook al in de tijd van Chrysostomos⁹⁶. Ik heb de viering in een stampvolle Russisch – Orthodoxe Kerk in Rotterdam mogen meemaken. Aartspriester **Sergi Merks** van de parochie van Rotterdam en Nijmegen, Aartspriester **Meletios Webber** van Amsterdam (beiden patriarchaat Moskou) en aartspriester **Theodoor van der Voort** uit Deventer (patriarchaat Constantinopel) noemden in het interview dat ik met hen had allemaal '**Epifanie / Theofanie**' als een herinnering aan ons eigen doopsel.⁹⁷

Johannes Chrysostomos refereert in zijn preken en onderwijs ook regelmatig aan de krijgseed die nieuwe catechumenen in de Vroege Kerk voor het ontvangen van het doopsel moesten uitspreken:

⁹² (Willigen, 2016, pp. 7,8)

⁹³ (Willigen, 2016, p. 16)

⁹⁴ (Willigen, 2016, pp. 32,33)

⁹⁵ (Noorland, Observatieonderzoek, 19 januari 2019)

⁹⁶ (Willigen, 2016, p. 38)

⁹⁷ (Merks, 2019) (Voort, 2019) (Webber, 2019)

‘Ik verzaak u, Satan, en al uw engelen, en geheel uw dienst en pracht en praal, en ik ga over tot uw dienst, Christus’⁹⁸.

Het doopsel is volgens Johannes Chrysostomus geen Christelijke uitvinding. Hij legt linken met de Joodse reinigingsrituelen. Toch is de christelijke doop wel veel meer dan dat. Bij de Joodse doop gaat het om lichamelijke reiniging, bij de doop van Johannes de Doper gaat het om bekering en het voortbrengen van goede vruchten. Bij de Christelijke doop is ook de Heilige Geest aanwezig en wordt ons vergeving van zonden geschonken. De christelijke doop is: ‘de schoonwassing van de ziel en de opening voor het werk van de Heilige Geest’⁹⁹.

Het doopsel en het werk van de Heilige Geest kun je volgens Bisschop Chrysostomus niet los zien van elkaar. Ze zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Je ziet het bij de Jordaan, waar de Heilige Geest na het doopsel nederdaalt in de gedaante van een duif, je ziet het na de zondvloed waar een duif komt aanvliegen met een olijftak.

Chrysostomus ziet het doopsel niet als een afwassing van de erfzonde. Zoals dat in de Rooms – Katholieke theologie een plaats kreeg. Johannes Chrysostomus ziet het doopsel als een bad van genade, rechtvaardiging en heiliging (vruchten voortbrengen) waarin Christus ons is voorgedaan.

5.3 Het doopsel bij metropoliet Ioannis Zizioulas (1931 - heden)

Zizioulas focust zich - bij de betekenis die hij aan het doopsel geeft - op het opnieuw geboren worden en het daardoor ontvangen van een nieuwe identiteit¹⁰⁰. Naar aanleiding van het bekende gesprek tussen Christus en Nikodemus (in Johannes 3,1-21) stelt hij dat het nodig is dat “de mens opnieuw, van boven geboren wordt omdat hij anders het koninkrijk van God niet kan zien”.

“Waarachtig, ik verzeker je: niemand kan het koninkrijk van God binnengaan, tenzij hij geboren wordt uit water en geest”¹⁰¹.

Volgens Zizioulas treed je door het doopsel het Koninkrijk van God binnen en word je dus voor een tweede keer geboren. Dit is volgens Zizioulas onlosmakelijk verbonden met het werk van de Heilige Geest¹⁰².

Door het opnieuw geboren worden krijg je volgens Zizioulas ook een nieuwe identiteit. De identiteit van de gedoopte ligt niet meer in de natuur, die in wezen eenzaam is en altijd de dood voor ogen heeft¹⁰³. Maar de identiteit van de gedoopte ligt na het doopsel in het ‘kind-zijn’ van de Drie-enige God¹⁰⁴, die de mens in de verrezen Christus het leven heeft gegeven. Dit is ook de reden waarom je pas je nieuwe naam krijgt bij de doop. Het symboliseert dat je door het doopsel pas echt tot je

⁹⁸ (Willigen, 2016, p. 17)

⁹⁹ (Willigen, 2016, pp. 42, 43)

¹⁰⁰ (Zizioulas, 2019, pp. 104, 138, 181, 183, 282 - 284, 328)

¹⁰¹ Johannes 3: 3 en Johannes 3:5 NBV (Zizioulas, 2019, p. 104)

¹⁰² (Zizioulas, 2019, pp. 104, 287)

¹⁰³ (Zizioulas, 2019, p. 112)

¹⁰⁴ (Zizioulas, 2019, pp. 138, 181 - 183, 282 - 284)

doel komt als mens¹⁰⁵. Zonder de Ander, en de anderen die de Ander in de Kerk aan je heeft gegeven, ben je geen 'zijn'.

Het is opvallend dat Zizioulas het doopsel niet isoleert, maar vrijwel altijd in verband zet met het sacrament van de eucharistie. Het doopsel is volgens hem een *conditio sine qua non* voor de eucharistie. "Wat in de doop zijn begin heeft, komt in de eucharistie tot vervulling¹⁰⁶". Doopsel en eucharistie horen bij elkaar.

Zizioulas verbindt het doopsel tot slot ook aan het Woord. Zonder de woorden die bij het doopsel worden uitgesproken is het sacrament geen sacrament. Deze woorden zijn profetisch, en zijn een verkondiging van het Koninkrijk van God¹⁰⁷. Het valt op dat kerkvader Chrysostomus en Zizioulas de doop beiden plaatsen in de directe verbinding met het werk van de Heilige Geest en de doop zien als als binnentreden in het Koninkrijk van God.

5.4 De doop voor Nederlandse russisch – orthodoxe priesters

Op de interview vraag: Wat is volgens u de betekenis van het doopsel binnen de Oosterse - orthodoxie antwoordde drie verschillende – in Nederland werkzame - priesters als volgt:

5.4.1 Vader Meletios Webber

Meletios Webber is de rector van de Russisch-Orthodoxe Kerk te Amsterdam (onder het patriarchaat van Moskou).

"Samengevat is de doop voor ons de ingang in het Christelijke leven. Het is een initiatie. Aan de andere kant is het ook dood en opstanding. Wij nemen de identiteit van Christus aan. Wij trekken hem aan, zoals een jas of kleding. De Heilige Paulus zegt: Wij doen hem aan. Ik leef niet meer, maar Christus leeft in mij. Dat is de richting die wij gaan, door de doop"

"De doop, de Heilige Geest en de Heilige Communie zijn drie stappen op het pad en zij zijn allemaal initiatie. Alles bij elkaar. Maar het begint met de doop. Het is: Water, spirit, bread and wine. Dat is meestal de volgorde. De doop en de gave van de Heilige Geest zijn eenmalig en de Heilige Communie gaat door. That is an ongoing experience. A deepening of the relation with God¹⁰⁸".

5.4.2 Vader Anatoli Babiouk

Anatoli Babiouk is priester in verschillende parochies van de Russisch – Orthodoxe Kerk in Nederland (onder het patriarchaat van Moskou).

"In de diensten wordt gezegd: dat degenen die in Christus gedoopt worden, zijn gedaante aannemen. Dopen voor ons is het aannemen van het lichaam van Christus, zijn geestelijke

¹⁰⁵ (Zizioulas, 2019, p. 328)

¹⁰⁶ (Zizioulas, 2019, pp. 104, 112, 308, 335 - 336)

¹⁰⁷ (Zizioulas, 2019, pp. 347 - 348, 351)

¹⁰⁸ (Webber, 2019)

lichaam in onszelf. (...) De Heer heeft niet voor niets gezegd: Dat het koninkrijk van God in ons is, in ons binnenste. Dat is bedoeling van het doopsel. Wij nemen het op. Ik vertel tijdens de doopdienst aan de ouders en degenen die daar gekomen zijn dat het échte geestelijke leven begint bij een doop. De Heer plant een zaadje van de Heilige Geest in het hartje van het kind, of de volwassen persoon en dat mag daar gaan groeien. Maar het laten groeien is een ander proces, dat ligt bij de ouders, of de persoon zelf. Maar met de doop begint ons geestelijke leven”¹⁰⁹.

5.4.2 Vader Theodoor van der Voort

Theodoor van der Voort is aartspriester te Deventer (onder het patriarchaat van Constantinopel).

”De doop is vooral het deelnemen aan de dood en opstanding van onze Heer Jezus Christus. Onze Heer. Dat blijkt ook uit de diensten zelf. De teksten in de dienst. Dat is hoe men binnen de Orthodoxie als de betekenis van de doop ziet. Het begraven worden en weer opstaan met Christus is natuurlijk een stuk makkelijker als je dit meemaakt door de doop. Het lijden en sterven van Christus is natuurlijk een verschrikkelijke dood geweest. Maar daar gaat het nu niet om. Verder is het natuurlijk ook dat je samen, met een hele grote groep andere mensen hetzelfde hebt ondergaan. Gemeenschap hebben aan de dood en opstanding van Jezus Christus. Je sluit je aan bij de kerk. Dat is een consequentie daarvan. En dat is ook heel erg fijn. En niet alleen met de mensen die leven, maar ook met de mensen die al overleden zijn en ook gedoopt zijn en met de mensen die niet geboren zijn, maar ook gedoopt zullen worden”¹¹⁰.

5.4.3 Doopsel en de Heilige Geest

Net als bij Chrysostomus en Zizioulas wordt er in de verschillende interviews met Nederlandse priesters ook duidelijk de nadruk gelegd op de onlosmakelijke verbinding tussen het doopsel en het werk van de Heilige Geest. Het is opvallend dat baby's binnen de Oosters – Orthodoxe kerk direct na de doop het vormsel (teken van de Heilige Geest) ontvangen. In de kerk van het Westen gebeurt dit vaak als het kind iets ouder is. Het vormsel wordt de Myronzalving genoemd. Dit laat zien dat het doopsel en het werk van de Heilige Geest niet van elkaar worden losgetrokken¹¹¹.

5.4.4 Doopsel en de communie

Bij Zizioulas zagen wij dat hij het doopsel ook verbond aan de eucharistie. Deze verbinding hebben wij ook al in hoofdstuk 2 gezien. In de interviews wordt duidelijk dat dit ook concreet in de praktijk wordt gebracht. Nadat een dopeling het doopsel en de Myronzalving hebben ontvangen, mag het in de eerstvolgende Goddelijke Liturgie direct de Eucharistie meevieren en communiceren.

¹⁰⁹ (Babiouk, 2019)

¹¹⁰ (Voort, 2019)

¹¹¹ (Babiouk, 2019) (Webber, 2019) (Voort, 2019)

Vader Meletios Webber zegt: “In het Oosten is het normaal dat baby’s vanaf hun eerste dagen, de communie ontvangen. Voordat ze weten en verstaan, en vragen hebben. Wij zien geen reden waarom een baby moet wachten. Want hij of zij is al een volledig lid van Christus. Gedoopt, gezalfd. Het hoort bij de natuur van een christen om aan de Heilige Communie deel te nemen. Want het is ook voedsel, medicijn en zegen ... Tsja... Het was altijd zo. Christus zegt: Laat de kinderen tot mij komen en dat doen wij”.

Vader Anatoli Babiouk zegt: “Een kind wordt opgevoed in een gezin. Als een gezin gelovig is, met diepgewortelde tradities, dan kun je niet zeggen: We wachten even tot je 20 bent. Dan valt het kind gewoon buiten de hele traditie”.

Vader Theodoor van der Voort zegt er over: “Ja, de kinderen zijn dus gedoopt. Ze hebben deel aan de dood en opstanding van Jezus Christus gekregen en zijn lid van de kerk. En waarom zou je een kind de communie onthouden? Het hoort er al helemaal bij. Één ontvangen van het lichaam en bloed van Christus én de groei en de verdere ontwikkeling zijn erg belangrijk. Dus vandaar dat kinderen eigenlijk altijd ter communie gaan”.

5.4.5 Samenvatting

Samengevat is het doopsel volgens Nederlandse russisch-orthodoxe priesters een initiatie in de Kerk van Christus, een verbinding die je met de gestorven en opgestane Christus aangaat, het openen van je leven voor het werk van de Heilige Geest, en het onderdeel worden van een eeuwenoude gemeenschap van gedoopte Christus volgers. Het doopsel staat in directe verbinding met het vormsel (teken van de Heilige Geest) en de eucharistie.

5.5 Kenmerken van het oosters – orthodoxe doopsel

Het sacrament van het doopsel vormt samen met het sacrament van de Eucharistie de belangrijkste van de zeven sacramenten in de Oosters-orthodoxe Kerk¹¹². De Eucharistie is het hart van de sacramenten en het doopsel is de toegang tot de sacramenten en daardoor ook tot Christus zelf.

De belangrijkste kenmerken voor het Oosters- Orthodoxe doopsel zijn:

1. Dat Christus in het sacrament van het doopsel persoonlijk tot de dopeling spreekt. Dat geldt trouwens ook voor de andere zeven sacramenten. Dit is de reden dat bij de sacramenten de naam van het individu wordt uitgesproken¹¹³. Bij het ontvangen van de Communie spreekt de priester: ‘De dienaar / dienaress van God (naam) neemt deel aan het heilig Lichaam en Bloed van onze Heer’. Bij de bediening van het doopsel spreekt de priester: ‘Gedoopt wordt de dienaar/ dienaress van God (naam) in de naam van de Vader, amen, en van de Zoon, amen. En

¹¹² (Ware, 2015, p. 268)

¹¹³ (Ware, 2015, p. 269)

van de Heilige Geest. Amen'¹¹⁴. De bedienaar van het sacrament spreekt in de Oosters – Orthodoxe Kerk nooit in de eerste persoon. Het gaat niet om de bedienaar, maar om Christus zelf.

Anatoli Babiouk zegt hierover in het interview dat ik met hem had: “Bij ons zeggen we: Met mijn gebed, zal de Heer jou verlossen! Ik ben maar een nederige dienaar, ik hoop dat de Heer jou alles zal doen, wat de bedoeling is vandaag”

2. De sacramenten van het doopsel, vormsel (ook wel Myronzalving genoemd) en de eucharistie zijn nauw aan elkaar verbonden. Een oosters-orthodox die lid wordt van het lichaam van Christus mag gelijk delen in alle privileges die bij het lidmaatschap horen: Doop, De gave van de Heilige Geest en Christus ontvangen in Brood en Wijn. Dit geldt niet alleen voor de volwassenen. Maar ook voor de kinderen. Ook kinderen worden om één keer gedoopt, gevormd en ontvangen in de eerstvolgende Goddelijke Liturgie de Eucharistie. Kinderen horen er namelijk helemaal bij. Ook hierin zie je dat het in de Oosters–Orthodoxe Kerk niet om de mens gaat en zijn of haar hoeveelheid van geloof. Het gaat om God zelf die mensen wil laten delen in zijn genadegaven. Zonder aanzien des persoons¹¹⁵.
3. Het dopen vindt altijd plaats onder de aanroeping van de Heilige Drie-eenheid: Vader, Zoon en Heilige Geest.
4. Zonder discussie wordt er binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk het liefst gedoopt door onderdompeling¹¹⁶. De dopeling moet eigenlijk helemaal nat worden. Er worden alleen uitzonderingen gemaakt als er door verschillende omstandigheden niet voldoende water aanwezig is (bijvoorbeeld door vervolging of gevangenschap), of als iemand ziek is, of in levensgevaar is. In deze gevallen wordt er gedoopt door begieting met wederom de voorkeur voor veel water. De vorm van onderdompelen is essentieel voor oosters–orthodoxen omdat het de essentie van het doopsel het beste laat zien. Er kan een verschil zijn tussen de vorm en de betekenis, maar oosters-orthodoxen houden dit het liefste bij elkaar. Het doopsel betekent niet voor niets begraven worden met Christus in zijn dood (Romeinen 6:4-5¹¹⁷, Colossenzen 2:12). In uitzonderlijke gevallen is het ook mogelijk om te dopen met ‘lucht’ of ‘zand’¹¹⁸.

¹¹⁴ (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 18)

¹¹⁵ (Ware, 2015, p. 270)

¹¹⁶ (Ware, 2015, p. 271) (Webber, 2019) (Merks, 2019) (Babiouk, 2019) (Voort, 2019) (Schmemmann, 1974, pp. 53 - 60) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

¹¹⁷ (Schmemmann, 1974, p. 8)

¹¹⁸ (Webber, 2019) (Babiouk, 2019) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

Meletios Webber zegt over de uitzonderingen en de 'luchtdoop': "In de goelag gevangenis kwam het heel vaak voor dat iemand gedoopt wilde worden, maar er geen water was. Of dat er een baby werd geboren die onmiddellijk doodging... en er was geen water. Het is dan ook mogelijk om in de lucht te dopen. Maar, dat is natuurlijk een grote uitzondering... dat moet ik wel zeggen. Maar, dat maakt ons vrij van het idee dat de ceremonie altijd precies hetzelfde moet zijn. Hier in de kerk (in Amsterdam, red) hebben we de mogelijkheid om de doop op de 'normale' manier te doen. Met water, door dompeling, drie keer. Soms is dat echter niet mogelijk. Het hangt niet van de details af, het gaat om de intentie! De verwijzing naar de doop. Wat ik nu zeg is uitdagend."

5. Door de doop ontvang je volle vergeving van alle zonden. De erfschuld, van Adam geërfd, maar ook de actuele zonden. Je omkleed je met Christus zelf¹¹⁹. Het is goed om hierbij te benoemen dat er binnen de Oosterse Orthodoxie weinig tot geen aandacht wordt geschonken aan de leer van de erfzonde. Dat is wat anders. In paragraaf 3.2 zagen we al dat Chrysostomus dat in tegenstelling tot zijn tijdgenoot Augustinus anders zag.

In de diepte interviews die ik heb gehad met de verschillende Russisch Orthodoxe priesters wordt ook telkens benadrukt dat de leer van de erfzonde niet wordt geleerd binnen de Oosters Orthodoxe Kerk¹²⁰. Men gelooft wel in een erfschuld, maar kiest er voor om niet de nadruk te leggen op het 'van nature' schuldig staan tegenover God nadat de eerste mens gezondigd heeft. Binnen de oosterse-orthodoxie wordt meer de nadruk gelegd op het beelddrager van God zijn en het vernieuwd worden naar zijn beeld door het werk van de Heilige Geest.

6. Na het ontvangen van het doopsel krijgt iedere dopeling een kruisketting¹²¹. Het is een blijvende herinnering dat je vanaf dat moment bij Christus hoort.
7. Het doopsel kan ook op andere manieren herinnerd worden. Je kunt herinneren door bijvoorbeeld de liturgie van Theofanie en de vieringen na Pasen mee te vieren. Met Theofanie en Pasen heb ik zelf ook ervaren dat mijn eigen doopsel in Christus concreet herinnerd werd. Met Pasen liep de priester na de Goddelijke liturgie in een processie door de kerk heen terwijl hij riep: 'De Heer is waarlijk opgestaan'¹²². Hij spetterde tegelijk iedereen nat met een wijkwast. Met Theofanie gebeurde iets soortgelijks en riep de priester met de wijkwast in de hand: 'Gij zijt

¹¹⁹ (Ware, 2015, p. 271)

¹²⁰ (Webber, 2019) (Babiouk, 2019) (Merks, 2019) (Voort, 2019)

¹²¹ (Babiouk, 2019) (Ware, 2015, p. 271)

¹²² (Noorland, Observatieonderzoek, 2 mei 2019)

in Christus gedoopt'¹²³. Aartspriester Meletios Webber zei over deze diensten: "Het is niet mogelijk dat je bij een begrafenis bent zonder je eigen dood te ontmoeten"¹²⁴.

8. De doop wordt in de Oosters – Orthodoxe Kerk bediend door een Bisschop of een priester. In het enkele geval wordt er gedoopt door een diaken, of een man of vrouw die christen is. Dat laatste is een voorwaarde.
9. De Myronzalving is het zalven in de vorm van een kruis na de doopplechtigheid. Dit gebeurt op verschillende plekken op het lichaam. Tijdens het zalven wordt gezegd: "teken van de Heilige Geest". In de Oosters Orthodoxe Kerk zijn doop en Heilige Geest onlosmakelijk met elkaar verbonden.¹²⁵
10. De Myronzalf wordt gezegend door het hoofd van de kerk. In het geval van de Russisch – Orthodoxe Kerk onder het patriarchaat van Moskou is dat de patriarch van Moskou.
11. Voor de doop vinden er verschillende exorcismen plaats. Er is een duidelijk besef dat iemand wordt weggetrokken uit de machten van het kwaad.

5.6 De dooprite

In deze paragraaf ga ik de belangrijke onderdelen van de Oosters – Orthodoxe doopliturgie langs. Een gezegde dat ik in mijn onderzoek regelmatig heb gehoord is: 'Wie de Oosters – Orthodoxe Kerk wil leren kennen moet de liturgie onderzoeken'¹²⁶. In deze paragraaf probeer ik feitelijk uit te leggen wat er in de oosters-orthodoxe doopliturgie gebeurt. Het resoneren met de westerse ritus gebeurt later. Het kan dus zo zijn dat er bepaalde onderdelen overeenkomen. De bediening van het doopsel is in de Oosters – Orthodoxe Kerk niet zomaar iets. Er komt veel bij kijken en kan zeker een uur duren waarna de Goddelijke Liturgie nog moet beginnen!

Theodoor van der Voort: "In onze kerk hebben we de gewoonte om de doop zondagmorgen voor de liturgie te doen. Een uur eerder. Het duurt ongeveer een uur met de Myronzalf. En in dezelfde dienst krijgt het kindje dan de communie. In de tussentijd kan de moeder even naar beneden gaan naar de koffieruimte en het kind de borst geven of flessen, en kan het nog even slapen en anderhalf uur later is het zover"¹²⁷.

¹²³ (Noorland, Observatieonderzoek, 19 januari 2019) (Merks, 2019) (Webber, 2019)

¹²⁴ (Webber, 2019)

¹²⁵ (Ware, 2015, pp. 271 - 272)

¹²⁶ (Voort, 2019) (Merks, 2019) (Webber, 2019)

¹²⁷ (Voort, 2019)

5.6.1 De voorbereiding

In de doopboeken begint de rite met ‘de gebeden bij de opname van de catechumenen’¹²⁸. Dit kan voor het gevoel een beetje raar overkomen. Omdat er tegenwoordig over het algemeen zuigelingen worden gedoopt en zij geen catechese ontvangen hebben.

‘De gebeden bij de opname van de catechumenen’ is nog een klein overgebleven element uit de doopraktijk van Vroege Kerk waarin voornamelijk bekeerlingen werden gedoopt.¹²⁹ Na een voorbereiding van 1 tot 3 jaar was dit gebed het laatste onderdeel voordat ze zouden worden opgenomen in de Oosters Orthodoxe Kerk. De voorbereiding voor mensen die tot geloof komen was en is belangrijk. Volgens de Alexander Schmemmann is “De kerk in haar wezen namelijk ook voorbereiding op het Koninkrijk van God”. Je moet weten waar het om gaat. Ook voor de ouders en peetouders is de voorbereiding daarom belangrijk en dat is de reden dat het niet wordt overgeslagen. Voorbereiding is belangrijk. In de Oosters – Orthodoxe Kerk wordt niet voor niets ook nog steeds de Sabbat in acht gehouden¹³⁰. Want wat is de vreugde van Pasen zonder de stille voorbereiding van de Sabbat?¹³¹

Hoe die voorbereiding er op dit moment concreet uit ziet in de Russisch – Orthodoxe Kerk in Nederland leest u in hoofdstuk 4.

5.6.2. Het catechumeen zijn

In de Vroege Kerk werd je als ‘bekeerling’ door een getuige bij de bisschop gebracht om de intentie uit te spreken bij het lichaam van Christus te willen horen. De bisschop was in die tijd de priester over een aantal kerken. De getuige sprak een goed woord voor je en tot slot werd je naam opgeschreven in een register van leerlingen. In de tijd van Johannes Chrysostomus vond dit in de lente plaats. Tegenwoordig vindt dit ‘registreren’ niet ruim van te voren plaats. Maar aan het begin van de dooprte. De betekenis van het bij Christus horen zien wij in het eerste gebed onder handoplegging. Het is vluchten voor de wereld om opgenomen te worden in het ware leven. Daarnaast wordt je door God van de vijand gestolen¹³².

5.6.3 Exorcismen

Voor veel moderne mensen is het verrassend maar vóór de doop vinden er eerst een aantal exorcismen oftewel duiveluitdrijvingen plaats. Deze exorcismen laten heel duidelijk zien dat de Duivel geen plaats heeft in deze rite en het leven van de dopeling.

¹²⁸ (Schmemmann, 1974, p. 15) (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 3)

¹²⁹ (Schmemmann, 1974, p. 15)

¹³⁰ (Voort, 2019)

¹³¹ (Schmemmann, 1974, p. 15)

¹³² (Schmemmann, 1974, p. 19) (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 3)

Het kwaad is binnen de orthodoxie nooit concreet, dogmatisch beschreven. Maar er is wel een vaste overtuiging dat er duistere, demonische machten actief zijn in de wereld, die het Koninkrijk van God proberen tegen te werken.¹³³

Er vinden vier bezweringen plaats. De priester blaast op de mond, voorhoofd en borst en spreekt drie keer: “Verjaag uit hem/haar elke kwade en onreine geest die zich in zijn/haar hart verbergt en zich daar heeft genesteld”¹³⁴.

5.6.4 Verzaking van de satan (Apotaxis)

Na de bezweringen keert de dopeling op de peetouder zich naar het westen. Dit is symbolisch de plek waar de kwade machten wonen. Het is de richting waar de zon niet opkomt, maar ondergaat. Terwijl de dopeling of de peetouders zich richting het Westen keren doen zij hun handen omhoog. Het is een beeld voor: Geen slaaf meer zijn, maar vrij in Christus¹³⁵.

Met de handen in de lucht spreekt de dopeling of peetouder drie maal uit dat hij / zij de duivel verzaakt. Daarna wordt er letterlijk geblazen en gespuugd richting het westen.¹³⁶ Vader Theodoor van der Voort noemde dit in het interview dat wij hadden een mooi moment.¹³⁷

Nadat de dopeling of de peetouder dit gedaan hebben is de oorlog verklaard aan de machten van de duisternis.¹³⁸

5.6.5 Trouw aan Christus (Syntaxis)

Na de verzaking van de Satan keert de dopeling of peetouder zich weer om richting het Oosten. Hij of zij laat de handen zakken als symbool dat de opstand tegen Christus is veranderd in overgave. Drie keer wordt uitgesproken dat hij of zij zich verbindt aan Christus.¹³⁹

5.6.6 Uitspreken van de geloofsbelijdenis

De onveranderde oecumenische geloofsbelijdenis van Nicea – Constantinopel wordt door de dopeling of peetouder voorgelezen. Dit geloof is waarheid geworden voor degene die gedoopt wordt. Het is overgedragen in de voorbereidingstijd en de gedoopte geeft hier nu verantwoording over. Of de peetouder, neemt de verantwoordelijkheid om de gedoopte in dit geheimenis binnen te brengen.

Na het uitspreken van de geloofsbelijdenis maakt de dopeling of peetouder een buiging voor de Heilige Drie-eenheid. Zojuist heeft hij of zij de Satan verzaakt, nu buigt hij of zij nederig voor de Ene God! Deze God is nu zijn of haar Meester.

¹³³ (Schmemmann, 1974, pp. 20 - 27)

¹³⁴ (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 7)

¹³⁵ (Schmemmann, 1974, p. 27)

¹³⁶ (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 8)

¹³⁷ (Voort, 2019)

¹³⁸ (Schmemmann, 1974, p. 30)

¹³⁹ (Schmemmann, 1974, pp. 30 - 32) (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 9)

De voorbereiding is afgerond. De priester spreekt nog een laatste gebed uit over de dopeling.

5.6.7 Waterwijding

Na bewieroking, kaarsen aan en het openen van de Koninklijke deuren. Wordt er door de priester gebeden over het water.

5.6.8 De priester bidt voor hemzelf

Dit is volgens Schmemmann een prachtig onderdeel van de dooprite. De geldigheid van het doopsel wordt niet verleend door de vroomheid en heiligheid van de bedienaar. Het gaat om God die doopt en wij zijn totaal afhankelijk van Hem. Hij trekt mensen en hij brengt mensen binnen in zijn Kerk. Dit moment laat zien dat de priester alleen maar een instrument is van God. Het herinnert ons er daarnaast ook aan dat wij in de vervulling van dit sacrament, Christus zelf nodig hebben.¹⁴⁰

5.6.9 De consecratie van het water

In de Westerse Kerk kennen wij het woord consecratie alleen bij de Eucharistie. Het veranderen in het lichaam van Christus. Bij Katholieken, Anglicanen en Lutheranen gebeurt dit tijdens de instellingswoorden. Bij oosters-orthodoxen gebeurt dit tijdens het aanroepen van de Heilige Geest. In de Oosters-Orthodoxe Kerk wordt de Heilige Geest ook uitgeroepen over het doopwater. Dit doet men in de verwachting en het geloof dat het water verandert in de kracht van Jezus zelf die de dood verslagen heeft. Het water dat sinds de zondeval staat voor dood, verderf en demonische machten” Wordt op deze manier opnieuw het water van de Jordaan.¹⁴¹ Net als de Eucharistie verbindt de doop mensen op een hele concrete manier met Christus zelf.

5.6.10 De katechumenen-olie.

De olie wordt gezegend, er wordt een gebed op de olie uitgesproken. Het water wordt gezegend met olie en de dopeling wordt helemaal gezalfd met olie.

De olie heeft in de Bijbel en de Oude wereld een diepe betekenis. Het wordt enerzijds gebruikt als medicijn, in bijvoorbeeld het verhaal van de Barmhartige Samaritaan, en anderzijds als licht in een olielamp. Olie zorgde dus voor genezing en licht.¹⁴² Olie is ook een symbool van verzoening en vrede. We zien dat bijvoorbeeld heel duidelijk in de Bijbel terugkomen na de zondvloed. De duif kwam terugvliegen met een takje van de olijfboom.

In al deze betekenissen wordt de dopeling op dit moment binnengebracht. Genezing, licht, vreugde, verzoening en vrede. Het is het volle leven, dat de Heilige Geest wil geven.

Terwijl de priester de dopeling zalft zegt hij:

¹⁴⁰ (Schmemmann, 1974, pp. 44 - 45)

¹⁴¹ (Schmemmann, 1974, pp. 45 - 51) (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 15)

¹⁴² (Schmemmann, 1974, p. 51)

“Op de borst en rug: Tot genezing van ziel en lichaam.

De oren: Opdat hij/zij het geloof moge horen en verstaan.

De handen: Uw handen hebben mij gemaakt en gevormd.

De voeten: Opdat hij/zij moge wandelen op de wegen van Uw geboden.”¹⁴³

5.6.11 Het doopsel

Nadat het lichaam van de dopeling is geolied. Heft de priester het kind richting het Oosten, of keert hij zich met de dopeling naar het Oosten en zegt de priester terwijl hij de dopeling drie maal onderdompeld:

“Gedoopt wordt de dienaar(esse) Gods (naam)

In de naam van de Vader. Amen

In de naam van de Zoon. Amen.

In de naam van de Heilige Geest. Amen.”¹⁴⁴

Na de doop wordt direct psalm 31 (psalm 32) gelezen waar staat:

“Gelukkig de mens van wie de ontrouw wordt vergeven, van wie de zonden worden bedekt.

Gelukkig als de HEER zijn schuld niet telt, als in zijn geest geen spoor van bedrog is.”

5.6.12 Aankleden van het witte gewaad

De dopeling krijgt een wit gewaad aan. Het staat symbool voor het gewaad van de gerechtigheid waar de heiligen in gekleed zijn.

5.6.13 Myronzalving, haarsnijding en Communie

Na de doop vindt direct de Myronzalving plaats, in de Rooms – Katholieke Kerk wordt dit het vormsel genoemd. Het is het teken van de verzegeling met de Heilige Geest. Het doopsel en de Heilige Geest zijn een eenheid. Wij zien dat ook op het Pinksterfeest waar de Heilige Petrus zegt:

‘Keer u af van uw huidige leven en laat u dopen onder aanroeping van Jezus Christus om vergeving te krijgen voor uw zonden. Dan zal de heilige Geest u geschonken worden, want voor u geldt deze belofte, evenals voor uw kinderen en voor allen die ver weg zijn en die de Heer, onze God, tot zich zal roepen.’ (Handelingen 2: 38, 39)

Na de Myronzalving wordt er een stukje haar afgeknipt. Het staat symbool voor een stukje waardigheid afleggen.

Vader Anatoli Babiouk noemde in het interview dat ik met hem had, dat het ook te maken heeft met de Nazireeërs in de tijd van de Bijbel die hun leven wijdde aan God.¹⁴⁵ Volgens

¹⁴³ (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 18)

¹⁴⁴ (Het sacrament van de Doop, 2004, p. 18) (Schmemmann, 1974, p. 70)

¹⁴⁵ (Babiouk, 2019)

vader Theodoor van der Voort heeft deze traditie oude papieren en komt het ook voor bij de Kopten, Syriërs en Nestorianen.¹⁴⁶ Theodoor van der Voort maakt ook de vergelijking met de ontgroening bij studenten. “Er wordt een stukje haar afgeknipt om tot de vereniging te behoren.”¹⁴⁷

Na de Myronzalving en haarsnijding vindt zo snel mogelijk de Heilige Communie plaats. Binnen de Russische traditie vindt dit vaak in de eerst volgende Goddelijke liturgie plaats.

Ik heb in de praktijk gezien¹⁴⁸ dat het er op neerkomt dat een stukje brood, dat gedompeld is in de wijn, bij een baby'tje naar binnen worden gepropt.

5.7 Samenvatting en conclusie

De betekenis van het doopsel binnen de Oosterse Orthodoxie is niet in één zin uit te leggen. Volgens kerkvader Chrysostomos (4e eeuw) en de theologen Zizioulas en Schmemmann is het doopsel een weggetrokken worden uit de wereld en een opnieuw geboren worden in het Koninkrijk van God, waarvan de Kerk de beelddrager is in het heden. Door het doopsel krijgt men een nieuwe identiteit en wordt zichtbaar dat je een kind bent van de Drie-enige God.

Het doopsel verbindt de dopeling ook heel concreet met Christus zijn ondergaan in de dood en opstaan in een nieuw leven. Dit wordt vooral door de russisch-orthodoxe priesters genoemd waar ik een interview mee heb gehad. Typerend voor het doopsel binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk is dat het in nauwe verbinding staat met het vormsel (teken van de Heilige Geest) en de eucharistie. Ook een gedoopte zuigeling wordt direct gevormd en ontvangt in de eerst volgende Goddelijke Liturgie de communie.

In de doopritus van de Oosters-Orthodoxe Kerk wordt zichtbaar dat men de macht van de duivel zeer serieus neemt. Er zijn verschillende exorcismen en er vindt een verzaking van het kwaad plaats alvorens er gedoopt wordt.

¹⁴⁶ (Voort, 2019)

¹⁴⁷ (Voort, 2019)

¹⁴⁸ (Noorland, Observatieonderzoek, 2 mei 2019) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

HOOFDSTUK 6

Hoe resoneert de russisch-orthodoxe opvatting over het doopsel met de officiële doopopvatting van de Rooms-Katholieke Kerk?

6.1 Inleiding

In de afgelopen hoofdstukken heb ik de doop vooral onderzocht in de oosters-orthodoxe / russisch-orthodoxe hoek. Aangezien het in dit afstudeeronderzoek over ‘wederzijdse’ dooperkenning gaat lijkt het mij goed om de resultaten uit de vorige hoofdstukken in dit hoofdstuk ook te resoneren met hoe er in de Rooms-Katholieke Kerk over de doop wordt gedacht.

Dit doe ik allereerst door te duiden waarom juist dit resoneren juist zo ingewikkeld is. Daarna werk ik uit wat er binnen de Rooms – Katholieke catechismus en canoniek recht, het kerkelijke wetboek wordt beschreven over de doop. Het leek mij goed om tot slot te onderzoeken hoe het doopsel binnen de Nederlandse parochies wordt gevierd en beleefd. Dit heb ik gedaan door verschillende liturgieën te bestuderen en een catechesevideo van ‘Bewust Katholiek’ te bekijken.

6.2 Het doopsel binnen de Rooms – Katholieke Kerk

6.2.1 Complexe factoren

De westerse kerk wordt na het grote schisma van 1054 de Rooms-katholieke Kerk genoemd (zie hoofdstuk 2.4 en 2.5). Typerend voor de *Rooms-Katholieke Kerk* was: Haar eigen liturgie volgens de “*Romeinse ritus*” en haar hiërarchische episcopale kerkstructuur met de Bisschop van Rome (de Paus) als hoofd. Deze manier van kerk-zijn werd door de eeuwen heen ook meegenomen naar andere delen van de wereld. Westerse missionarissen trokken door Europa, Afrika en Azië en trokken later ook naar Amerika en Latijns-Amerika. En overal werd dezelfde *Rooms-Katholieke* manier van kerk-zijn gebracht. Hoe verschillend en kleurrijk de plaatselijke culturen ook waren, de liturgie en vormen waren overal ter wereld zo ongeveer hetzelfde. Het schiep eenheid.

Na vele eeuwen kerkgeschiedenis werkt het ergens nog steeds zo binnen de wereldwijde Rooms – Katholieke Kerk. De heilige mis wordt op dit moment bijna overal ter wereld volgens de *Novus Ordo Missae* gevierd. Dit ‘nieuwe missaal’ is een sterk gemoderniseerde liturgie in de volkstaal, gebaseerd op de oude romeinse ritus. Het ‘nieuwe missaal’ werd na het Tweede Vaticaanse concilie (1962 – 1965) min of meer ingevoerd als vervanger van de ‘oude’ *Tridentijnse Mis* die alleen in het Latijn werd gevierd.

Doordat de liturgie en riten vrijwel over ter wereld hetzelfde zijn kan een Nederlandse Rooms – Katholieke gelovige, daardoor prima een eucharistieviering bezoeken in een rooms-katholiek kerkje in Kroatië. Ook al verstaat de gelovige niets van de taal, hij of zij weet echter precies wat er gebeurt of gaat gebeuren. Een Poolse priester kan daardoor in de praktijk ook prima mee-celebreren in een Nederlandse viering.

Het interessante is dat er binnen de Rooms – Katholieke Kerk echter ook de mogelijkheid is om de liturgie volgens de *Byzantijnse ritus* te vieren, oftewel de ‘Godelijke liturgie’ die in de Oosters – Orthodoxe Kerk wordt gevierd. De reden dat binnen de Rooms-Katholieke Kerk ook de *Byzantijnse ritus* gevierd kan worden heeft er mee te maken dat er door de eeuwen heen verschillende plaatselijke Oosters-Orthodoxe Kerken zijn geweest die zijn geünieerd met de Rooms – Katholieke

Kerk (zie voor meer informatie hoofdstuk 2.4.5). Deze kerken worden ook wel ‘oosters – katholieken’ genoemd. Ze behielden hun eigen ‘oosterse’ liturgie, kleding, iconen, vormen en gebruiken, maar voegden zich wel onder het gezag van de bisschop van Rome en aanvaardde de rooms – katholieke kerkleer. De oosters – katholieken kregen - naast de ‘grote mainstream- een eigen positie binnen de Rooms – Katholieke Kerk en een eigen canoniek recht: *Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*. Dit eigen canonieke recht geeft hen de mogelijkheid en ruimte om bijvoorbeeld ook te dopen volgens de oosterse ritus.

Bovenstaande is natuurlijk erg mooi. Tegelijk maakt het mijn onderzoek ook een stuk complexer aangezien ik de oosters-orthodoxe en rooms-katholieke doopliturgie en theologie hierdoor niet één op één tegenover elkaar kan zetten en van daaruit kan vergelijken. Binnen de Catholica zijn beide vormen simpelweg mogelijk.

In de praktijk bestaat 2% van de rooms-katholieke gelovigen uit oosters-katholieken. Men vindt deze gelovigen vooral in de gebieden waar de Oosters-Orthodoxe Kerk groot is. De overgrote meerderheid van de Rooms-Katholieke Kerk, waaronder de Nederlandse kerkprovincie, gebruikt het nieuwe missaal. Ook al zijn er ook in Nederland een paar rooms-katholieke parochies waar de ‘Goddelijke liturgie’ wordt gevierd.

In dit hoofdstuk zal ik het doopsel daarom vooral resoneren met hoe het doopsel binnen het overgrote ‘mainstream’ deel van de Rooms-Katholieke Kerk beleefd wordt. Dit doe ik mede doordat mijn onderzoek zich richt op de Nederlandse praktijk.

6.2.2 De rooms-katholieke doopleer

6.2.2.1 Wat zeggen de catechismus en het canoniek recht?

Volgens de rooms-katholieke catechismus, een belangrijk geschrift waarin de leer van de Rooms-Katholieke Kerk wordt uitgelegd is het doopsel allereerst het fundament van heel het christelijk leven, de toegangspoort tot het leven in de Geest (*vitae spiritualis ianua*) en de deur die toegang verleent tot de andere sacramenten. "Het Doopsel is het Sacrament van de wedergeboorte door het water In het woord". Door het doopsel worden gelovigen van de zonde bevrijd, zijn zij herboren tot kinderen van God, ledematen van Christus geworden, ingelijfd in de Kerk en worden zij onderdeel van de zending van de Kerk in de wereld¹⁴⁹.

Het doopsel is een initiatiesacrament dat - net als in de Oosters – Orthodoxe Kerk - met het katechumenaat begint¹⁵⁰. Er is geloofsonderricht nodig voordat iemand het doopsel kan ontvangen. De doop is immer altijd verbonden met geloof¹⁵¹. Voor kleine kinderen is het katechumenaat er net als in de Oosters – Orthodoxe Kerk in een verkorte vorm¹⁵². Ouders die hun

¹⁴⁹ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1213)

¹⁵⁰ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1229)

¹⁵¹ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1226)

¹⁵² (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1231)

kinderen laten dopen, en de peetouders worden door de priester of anderen die daartoe zijn aangewezen onderricht over de betekenis van het doopsel¹⁵³.

Het doopsel is een onderdeel van een groter initiatieproces dat bestaat uit: De verkondiging van het Woord, de aanvaarding van het evangelie die bekering met zich meebrengt, de belijdenis van het geloof, het doopsel, de uitstorting van de Heilige Geest en de toegang tot de eucharistische communie¹⁵⁴.

Het initiatieproces is vergelijkbaar met hoe er binnen de Oosters – Orthodoxe Kerk naar de complete toetreding tot de Kerk wordt gekeken. Belijdenis, doopsel, vormsel en eucharistie zijn in beide kerken als het ware de instrumenten die je in volle gemeenschap met Christus zelf brengen¹⁵⁵.

Typerend voor de Rooms – Katholieke Kerk is dat er ook een duidelijke nadruk ligt op de verkondiging van het Woord in het initiatieproces. In de catechismus wordt verwezen naar de Heilige Augustinus die gezegd heeft: “het Woord wordt bij het element gevoegd, en dat maakt het sacrament¹⁵⁶” De nadruk op de verkondiging van het woord vinden wij niet terug in de Oosters – Orthodoxe Kerk.

De dooprite bestaat in ieder geval uit de volgende onderdelen¹⁵⁷:

- 1) *Het kruisteken*. Dit laat zien dat je gesteld bent onder de genade van Christus. ¹⁵⁸
- 2) *De verkondiging van het Woord*. Er wordt uit de Bijbel gelezen.¹⁵⁹
- 3) Het uitspreken van één of meer exorcismen over de dopeling. ¹⁶⁰
- 4) De dopeling wordt *gezalfd* met de zalf van de geloofsleerlingen, of wordt *gezegend* door de celebrant. De Duivel wordt nadrukkelijk verzaakt en men wendt zich tot Christus door het geloof te belijden. ¹⁶¹
- 5) *Het zegenen van het doopwater door een epiklesegebed*. “De kerk vraagt God dat, door zijn Zoon, de kracht van de Heilige Geest over dit water mag neerdalen, opdat zij die erin worden gedoopt, “geboren worden uit water en geest” (Joh. 3,5). Dit kan ook al in de Paasnacht zijn gebeurd.¹⁶²
- 6) *De bediening van het doopsel*. Het doopsel wordt op de meest sprekende wijze voltrokken door de drievoudige onderdompeling in het doopwater. Vanaf de oudheid kan het ook toegediend worden door driemaal water uit te gieten over het hoofd van de dopeling”. De doopbediening verschilt in de Latijnse Kerk en Katholieke kerken die de Oosterse liturgie

¹⁵³ (Codex van het canoniek recht, 1983, p. 851)

¹⁵⁴ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1229)

¹⁵⁵ (Klaveren, Bewust Katholiek: de doop , 2015)

¹⁵⁶ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 2226)

¹⁵⁷ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1239)

¹⁵⁸ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1235)

¹⁵⁹ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1236)

¹⁶⁰ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1237)

¹⁶¹ Idem

¹⁶² (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1238)

volgen. In de Latijnse liturgie zegt de priester 'Ik doop je' en in de oosterse liturgie wordt gezegd: ' "De dienaar Gods N. wordt gedoopt ..'¹⁶³

- 7) *De Chrismazalving*. De Chrismazalving gebeurt direct na het doopsel, met olie die gewijd is door de bisschop. De olie duidt het ontvangen van de gave van de Heilige Geest aan. De gedoopte hoort nu bij de Gezalfde, Christus. In de Oosters – Orthodoxe Kerk en de Oosters – Katholieke Kerken wordt deze Chrismazalving ook gelijk als het volledige vormsel gezien. Binnen de Latijnse Kerk (Het grootste deel van de Rooms – Katholieke Kerk) is het vormsel voor kinderen echter in twee delen geknipt. Als een kind 11 á 12 jaar oud is volgt in de meeste gevallen een tweede zalving met de Heilige Chrismaolie door de Bisschop zelf. Daarna is de dopeling daadwerkelijk gevormd. Volwassenen ontvangen het vormsel in de Latijnse Kerk dus direct van de priester, kinderen pas op latere leeftijd door de Bisschop.¹⁶⁴
- 8) *Ontvangen van het Witte Doopkleed*. Het ontvangen van het witte doopkleed beeldt symbolisch uit dat de dopeling is bekleed met Christus. (Gal. 3,27).¹⁶⁵
- 9) De dopeling of doopouders krijgen een doopkaars die aan de Paaskaars ontstoken wordt. Dit duidt aan dat Christus de neofiet heeft verlicht.¹⁶⁶
- 10) *De eerste eucharistische communie* Als de dopeling oud genoeg is volgt direct de eerste eucharistische communie. Dit is het laatste onderdeel van het initiatieproces. De gedoopte ontvangt Christus zelf in de gaven van Brood en Wijn. In de Oosters – Katholieke Kerken ontvangen ook de gedoopte kinderen direct de communie. In het grootste deel van de Rooms-Katholieke Kerk gebeurt als de kinderen bij het volle verstand gekomen zijn (6 á 7 jaar). Om de eenheid van de initiatiesacramenten toch zichtbaar te maken wordt het zojuist gedoopte kind bij het altaar gebracht en wordt het Gebed des Heren gebeden.¹⁶⁷
- 11) Een doopviering eindigt altijd met de zegen. De zegen van de moeder heeft hierin een grote plaats¹⁶⁸.

Het doopsel wordt binnen de Rooms – Katholieke Kerk normaliter bediend door een bisschop, priester of diaken. Als de gewone bedienaar afwezig of verhinderd is, mag een catecheet of iemand anders het doopsel geoorloofd toedienen. In geval van nood mag iedereen die met de vereiste intentie bezielde is, zelfs een niet-gedoopte, of ongelovige, het Doopsel toedienen. Als het maar gebeurt in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij kinderen die geboren worden, maar dreigen te sterven¹⁶⁹ Hier zie je opnieuw de objectiviteit van

¹⁶³ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1239)

¹⁶⁴ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, pp. 1241-1242)

¹⁶⁵ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1243)

¹⁶⁶ Idem

¹⁶⁷ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1244)

¹⁶⁸ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1245)

¹⁶⁹ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1256) (Youcat; Jongerencatechismus van de Katholieke Kerk, 2010, p. 198) (Codex van het canoniek recht, 1983, pp. 861 - 863)

het sacrament: Het is Christus die doopt.

Bij bijna elke ingang van een Rooms – Katholieke Kerk hangt een wijwaterbakje, of staat een doopvont. Door jezelf bij binnenkomst te bekruisen met water kan een katholieke gelovige zichzelf herinneren aan zijn of haar doopsel en het doopsel als het ware vernieuwen. Als de gelovige de kerk verlaat kan hij of zij zichzelf opnieuw bekruisen met water door te beseffen dat je als ‘gedoopte’ de wereld in gaat. In de Paasnacht wordt de doop ook herinnerd binnen de Rooms – Katholieke Kerk. In deze doopgedachtenis in de avond voor Pasen worden de grote gebeurtenissen uit de heilsgeschiedenis herdacht die al een voorafbeelding waren van het mysterie van het doopsel¹⁷⁰: De Geest van God die over de wateren zweefde bij de schepping¹⁷¹, de ark waarin Noach en zijn gezin van de zondvloed werden gered¹⁷², de doortocht van het volk van Israël door de Rode Zee¹⁷³, de doortocht door de Jordaan¹⁷⁴, de doop van Jezus door Johannes de Doper in de Jordaan¹⁷⁵. Met Pasen heeft Christus tenslotte de bronnen van het doopsel voor alle mensen geopend. Allen die met hem zouden sterven, zullen ook weer met Hem opstaan. Het is nu mogelijk “om geboren te worden uit water en Geest” om het koninkrijk van God binnen te gaan. (Johannes 3,5) Het water en het bloed uit de doorstoken zijde van Jezus waren al een voorafbeelding van de doop en de eucharistie, sacramenten van het nieuwe leven.¹⁷⁶

In principe erkent de Rooms – Katholieke Kerk het doopsel van gelovigen die uit een andere kerkgemeenschap overkomen mits het doopsel heeft plaatsgevonden met water in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest. Als er twijfels zijn over de geldigheid van het doopsel wordt de doop *onder voorwaarden* over gedaan. (Zie hoofdstuk 2.7 voor het verhaal rond de doop van prinses Irene)

Naast het doopsel wordt het vormsel (de Heilige Myronzalving) van Oosters – Orthodoxen erkend als volledig vormsel. Bij Anglicanen, Oudkatholieken, Lutheranen (en anderen buiten de Rooms – Katholieke Kerk) die willen toetreden tot de Rooms – Katholieke Kerk wordt er wel (opnieuw) gevormd.

6.2.2.2 Liturgieën van drie Nederlandse parochies.

Om de dooppraktijk in de Nederlandse Rooms – Katholieke Kerkprovincie in kaart te brengen heb ik drie doopliturgieën onderzocht. Het zijn de liturgieën die worden gebruikt in de Heilige

¹⁷⁰ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1217)

¹⁷¹ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1218)

¹⁷² (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1219)

¹⁷³ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1221)

¹⁷⁴ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1222)

¹⁷⁵ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, pp. 1223- 1224)

¹⁷⁶ (Catechismus van de Katholieke Kerk, 1997, p. 1225)

Norbertusparochie te Dronten e.o.¹⁷⁷, de Sint Petrusparochie te Uden¹⁷⁸ e.o. en de Heilige Thomasparochie te Alphen aan den Rijn e.o.¹⁷⁹. Alhoewel er verschillende woorden worden gebruikt, soms kort, soms wat langer is de opbouw van de drie doopvieringen over het algemeen hetzelfde.

In de drie doopliturgieën is de volgende opbouw te ontdekken:

- 1) De dopeling wordt ontvangen, de naam wordt uitgesproken en de dopeling wordt begroet door het teken van het kruis.
- 2) De ouders of de dopeling geeft een belofte en de dopeling wordt gezegend door de priester.
- 3) De dienst van het Woord vindt plaats door het lezen van één of meerdere lezingen uit het evangelie. In sommige parochies vindt er een overweging plaats.
- 4) In Uden wordt hier een gebed uitgesproken voor de doopouders en dopeling, gevolgd door een persoonlijk gebed voor de dopeling onder handoplegging waarin de priester vraagt of God de dopeling wil bevrijden van het kwaad, en de smet van de eerste zonde door de kracht van het lijden, sterven en de verrijzenis van de Zoon. Het is opvallend dat in Dronten geen woorden bij de handoplegging worden gegeven. Daar staat in de liturgie: 'In stilte legt de priester de handen op het hoofd van de dopeling ten teken van Gods nabijheid en bescherming'. De parochie van Alphen aan den Rijn laat de handoplegging helemaal weg.
- 5) De zegening van het doopwater. De aanroeping van God over het water. Het valt op dat de Geest hier geen prominente plek in heeft.
- 6) Dan volgt de afwending van het kwaad en de toewending tot Christus door de Geloofsbelijdenis uit te spreken. In Uden en Dronten spreken de doopouders / peetouders en de eventuele volwassen dopeling zich echt uit tegen het kwaad. In Alphen wordt het in het kort verteld door de priester, maar wordt er geen antwoord verwacht. De afwending is hier minimaal.
- 7) Het doopsel vindt plaats op de westerse manier: "Ik doop u in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest"
- 8) De Chrismazalving vindt plaats.
- 9) De pasgedoopte ontvangt het witte doopkleed en een doopkaars.
- 10) De priester spreekt een gebed uit rond het woord: "Effatha" wat "word geopend!" betekent. In Alphen en Uden is dit onderdeel facultatief.
- 11) Het Gebed des Heren wordt gebeden.
- 12) Toewijding aan Maria. In Alphen is dit gebed om voorspraak van Maria opnieuw facultatief.
- 13) De zegen wordt uitgesproken.

¹⁷⁷ (Parochie Heilige Norbertus Dronten, pp. 1-6)

¹⁷⁸ (Parochie Sint Petrus Uden e.o., pp. 1 - 23)

¹⁷⁹ (Parochie Heilige Thomas Alphen aan den Rijn , pp. 1 - 36)

6.3 Verschillen tussen de Oosters-Orthodoxe Kerk en Rooms-Katholieke Kerk

Uit het literatuur en praktijk onderzoek is gebleken dat er vooral overeenkomsten zijn als het gaat om het sacrament van het doopsel. Toch zijn er ook een aantal grotere en kleinere verschilpunten in theologie en vorm waar wij niet omheen kunnen.

6.3.1 De triniteitsleer

Het grootste verschil tussen de rooms – katholieken en oosters – orthodoxen heeft te maken met de verschillende visies op de triniteit. Voor vooral de Oosters – Orthodoxen is dit een belangrijk thema in haar theologie, zeker ook rond het verstaan van het doopsel. Voor de Oosters – Orthodoxe Kerk gaat de Heilige Geest nog alleen van de Vader uit, en niet van de Vader en de Zoon, zoals de Westerse Kerk, sinds de toevoeging van het filioque, in de 9e eeuw leert. De Oosters-Orthodoxe Kerk volgt de onveranderde geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel. Dit lijkt op het eerste gezicht een technisch probleem en je zou kunnen zeggen: ‘Wat doe je moeilijk?’. Maar tijdens de doop wordt juist wél die Drie-enige naam van God uitgeroepen en wordt een dopeling binnengebracht in de gemeenschap met de Vader, Zoon en Heilige Geest. De vraag tussen oost en west is: Over welke Drie-eenheid hebben wij het dan? De drie-eenheid waar de Geest alleen van de Vader uitgaat, of de Drie-eenheid waar de Geest van de Vader en de Zoon uitgaat?¹⁸⁰ De vraag van het Oosten is: Hoe kan God twee oorsprongen hebben? Als de Vader en de Zoon beiden oorsprong zijn. Is er dan sprake van twee Godheden?¹⁸¹

Door de eeuwen heen is er binnen de Rooms-Katholieke Kerk telkens opnieuw naar oplossingen gezocht voor dit verschil. Zo mogen geünieerde kerken sinds het midden van de 18^e eeuw het oorspronkelijke credo gebruiken. Beide versies worden als complementair gezien. De officiële rooms-katholieke opvatting is op dit moment dat de westerse versie (met filioque) en oorspronkelijke versie elkaar aanvullen. Deze gedachte werd geopperd door Kardinaal Walter Kasper. Vanuit oosters – orthodoxe hoek wordt hier volgens Van den Brink en Van der Kooi afwijzend op gereageerd.¹⁸²

Volgens de oosters-orthodoxe theoloog Zizioulas hoeft het filioque echter geen obstakel te zijn in de dialoog tussen de Oosters-Orthodoxe Kerk en de Westerse Kerk¹⁸³. Vanuit de bestudering van de Cappadocische en Alexandrijnse kerkvaders, en zelfs Augustinus kan volgens hem probleemloos worden aangetoond dat de Zoon in een bepaalde zin ‘bemiddelt’ tussen de Vader en

¹⁸⁰ (Ware, 2015, p. 204)

¹⁸¹ (Voort, 2019)

¹⁸² (Brink & Kooi, 2012, p. 105)

¹⁸³ (Zizioulas, 2019, pp. 228 - 243)

de Geest, en dat de Geest in die zin ook van de Zoon uitgaat. Die bemiddelende rol van de Zoon moet niet beperkt worden tot 'economie', maar betreft ook de goddelijke *ousia*. De Vader blijft volgens Zizioulas echter de enige oorsprong. Zizioulas biedt de kerken van Oost en West een manier aan om elkaar te vinden. Deze lijn kan ook doorgetrokken worden naar de doop.

6.3.2 *Het betrekken van de Heilige Geest*

Door de hele kwestie rond het 'Filioque' is de Heilige Geest in de Westerse Kerk volgens de Orthodoxie ondergeschikt geraakt aan de Zoon en daardoor minder belangrijk geworden in de theologie van de kerk¹⁸⁴. De protestantse theologen Van den Brink en Van der Kooi, onderschrijven dat ook voorzichtig in hun 'Christelijke Dogmatiek'¹⁸⁵.

In de gesprekken die ik had met de russisch – orthodoxe priesters was er een heilig besef voelbaar dat ze het op dit moment met het werk van de Heilige Geest moesten doen. Vader **Theodoor van der Voort** vertelt: "Alle diensten beginnen met het aanroepen van de Heilige Geest. Hemelse Koning, Trooster, Geest der waarheid, die alom tegenwoordig zijt, en alles vervult, Schatkamer van het goede, en Schenker van het leven, kom en verblijf in ons, reinig ons van alle smet, en red onze zielen, o Goede. Dat is het gebed tot de Heilige Geest. Dat is een gedeelte uit de Pinksterdienst, die wordt losgemaakt en die zit dus in alle inleidende gebeden. (..) Behalve in de paastijd (..) Jezus moest teruggaan, anders kon de Heilige Geest niet komen. Waarom dat zo is, is natuurlijk een hele interessante vraag: Had Jezus niet kunnen blijven en de Heilige Geest ook? Dat had toch veel mooier geweest! Dubbelop. Maar kennelijk kon dat dus niet. Daar moeten we ons dan maar bij neerleggen. Maar die Heilige Geest is nu natuurlijk in de kerk bezig en aanwezig. En wat dat betreft is de Heilige Geest erg belangrijk."

In de Oosters-Orthodoxe Kerk is de Heilige Geest continu aanwezig in de liturgie. De liturgie is Christocentrisch, maar staat van begin tot eind boordevol met aanroepingen om de Heilige Geest. In de keren dat ik de Goddelijke liturgie in het Nederlands heb meegemaakt heb ik mij er over verbaasd. Het is dan ook typerend dat de consecratie van Brood en Wijn in de Oosters-Orthodoxe Kerk plaats vindt tijdens de aanroeping van de Heilige Geest, terwijl dit in de Rooms- Katholieke Kerk plaats vindt tijdens de instellingswoorden¹⁸⁶. Hierbij moet genuanceerd worden dat sinds Vaticanum II het epiklesegebed weer is opgenomen in de viering van de eucharistie en de consecratie niet alleen maar afhankelijk is van de instellingswoorden van de priester. Daarnaast wordt er in de Oosters – Orthodoxe Kerk ook een duidelijk consecratiegebed uitgesproken over het Doopwater, opnieuw onder aanroeping van de Heilige Geest. In de onderzochte Rooms –

¹⁸⁴ (Voort, 2019)

¹⁸⁵ (Brink & Kooi, 2012, p. 477)

¹⁸⁶ (Brink & Kooi, 2012, p. 477)

Katholieke doopliturgieën neemt de Heilige Geest een veel minder grote plaats in tijdens het epiklesegebed.

6.3.3 *De eenheid van de initiatiesacramenten*

In de hoofdstukken 5 en 6 hebben wij gezien dat de Oosters – Orthodoxe Kerk en de Rooms – Katholieke Kerk elkaar vinden in: dat de initiatiesacramenten, doopsel, vormsel en eucharistie, een eenheid behoren te zijn. Dit wordt in de praktijk echter op verschillende manieren uitgewerkt. Binnen de Oosters – Orthodoxe Kerk vindt het vormsel (de Heilige Myronzalving), ook bij de kinderen, direct na het doopsel plaats. Het doopsel kan volgens de oosterse - orthodoxie namelijk niet losgetrokken worden van het werk van de Heilige Geest. Ook de communie wordt aan de zojuist gedoopte kinderen aangereikt. De communie is volgens Oosters-orthodoxen namelijk niet exclusief voor mensen die oud en wijs genoeg zijn. In de Rooms – Katholieke Kerk heeft men het vormsel en de eerste communie om praktische redenen wel losgekoppeld van het doopsel. De eenheid van de initiatiesacramenten laat men aan de ene kant zien door de Chrismazalving en het bidden van het Onze Vader met zojuist-gedoopte kinderen. Maar pas op latere leeftijd ontvangen kinderen de eerste communie (rond 6 á 7 jaar) en het vormsel (rond 11 á 12 jaar). Voor Oosters – Orthodoxen is dit een vreemde gang van zaken.

Vader **Theodoor van der Voort** gaf in het interview aan dat hij een voorstander is van de Oosters – Orthodoxe vorm, maar dat hij ook te spreken is over de vorm binnen de Rooms – Katholieke Kerk: “Dit is misschien ergens een minpuntje binnen de Orthodoxe Kerk. In het westen heeft men momenten ingebouwd, dat mensen die gedoopt zijn, terug moeten komen naar de kerk. Ze worden teruggeroepen en er wordt gezegd: We hebben weer wat voor jou. Wij in de Orthodoxe kerk hebben eigenlijk alles al op één moment uitgedeeld en toegediend. En pedagogisch – didactisch is dat wat bij de Katholieken gebeurt natuurlijk veel sterker. Dat je zegt: Je bent 7 of 8 jaar, we doen de communie en als je 12 bent doen we het vormsel”¹⁸⁷.

De geünieerde kerken vormen de kinderen wel direct na het doopsel, en de kinderen mogen daarna ook direct communiceren.

6.3.4 *De soteriologie - erfzonde*

De Oosters -Orthodoxe Kerk en de Rooms-Katholieke Kerk leren beiden dat de erfzonde met de doop wordt afgewassen. Toch is de uitwerking van het begrip ‘erfzonde’ opnieuw verschillend. Waar je in de Rooms-Katholieke Kerk het idee krijgt dat de mens van een gigantische hoogte naar

¹⁸⁷ (Voort, 2019)

beneden is komen vallen en uit zichzelf geen goede dingen meer kunnen doen¹⁸⁸. Ziet de Orthodoxie het zo dat Adam een simplistische fout heeft gemaakt en de mens daar de consequenties van draagt. Tegelijkertijd zijn mensen volgens de oosterse-orthodoxie nog steeds naar het beeld van God gemaakt en hebben zij een vrije wil om het goede te doen, het kwade te laten, en zichzelf open te stellen voor de Genade van God. Het beelddrager van God zijn is niet verdwenen¹⁸⁹.

Deze twee wegen vinden haar oorsprong in de soteriologie, de verlossingsleer. Binnen de Rooms-Katholieke Kerk wordt vooral de *satisfactieleer* gevolgd van Anselmus van Canterbury. Deze leer schetst God de Vader als een toornige God, die boos is over de zonde. Omdat de mens zondig is, kan hij niet in het reine komen met God. Daartoe zendt de Vader zijn Zoon Jezus om de zonden van de wereld op zich te nemen en de wereld met Hemzelf te verzoenen. De Oosters-Orthodoxe Kerk ziet de persoon van Jezus echter anders. Volgens de Oosters-Orthodoxe lijn heeft de grote bedrieger, de duivel de mensheid sinds de zondeval in de klauwen. De mens kan zichzelf daar niet zelfstandig uitredden en wordt daardoor belemmerd in het beelddrager zijn van God. God wordt daarom mens om de mens te bevrijden uit de klauwen van de Duivel, zodat de mens weer écht mens kan worden naar Gods beeld.

Bij het doopsel zie je in beide kerken de uitwerking van deze soteriologie. Waar binnen de Rooms-Katholieke Kerk vooral de nadruk wordt gelegd op het afwassen van de erfzonde, wordt er binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk de nadruk gelegd op het weggetrokken worden van de machten van het kwaad en opgenomen worden in de nieuwe identiteit die Christus geeft. In de Rooms-Katholieke Kerk heeft het water dus een andere klank (wassen), dan binnen de Oosters Orthodoxe Kerk (de dood, waarin je kunt verdrinken).

Volgens Augustinus en de Rooms-Katholieke Kerk kwamen ongedoopte kinderen in de hel of een plek tussen hemel en aarde terecht, omdat hun erfzonde niet was afgewassen¹⁹⁰. Ongedoopte kinderen werden daarom voor lange tijd in ongewijde aarde begraven. Tegenwoordig wordt dat niet meer gezegd binnen de praktijk van de Rooms – Katholieke Kerk en mogen ongedoopte kinderen in gewijde grond begraven worden. Priester Dick van Klaveren zegt in één van zijn catechesefilmpjes voor 'Bewust Katholiek' over het doopsel: "Het is overigens niet zo dat een ongedoopt kind per definitie niet naar de hemel gaat, dat laten wij over aan Onze – Lieve – Heer"¹⁹¹. Binnen de Oosters – Orthodoxe Kerk speelt dit niet¹⁹².

¹⁸⁸ (Halldorf, 2019)

¹⁸⁹ (Halldorf, 2019)

¹⁹⁰ (Ware, 2015, p. 218)

¹⁹¹ (Klaveren, Bewust Katholiek: de doop, 2015)

¹⁹² (Ware, 2015, p. 218)

Binnen de rooms-katholieke katechismus en doopliturgieën vind je duidelijk de satisfactieleer terug. In de afgelopen decennia is deze visie echter steeds meer vervangen door de 'Christus Victor' visie, de oosters-orthodoxe soteriologie. Vooraanstaande Nederlandse rooms-katholieke theologen als Erik Borgman en Paul van Geest staan bijvoorbeeld ook achter 'Christus Victor'. Het zou interessant zijn om te onderzoeken hoeveel rooms-katholieke geestelijken in Nederland achter de satisfactieleer staan en hoeveel geestelijken meer zien in de 'Christus Victor' visie. *Zie ook Hoofdstuk 2.4.1*

6.3.5 De vorm van het doopsel

Ook al schrijft de Rooms – Katholieke catechismus dat het doopsel op de meest sprekende wijze wordt voltrokken door de drievoudige onderdompeling, vindt de doop in de praktijk in de meeste gevallen plaats door een drievoudige begieting. Een doop door begieting vinden Orthodoxen echter ontzettend raar.¹⁹³ Volgens Orthodoxen hoort er een eenheid te zijn tussen de essentie en vorm. Geünieerde kerken dopen over het algemeen wel door onderdompeling.

6.3.6 De bedienaar van het doopsel

In de Rooms-katholieke Kerk is het in geval van nood mogelijk om gedoopt te worden door iemand die niet gelovig is, en niet gedoopt is. Dit wordt ook wel de nooddoop genoemd. In de oosterse-orthodoxie is dat onmogelijk. De doop moet daar tenminste altijd bediend worden door iemand die gelovig is.¹⁹⁴

6.3.7 Exorcismen

In beide liturgieën is er een bevrijdingsgebed, een verzaking van het kwade en toewending tot Christus te ontdekken. In de praktijk wordt dit echter wel verschillend beleefd. In de Rooms – Katholieke doopliturgie zijn deze onderdelen in vergelijking met de Oosters – Orthodoxe doopliturgie erg minimaal. In de Oosters – Orthodoxe liturgie wordt er bijvoorbeeld gespuugd naar de duivel, is er een handoplegging en moeten de dopeling of doopouders en eventuele peetouders zich duidelijk uitspreken richting het kwaad. In de Rooms – Katholieke praktijk is dit in veel gevallen tot het minimale beperkt. Het zou kunnen dat dit te maken heeft met een andere soteriologie, of door invloed van het postmodernisme.

In een gesprek met de rooms-katholieke priester **Dick van Klaveren** (Gouda e.o., bisdom Rotterdam) gaf hij aan dat er in de praktijk weinig tot niets meer wordt gedaan met

¹⁹³ (Ware, 2015, pp. 270 - 271) (Webber, 2019) (Merks, 2019) (Anatoli, 2019) (Voort, 2019) (Schmemmann, 1974, pp. 53 - 60) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

¹⁹⁴ (Ware, 2015, p. 271)

exorcismen en afwending van het kwaad. “De duivel en het kwaad zijn niet populair in deze tijd en daarom worden deze onderdelen regelmatig overgeslagen”.¹⁹⁵

6.3.8 *Haarafsnijding*

Het haar afsnijden gebeurt niet binnen de Rooms – Katholieke Kerk van de Romeinse ritus.

6.3.9 *Effatha!*

Binnen de Nederlandse praktijk is het – al dan niet facultatief – een gebruik om een effathagebed uit te spreken. Een oud gebed dit teruggaat tot de oude doopliturgie. Ik heb deze praktijk niet teruggevonden in de Oosterse liturgie. Er wordt ook niet naar verwezen in de Katholieke Catechismus.

6.3.10 *De doopkaars*

Binnen de Rooms – Katholieke Kerk wordt er een doopkaars overhandigd. Dit gebeurt niet binnen de Oosters – Orthodoxe Kerk.

6.4 **Samenvatting en conclusie**

Op het eerste gezicht lijken er weinig verschillen te zijn tussen het doopsel binnen de Rooms – Katholieke Kerk en de Oosters-Orthodoxe Kerk, waar de Russisch – Orthodoxe Kerk een onderdeel van is. Voor beide kerken is het doopsel bijvoorbeeld een initiatiesacrament waardoor je toetreedt tot de Kerk, en deel krijgt aan de sacramenten die de Kerk te bieden heeft. Als we echter wat dieper naar de achtergronden kijken komen we erachter dat er in de kerkgeschiedenis vanuit verschillende perspectieven over het doopsel gesproken wordt en het ook verschillend beleefd wordt. Is het vooral een afwassing van de erfzonde, of het gered worden uit de machten van het kwaad? En, hoe is de visie op de triniteit, wat is je soteriologie? De antwoorden op deze vragen bepalen hoe je naar de doop kijkt. Daarnaast zijn er verschillen op het gebied van de eenheid van de initiatiesacramenten, de vorm en de bedienaar van het sacrament.

¹⁹⁵ (Klaveren, 2019)

HOOFDSTUK 7

Hoe gaat de Russisch-Orthodoxe Kerk in Nederland (onder het patriarchaat Moskou) om met wederzijdse dooperkenning?

7.1 Inleiding

In dit hoofdstuk probeer ik een antwoord te vinden op de hoofdvraag. Dit doe ik door eerdere resultaten te verwerken met de antwoorden die russisch-orthodoxe priesters gegeven hebben in de diepte interviews, de verschillende verhalen die ik gehoord heb in het observatie onderzoek, en de resultaten die ik gevonden heb in de notulen van de doopcommissie die heeft geleid tot het opstellen van het document van wederzijdse dooperkenning in 2012 te Heiloo.

7.2 Twee lijnen

In hoofdstuk 2 hebben wij gezien dat de vraag naar dooperkenning al zo oud is als de kerk zelf. Binnen de breedte van de Oosters-Orthodoxe Kerk zijn er op dit moment volgens Erickson twee lijnen te herkennen als het gaat om wederzijdse dooperkenning:

- 1) *De Griekse lijn: De doop wordt erkend, maar het vormsel van rooms-katholieken wordt opnieuw gedaan. Na het vormsel wordt de gelovige opgenomen in de Oosters-Orthodoxe Kerk door biecht en communie.*
- 2) *De Russische lijn: De doop en het rooms – katholieke vormsel worden erkend, gevormde rooms – katholieken treden toe tot de Oosters-Orthodoxe Kerk door biecht en communie.*¹⁹⁶

We kunnen dus in ieder geval duidelijk stellen dat het in de lijn van de algemene Oosters – Orthodoxe Kerk ligt dat het doopsel dat in een andere kerkgemeenschap werd bediend niet over gedaan hoeft te worden. Mits het is gebeurd met water, in de naam van de Vader, Zoon en Heilige Geest. De priesters Sergi Merks, Meletios Webber, Anatoli en Hildo Bos gaven echter ook aan dat mensen uit vrije groeperingen als pinkstergemeenten en losse evangeliegemeenten niet of niet zonder meer erkend worden als “gedoopten”. De bisschop kan hier uitsluitel over geven als mensen willen toetreden tot de Oosters-Orthodoxe Kerk. Mensen die gedoopt zijn bij bijvoorbeeld de Jehova getuigen of Mormonen worden per definitie niet erkend¹⁹⁷.

Vader Hildo Bos vertelde dat ‘officieel gezien’ de Russische lijn geldt voor het Nederlandse bisdom dat onder het patriarchaat van Moskou valt¹⁹⁸. Vader Theodoor van der Voort vertelde dat er ook binnen de Russisch-Orthodoxe Kerk die onder het patriarchaat van Constantinopel valt de Russische lijn wordt gevolgd¹⁹⁹. Van der Voort gaat zelfs nog een stap verder door ook het vormsel van Anglicanen en Oudkatholieken als Myronzalving te aanvaarden²⁰⁰. In 2012 werd het pan-orthodoxe concilie gehouden op Kreta²⁰¹. Dit concilie had een mogelijkheid geweest waarin er

¹⁹⁶ (Erickson, 1997, p. 7)

¹⁹⁷ (Merks, 2019) (Webber, 2019) (Babiouk, 2019) (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

¹⁹⁸ (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

¹⁹⁹ (Voort, 2019)

²⁰⁰ Idem

²⁰¹ (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

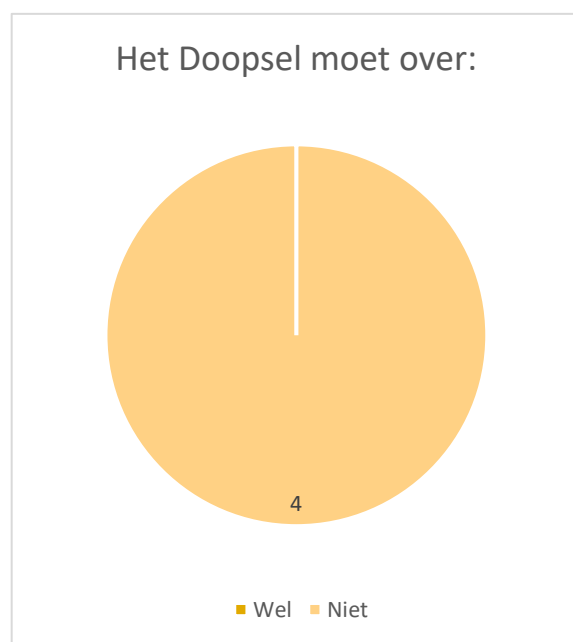
consensus had kunnen komen tussen de twee lijnen die naast elkaar bestaan binnen de Ene Oosters-Orthodoxe Kerk. Dit is echter niet gebeurd. De lijnen staan nog steeds naast elkaar.²⁰² Vader Hildo Bos “vindt dat er wel iets te zeggen valt over het opnieuw toedienen van het vormsel” en begrijpt de priesters die dit doen. Het vormsel is het teken van de Heilige Geest en men weet zeker dat de Heilige Geest werk in de Orthodoxe Kerk, maar hoe zit dat er buiten? Hildo Bos zou het vormsel bij toetredende rooms-katholieken echter nooit overdoen²⁰³.

7.3 De Nederlandse praktijk

In de verschillende interviews en gesprekken met russisch–orthodoxe priesters in Nederland heb ik gevraagd hoe men in de praktijk omgaat met mensen die overkomen uit andere kerkelijke gemeenschappen.

Waar vader Hildo Bos aangaf dat het Russisch-Orthodox patriarchaat van Moskou officieel de Russische lijn volgt, is het interessant om te zien dat priesters daar in de Nederlandse praktijk toch verschillend mee omgaan.

Vader Hildo Bos (Amsterdam) en Anatoli (Nijmegen en Rotterdam) gaven aan de Russische lijn te volgen en Rooms – Katholieken nooit op te nemen door doopsel of vormsel, maar door biecht en communie. Vader Sergi Merks (Nijmegen en Rotterdam) gaf aan dat hij ook nooit opnieuw doopt, maar wel de Myronzalving geeft aan een gevormde katholiek die toetreedt. Hij volgt daarin dus in wezen de Griekse lijn. Vader Meletios Webber (Amsterdam) laat de gevormde rooms-katholiek die wil toetreden zelf beslissen of hij of zij de Myronzalving wil ontvangen. De Russische en Griekse lijn worden bij hem dus door elkaar heen gebruikt. Webber is geen voorstander van opnieuw dopen, maar als degene die toetreedt dat écht graag wil, stuurt hij hem of haar naar een priester die wél opnieuw wil dopen.

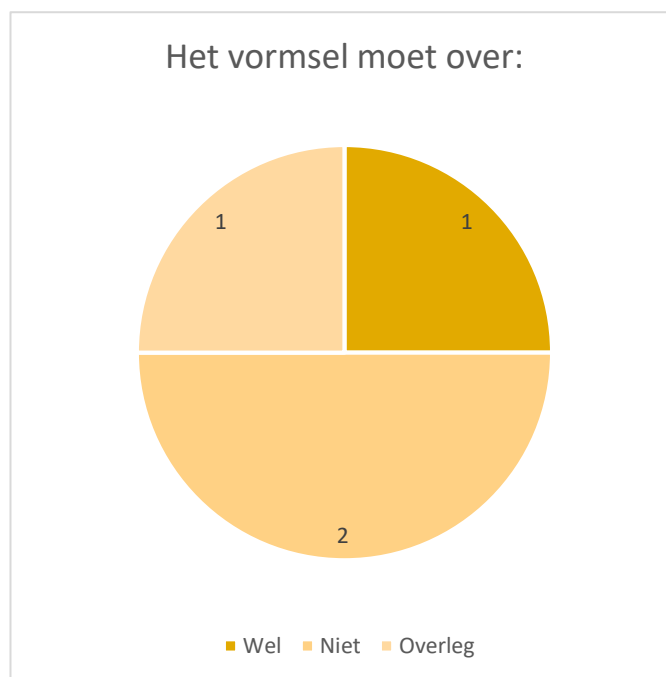

In het interview zei **vader Meletios Webber**: “Occasionally we have people who really, really want to do it properly. A sort of insist that they are truly baptised. And in some cases I think people do, but I personally have never done that. There are Orthodox in Greece and in Russia and in America, who say that there is no baptism outside the Orthodox Church.

²⁰² (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

²⁰³ (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

And they insist on baptism for everybody who wants to join. But at the moment they are a minority and we don't do it here. We do try to help the person who wants to join in whatever way we can. We will do our best! And if someone really wants to be baptise, we know where we can send them. But we wouldn't do it ourselves. We interpreter the rules as: Accept the baptism who are baptised in the trinity, with water, with the intention of being baptised. And that excludes, Jehovah witnesses, Salvation Army and so on, simply because they don't have a sort of intention, and Muslims. But the other mainline Christian traditions we accept.”

De antwoorden van vader Theodoor van der Voort heb ik niet gebruikt in de onderzoeksresultaten aangezien hij – ten tijde van het interview²⁰⁴ - niet onder het patriarchaat van Moskou viel.

Vader Hildo Bos schat dat de verhouding van russisch–orthodoxe priesters ten opzichte van het rooms-katholieke vormsel in de praktijk fifty-fifty is²⁰⁵. De ene helft volgt de Griekse lijn, en de andere helft de Russische lijn.

Ik heb vader Hildo Bos ook gevraagd naar de man die opnieuw gedoopt is in Rusland (zie 3.3.1). Volgens vader Hildo Bos heeft dat er mee te maken dat het in Rusland maar sporadisch gebeurt dat rooms-katholieken overgaan naar de Oosters-Orthodoxe Kerk. Hildo Bos wijt het aan onwetendheid²⁰⁶.

7.4 Onwetendheid in de rooms-katholieke praktijk

Tegelijk ziet vader Hildo Bos deze onwetendheid andersom ook binnen de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland. Pas had hij een parochiaan - die te ver weg woonde - het advies gegeven om toe te treden tot de Rooms-Katholieke Kerk. Deze parochiaan was gedoopt, en had de Myronzalving

²⁰⁴ Vanaf begin november valt vader Theodoor van der voort onder het patriarchaat Moskou.

²⁰⁵ (Noorland, Observatieonderzoek, 14 juli 2019)

²⁰⁶ Idem

ontvangen. De rooms-katholieke priester wilde echter toch een soort ‘opnameritueel’ doen, en hij wist niet helemaal hoe hij met deze situatie om moest gaan’.²⁰⁷

Dit verhaal werd bevestigd door de Rooms-Katholieke priester **Dick van Klaveren**. Hij vertelde dat er bij hem ook een Oosters-Orthodoxe persoon wilde toetreden tot zijn parochie. Uit automatisme en onwetendheid heeft hij deze persoon gevormd, in een speciale viering. Later kwam hij er achter dat de persoon al gevormd was bij de geboorte in de Oosters-Orthodoxe Kerk²⁰⁸.

7.5 De doopcommissie

In 2010 en 2011 zijn er verschillende vergaderingen geweest met vertegenwoordigers uit de Nederlandse kerken om tot een gemeenschappelijke verklaring over de doop te komen. Deze verklaring was niet bedoeld als een juridisch bindend document, maar als een verklaring van verbondenheid. In een aantal besprekingen heeft ook vader Hildo Bos meegedaan namens de Oosters-Orthodoxe Kerk in de Benelux, een orgaan waar vertegenwoordigers uit verschillende patriarchaten in vertegenwoordigd zijn.

De doopcommissie ging serieus in op de Nederlandse, kerkelijke praktijk. Er werd aan de ene kant gekeken naar een Franse, en ‘recent’ verschenen Duitse wederzijdse doopverklaring. Maar de Nederlandse doopverklaring kreeg haar eigen karakter. Waar de Duitse verklaring erg Christocentrisch is en al begint met: “Ons heil is in Christus²⁰⁹” valt het in de Nederlandse verklaring op dat daar veel meer de triniteit een rol heeft gekregen. Volgens dr. Leo Koffeman is de Duitse verklaring gestempeld door de lutheranen die altijd erg gefocust zijn op Christus. Door de participatie van de orthodoxen enerzijds en de participatie van gereformeerden, die met Calvijn ook meer de nadruk leggen op de triniteit, anderzijds is er in Nederland een hele andere verklaring ontstaan.

Op de vergadering van 10 mei 2010 onderstreept vader Hildo Bos het standpunt dat er niet wordt overgedoopt als rooms-katholieken of protestanten overgaan tot de Oosters-Orthodoxe Kerk. Vader Hildo Bos benoemt tegelijk wel dat het in Griekenland en Roemenië regelmatig voorkomt dat een rooms-katholiek of protestant opnieuw gedoopt wordt. Een doopverklaring / certificaat zou daarvoor iets kunnen betekenen.²¹⁰

²⁰⁷Idem

²⁰⁸ (Klaveren, 2019)

²⁰⁹ Wederzijdse doopverklaring Duits.

²¹⁰ (Projectgroep Doop , 10 mei 2010, pp. 1-2)

Op de vergadering van 25 juni 2010 geeft vader Hildo Bos aan dat de oosters-orthodoxen de verklaring toch niet zullen ondertekenen. Volgens de bisschoppen 'Ligt het niet in de lijn van de traditie van de orthodoxie om over de dooperkenning verklaringen te ondertekenen, hoewel bij pastorale economia in de praktijk de doop evenwel wordt erkend.'²¹¹

Voor veel mensen kwam deze stap onverwachts. De kleinere Syrisch-Orthodoxe Kerk blijft wel mee doen met de besprekingen en ondertekent wel het document.

7.6 De redenen voor het niet tekenen

Zouden er meerdere redenen kunnen zijn waarom de Oosters-Orthodoxe Kerk in Nederland de verklaring niet heeft kunnen ondertekenen? In de diepte interviews met verschillende priesters en dr. Leo Koffeman heb ik daar een antwoord op proberen te vinden.

Vader Theodoor van der Voort geeft twee redenen voor het niet ondertekenen: "Allereerst hebben wij te maken hebben met een heleboel bisschoppen. Veel parochies vallen onder verschillende bisschoppen: Servisch, Roemeens, Russisch – Moskou, Buitenlandse synode en Constantinopel, de Grieken, Georgiërs. Het is heel lastig, je moet ze allen raadplegen en vragen of ze het er mee eens zijn. Het tweede punt is dat de hele benadering voor de Orthodoxe Kerk wat vreemd is. Het is heel erg juridisch. Het erkennen. En wij vinden het wel goed"²¹².

Vader Anatoli Babiouk zegt: "Met welke reden zouden wij tekenen? (...) Wij weten binnen welke grenzen we mogen handelen. We weten dat de doop niet door ons gebeurt, maar door de Heilige Geest zelf, door de Heer. Alles is bekend. En wij hebben de vrijheid om beslissingen te nemen. Desnoods als het een twijfelgeval is, kunnen wij de aartsbisschop raadplegen en moeilijke gevallen bij hem neerleggen. En dat is het. Maar een document of overeenkomst... ik zie daar niet de relevantie van"²¹³.

Vader Sergi Merks geeft als antwoord: "Met dingen op papier zetten zit je bij de Orthodoxen helemaal verkeerd. We hebben het op een gegeven moment erkend. En niet hier in Nederland. Maar gewoon in Moskou. In de heel de Orthodoxe wereld is het officieel volgens de canons dat de doop van de katholieken en protestanten wordt erkend in de Orthodoxe kerk, maar je moet altijd de Myron ontvangen."²¹⁴

²¹¹ (Projectgroep Doop, 25 juni 2010, p. 2)

²¹² (Voort, 2019)

²¹³ (Babiouk, 2019)

²¹⁴ (Merks, 2019)

Vader Meletios Webber zegt: “Sometimes we are participating in things like that and I would say that in that level.... It is very symbolic and it is not bad, but would it actually change anything? It is a western thing. Roman Catholic / Protestant. To worry about the validity of sacrament. We don't have such a concept, Is it valid or not? Our question is: Are you in communion or not? And if you are in communion than valid make not any difference. But outside the communion validity also make not any difference. So such a statement might be a little bit a Western thing. Do we think your sacraments are valid? Yes! Are you in communion? No. So it makes no difference. It is not that you are unfriendly, or that you are the enemy, but that is how we experience the life of the Holy Spirit in our church.”²¹⁵

Vader Theodoor van der Voort zegt: “De ecclesiologie binnen de Orthodoxe Kerk is heel erg gecompliceerd en heel eenvoudig. Wij weten dat we tot de Ware kerk behoren. Bij andere kerken weten wij dat niet. Om het zo te zeggen. (...) Juist het feit dat de Orthodoxe kerk zo'n open theologie heeft, de speculatieve theologie. Je kunt aan de hand van geschriften van kerkvaders zeggen: Ik denk dat het zo en zo zit. En mensen zeggen: Prachtig en interessant en er wordt over gesproken. Dat mag allemaal. En een ander kan weer op een ander idee komen en hele andere accenten leggen. Dat mag allemaal binnen de Orthodoxe kerk, en dat is ook de kracht van de Orthodoxe Kerk. Voor westerse theologen is het vaak een ramp omdat men het in de Orthodoxe kerk niet fatsoenlijk uitgewerkt wordt. Er zijn bisschoppen die zeggen tegen ons zeggen: Denk er om dat jullie als westerse orthodoxe theologen geen orde gaan scheppen in onze kerk hè! Ons canonieke recht is een puinhoop. Alle uitspraken en canons staan er, maar ze zijn niet bindend. Wat de Rooms-Katholieke Kerk heeft proberen toe doen, is de hele zaak tot een werkbaar geheel te maken. In de Orthodoxe kerk wordt daar met afgrijzen naar gekeken. Dat doe je toch niet?”²¹⁶

Dr. Leo Koffeman zei over de spanning bij de Orthodoxen: “Aan de andere kant. Lag er bij de Orthodoxe kant vandaan (...) het idee van de doop is in de Ware Kerk. En hoe zit het dan met de kerkelijkheid? Kan de doop buiten de kerk bestaan? (...) Dat was een andere grote knoop. Waar onder orthodoxen heel veel verschillend over werd gedacht en nog. (...) De vertegenwoordigers hebben geprobeerd om op een hele eerlijke manier weer te geven hoe de Orthodoxe Kerken daarin staan, ook met heel veel commitment naar hun eigen traditie toe. En terecht. Want daar zit je ook voor. Maar tegelijkertijd wel met grote openheid om het gesprek écht in te gaan. Dus ik kan alleen maar zeggen dat ze dat op een hele prima manier gedaan hebben. Maar dat ze, - van Hildo heb ik daar meer de herinnering van- dat ze toch ook duidelijk moesten zeggen. Verder kan ik vanuit Orthodoxe positie ook

²¹⁵ (Webber, 2019)

²¹⁶ (Voort, 2019)

niet gaan. Hier houdt het op... Mij fascineerde het dan wel dat de Syrisch Orthodoxen met vader Dogan, dat hij dat wel kon. Terwijl hij eigenlijk, zou je denken op dezelfde lijn staat. En het is goed dat ze elkaar tegengekomen zijn. Ook zij zeiden wel: Kijk, orthodoxen maken over dit soort dingen in beginsel geen algemene overeenkomsten. Met andere kerken. Maar in de praktijk gaat de *economia* een rol spelen, want pastoraal kan het best zo zijn dat de doop wel erkend wordt. Dus in die zin, ja zoals je het mag verwachten in zo'n gesprek. Waren het goede vertegenwoordigers van de Orthodoxe traditie. Die met grote integriteit hun positie naar voren hebben gebracht.

Er worden dus verschillende argumenten gebruikt voor het niet tekenen van de wederzijdse dooperkenning. Samengevat zijn het drie antwoorden:

- 1) Het was ingewikkeld om vanuit de verschillende oosters-orthodoxe kerken één geluid te laten horen.
- 2) Documenten tekenen is naar het idee van de russisch-orthodoxe priesters typisch westers en een voorbeeld van juridisch kerk-denken. Daar hebben oosters-orthodoxen weinig mee. De doop wordt gewoon erkend, maar we gaan geen documenten tekenen.
- 3) Het gaat om de vraag: 'Leef je in volledige communie, ja of nee?' Als je in volledige communie leeft dan is de vraag relevant. Want dan weet je in ieder geval zeker dat je tot de Ware Kerk behoort waar de Heilige Geest werkt. Als je niet in volledige communie leeft is de vraag niet (of minder) relevant voor oosters-orthodoxe christenen.

In het interview dat ik met **dr. Leo Koffeman** had, proefde ik begrip voor deze redenen. Leo zei: "Ik begrijp dat wel. (...) vanmorgen zat ik voor mijzelf nog eens te denken – hoe kijk ik eigenlijk tegen die Orthodoxie aan? (...) Hartveld zegt in zijn symboliek: Wij missen in het westen, wellicht de innerlijk capaciteit om de Orthodoxie te begrijpen. (...) wij benaderen dingen juridisch en intellectueel. Als je het goed uitformuleert en je zet er een handtekening onder dan is het waar. Maar in de hele kerkbeleving aan de Orthodoxe kant en de beleving van theologie en liturgie, de beleving ook van relaties naar andere kerken is een totaal andere. Snappen wij wel echt hoe een orthodox daar in staat? Ik denk dat dat een beetje weerklinkt in Orthodoxen kijken, en daar zit ook nog altijd iets in van. Hoe kijkt Oost – Europa naar West – Europa met de geschiedenis van het IJzeren Gordijn op de achtergrond. Er is altijd een spanning geweest van Oosters en Westers christendom. Maar er zit wel iets in van 'de Westerse Kerk is geweldig gejudiceerd en gedogmatiseerd en daar willen wij als Orthodoxen toch niet zo heel erg veel van hebben. Rond de kwestie rond de Paus speelt hetzelfde. Waarom zijn jullie na 7 concilies nog zoveel verder gegaan met dogmavorming?'"

7.7 Wederzijdse dooperkenning in Denemarken

In 2012 was er opvallend nieuws vanuit Denemarken. Verschillende bronnen²¹⁷ melden dat de Russisch-Orthodoxe Kerk onder het patriarchaat van Moskou de dooperkenning van de Deense – Evangelische Lutherse Kerk intrekt. Men deed dit als reactie op het goedkeuren van het homohuwelijk door de Deense – Evangelisch Lutherse Kerk. In 2006 had de Russisch-Orthodoxe Kerk het document van wederzijdse dooperkenning al opgezegd. In Nederland werd het nieuws verder niet breed uitgemeten. Maar zou dit ook nog een extra reden kunnen zijn om in de Nederlandse context niet mee te doen aan het tekenen van een wederzijdse dooperkenning? Het speelt namelijk in dezelfde tijd en binnen verschillende Nederlandse kerken²¹⁸ is het ook mogelijk om als homoseksueel stel te trouwen.

7.8 Samenvatting en conclusie

Binnen de Oosters-Orthodoxe Kerk in Nederland wordt de doop van iemand uit de “gevestigde kerken” altijd geaccepteerd. Bij twijfel wordt er advies gevraagd aan de bisschop. Over het accepteren van het vormsel wordt in theorie en praktijk verschillend gedacht en er is nog geen consensus over bereikt. Ook niet op de laatste panorthodoxe synode van Kreta (2006). Er zijn op dit moment twee lijnen die naast elkaar bestaan: De *Griekse lijn* en de *Russische lijn*. In de Nederlandse praktijk houden russisch-orthodoxe priesters zich echter niet consequent aan de Russische lijn. Er zijn een aantal russisch-orthodoxe priesters die rooms – katholieken die overkomen naar de Oosters-Orthodoxe Kerk toch opnieuw vormen.

Oosters-orthodoxen hebben niet zoveel met documenten tekenen, het is moeilijk om vanuit verschillende oosters-orthodoxe achtergronden één geluid te laten horen, en de oude vraag van Cyprianus lijkt onder de Nederlandse russisch-orthodoxe priesters nog springlevend: “Is er leven buiten de Ware Kerk?”

Het valt op dat geen één priester het heeft over het feit dat het document van wederzijdse dooperkenning in 2012 in wezen een ‘document van verbondenheid’ is geweest. Het wordt vooral neergezet als ‘een poging van de Westerse Kerk om weer iets juridisch vast te leggen’. Terwijl het juist een positieve poging was om een gezamenlijke grond voor oecumene te vinden.

²¹⁷ (Isherwood, 2012) (Reformatorisch Dagblad, 2012)

²¹⁸ De Oudkatholieke Kerk, de Protestantse Kerk in Nederland, Remonstrantse Broederschap, Doopsgezinde Gemeenten.

AANBEVELINGEN

Op basis van de verschillende conclusies uit het afstudeeronderzoek zou ik de opdrachtgever, de Katholieke Vereniging voor Oecumene een aantal adviezen willen geven.

Advies 1 | Kies bij oecumenische gesprekken met de oosterse-orthodoxie voor een kleinere gesprekskring

Door de eeuwen heen zijn er nauwe banden geweest tussen de Oosters-Orthodoxe Kerk en verschillende “gevestigde” kerken. Vooral met de episcopale kerken is er een sfeer van wederzijdse herkenning: In al deze kerken vind je het bisschopsambt, de apostolische successie, de tegenwoordigheid van Christus in de eucharistie en verschillende soortgelijke rituelen. Daarnaast is er binnen de episcopale kerken een rijk besef van een gedeelde kerkgeschiedenis. Met de kleinere protestantse kerken, baptisten, evangelische en charismatische groeperingen zijn er daarentegen wel banden, maar is er ook een sfeer van vervreemding vanuit de Oosters-Orthodoxe Kerk. Er is een andere beleving met betrekking tot het ambt, Kerk en kerkgeschiedenis. Van een aantal van deze laatstgenoemde groeperingen wordt de doop niet erkend door de Oosters-Orthodoxe Kerk.

In de Nederlandse context zijn de protestantse kerken, baptisten, evangelische en charismatische groeperingen juist een grote speler op het kerkelijke erf. Deze kerken en groeperingen waren ook rijk vertegenwoordigd in de commissie rond het opstellen van het document voor wederzijdse dooperkenning in 2012. Qua visie op doop stonden de evangelische en charismatische groepen recht tegenover de oosters-orthodoxen²¹⁹. Mijn hypothese is dat de Nederlandse Raad van Kerken voor oosters–orthodoxen “prima” is om elkaar beter te leren kennen, maar te breed is om concreet dingen af te spreken. Als het gaat om gesprekken over de doop en wederzijdse dooperkenning met de oosters - orthodoxen, kunnen de gesprekken op dit moment daarom naar mijn idee het beste gevoerd worden binnen het Nederlandse Overleg van Episcopale Kerken (OEK). Het zou mooi zijn als hier een sfeer van vertrouwen groeit die een opmaat kan zijn voor oosters- orthodoxen om breder te kijken in de Nederlandse kerkelijke context. Laat het Overleg van Episcopale Kerken de komende jaren eens gesprekken voeren over de betekenis van het doopsel en komen tot een slotdocument. Waarschijnlijk is er hier meer mogelijk, ondanks het feit dat orthodoxen liever geen documenten tekenen.

Advies 2 | Versterk de banden tussen de Rooms-Katholieke Kerk en de Russisch-Orthodoxe Kerk in Nederland

Naar aanleiding van mijn onderzoek kunnen wij concluderen dat er unieke oecumenische banden bestaan tussen de Russisch-Orthodoxe Kerk en de Rooms-Katholieke Kerk. In tegenstelling tot de

²¹⁹ (Koffeman, 2019)

oosters-orthodoxe patriarchaten die de *Griekse lijn* volgen, volgt de Russisch-Orthodoxe Kerk van het patriarchaat Moskou 'officieel' de *Russische lijn*. Dit betekent dat de Russisch-Orthodoxe Kerk het doopsel en het vormsel van de Rooms-Katholieke Kerk erkent. De Russisch-Orthodoxe Kerk doet dit bij geen andere kerk. Dit alles maakt de Russisch-Orthodoxe Kerk een unieke speler in de oecumenische dialoog. Het is voor de Katholieke Vereniging voor Oecumene goed om in de oecumenische dialoog met de Oosters-Orthodoxe Kerk onderscheid te maken tussen oosters-orthodoxen die de *Griekse* en *Russische* lijn volgen. Met de oosters-orthodoxen die de *Russische* lijn volgen ben je namelijk in wezen een stuk verder. Elkaars doop erkennen is één, maar ook erkennen dat de Heilige Geest door het vormsel werkt, opent een deur naar het vormen van één eucharistische gemeenschap. In de oecumenische dialoog staat de Russisch-Orthodoxe Kerk in ieder geval theoretisch gezien het meest dichtbij de Rooms-Katholieke Kerk.

Advies 3 | Onwetendheid tegengaan

Uit mijn afstudeeronderzoek blijkt dat er een onwetendheid en ongemak is onder oosters-orthodoxe enerzijds en rooms-katholieke priesters anderzijds over het opnemen van gelovigen uit de andere kerk. Er zijn russisch-orthodoxe priesters die rooms-katholieken opnemen als gevormde gelovigen, maar er zijn ook priesters die rooms-katholieken opnemen na ze opnieuw gezalfd te hebben met de Heilige Myron. Dit is tegen de officiële lijn van de Russisch-Orthodoxe Kerk die in theorie de *Russische* lijn volgt. In de Rooms-Katholieke Kerk gebeurt echter hetzelfde. Het gebeurt dat voormalige oosters-orthodoxen die toetreden tot de Rooms-Katholieke Kerk gevormd worden of opgenomen worden door een bepaald ritueel. Ook dit gaat in tegen de lijn van de Rooms-Katholieke Kerk. Het zou goed zijn als hier meer aandacht aan wordt besteed in de praktijk, en op de priester en diakenopleidingen. Het is goed om als beide kerken in gesprek te gaan om deze geconstateerde onwetendheid te stoppen. Misschien is het goed om bij het overkomen van gelovigen uit andere kerken standaard gebruik te maken van een bepaald schema.

Advies 4 | Bezinning op de doop(liturgie)

De doopliturgieën van de Oosters-Orthodoxe Kerk en de Rooms-Katholieke Kerk verschillen qua opbouw niet veel van elkaar. In de grote lijn vind je dezelfde elementen. Wel valt op dat er in de rooms-katholieke praktijk in Nederland (zie 6.2.2.2) niet altijd evenveel aandacht wordt gegeven aan de exorcismen rond het doopsel en de liturgie soms vereenvoudigd wordt. Komt dit door een ongemak richting de doopouders als gevolg van de moderniteit waarin het bestaan van de duivel en engelen niet meer wordt geloofd? Verschillende russisch-orthodoxe priesters gaven in de interviews aan dat dit hen opviel en dat ze dit bezwaarlijk vinden. Paus Benedictus XVI zegt in 2010 in zijn homilie in de paaswake: *“In de loop der eeuwen zijn de symbolen kariger geworden, maar het wezenlijke gebeuren van de Doop is toch gelijk gebleven. Zij is niet alleen een wegwassing en al helemaal niet een wat omstandige opname in een nieuwe vereniging. Zij is dood en opstanding. Wedergeboorte in het nieuwe leven.”*²²⁰ Ik denk dat het goed is om er voor te waken om niet nog kariger te worden met symbolen en daar intern over te spreken binnen de Rooms-Katholieke Kerk in de Nederlandse kerkprovincie. Hoe minder karig, hoe meer verbinding met de Oosters-Orthodoxe Kerk.

Advies 5 | Onderzoek de soteriologie

Een groot verschil bij het beleven van het doopsel tussen oosters-orthodoxen en rooms-katholieken is volgens de russisch-orthodoxe aartspriester Theodoor van der Voort de achterliggende soteriologie. Door het hele onderzoek komt dit punt ook naar voren: In de kerkgeschiedenis (hoofdstuk 2), maar ook in het resoneren van de oosters-orthodoxe doop met de rooms-katholieke. In de Oosters-Orthodoxe Kerk vind je de soteriologie van *Christus Victor*: Christus is gekomen om de mens te bevrijden van Satan, om de mens daardoor tot zijn of haar recht te laten komen. Het water van de doop staat in de oosterse-orthodoxie daarom voor de machten van het kwaad waar de dopeling uit omhoog mag komen (onderdompeling). In de Rooms-Katholieke Kerk is de doop vooral gebaseerd op de soteriologie van de *Satisfactieleer*: Christus is gekomen om de zondige mens door zijn lijden en sterven te verzoenen met God. Het doopwater wast de dopeling schoon van de erfzonde. De vorm is meestal begieting. Het interessante is dat er binnen de Nederlandse protestantse kerken, maar ook binnen de Nederlandse Rooms-Katholieke Kerk steeds meer mensen zijn die de Christus Victor soteriologie als richtinggevend zien. Voorbeelden van vooraanstaande rooms-katholieken zijn: Erik Borgman en Paul van Geest. Het zou interessant zijn om te onderzoeken hoeveel rooms-katholieken geestelijken en theologen de Christus Victor soteriologie als richtinggevend zien en welke consequenties dat heeft voor de beleving van het doopsel.

²²⁰ (Ratzinger, 2010)

LITERATUURLIJST

- Akker, N. v., & Nissen, P. (2009). *Wegen en dwarswegen, Tweeduizend jaar christendom in hoofdlijnen*. Amsterdam: Boom.
- Baarda, Goede, D., & Teunissen. (2005). *Basisboek Kwalitatief Onderzoek, Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Babiouk, A. (2019, februari 11). (N. Noorland, Interviewer)
- Beek, A. v. (2012). *Lichaam en Geest van Christus*. Zoetermeer: Meinema.
- Belt, p. d. (2006). *Waarom ben jij gedoopt?* Heerenveen: Groen.
- Berkhof, D. H., & Jong, D. O. (1967). *Geschiedenis der Kerk*. Nijkerk: G.F. Callenbach.
- Bosman, F. G. (2015). *Toptheologen, the next generation: Theologie aan het begin van de 21e eeuw*. Heeswijk: Berne.
- Brink, d. G., & Kooi, d. C. (2012). *Christelijke Dogmatiek*. Zoetermeer: Boekencentrum.
- Catechismus van de Katholieke Kerk*. (1997). Vaticaanstad: Libreria Editrice Vaticana.
- Catechismus van de Katholieke Kerk (Libreria Editrice Vaticana augustus 15, 1997).
- CODEX IURIS CANONICI (januari 25, 1983).
- Codex van het canoniek recht*. (1983). Vaticaanstad: Libreria.
- Compendium van de Catechismus van de Katholieke Kerk*. (2005). Vaticaanstad : Libreria .
- Dartel, G. v. (sd). *Doelstelling*. Opgehaald van www.oecumene.nl: www.oecumene.nl/vereniging/wat-doen-wij/doelstelling
- Dienst van de Aanneming*. (2007). Amsterdam: Russisch-Orthodoxe Kerk Heilig Nikolaas van Myra Amsterdam.
- Ekelenburg, M. v. (2013, April). De Russische trots van Anna Paulowna. *Historisch Nieuwsblad*.
- Erickson, J. H. (1997). *The Reception of Non-Orthodox into the Orthodox Church: Contemporary Practice*. St. Vladimir's Theological Quarterly 41.
- Fijter, N. d. (2019, januari 5). *Met de afscheiding van Oekraïners dreigt breuk in de oosters-orthodoxe kerk*. Opgehaald van trouw.nl: <https://www.trouw.nl/religie-en-filosofie/met-de-afscheiding-van-oekraïners-dreigt-breuk-in-de-oosters-orthodoxe-kerk~afe6774c/>
- Halldorf, P. (2019). De Heilige Geest en het beeld van Christus in het leven van een discipel. Biddinghuizen, Flevoland.
- Het sacrament van de Doop*. (2004). Amsterdam: Russisch-Orthodoxe Kerk, Heilige Nikolaas, Amsterdam.
- Hill, G. (2012). *Salt, Light and a City; introducing missional ecclesiology*. Eugene USA: Wipf & Stock.
- Isherwood, J. (2012, september 19). *Politiken*. Opgehaald van politiken.dk: <https://politiken.dk/newsinenglish/art5406925/Orthodoxy-disallows-DK-baptisms>
- Kamp, K. v. (januari 2012). *Doop(v)erkenning*. Amersfoort: Raad van Kerken.
- Kerkredactie. (2009, oktober 26). Synode PKN niet enthousiast over doopbevestiging. *Reformatorisch Dagblad*.

- Klaveren, D. v. (Regisseur). (2015). *Bewust Katholiek: de doop* [Film].
- Klaveren, D. v. (2019, juli 14). (N. Noorland, Interviewer)
- Koffeman, D. L. (2019, januari 30). (N. Noorland, Interviewer)
- MacCulloch, D. (Regisseur). (2009). *A History of Christianity* [Film].
- Merks, V. S. (2019, februari 10). (N. Noorland, Interviewer)
- Noorland, N. (10 februari 2019). *Observatieonderzoek*. russisch-orthodoxe parochie Nijmegen.
- Noorland, N. (14 juli 2019). *Observatieonderzoek*. russisch-orthodoxe parochie Amsterdam.
- Noorland, N. (19 januari 2019). *Observatieonderzoek*. russisch-orthodoxe parochie Rotterdam.
- Noorland, N. (2 mei 2019). *Observatieonderzoek*. russisch-orthodoxe parochie Amsterdam.
- Noorland, N. (27 januari 2019). *Observatieonderzoek*. russisch-orthodoxe parochie Amsterdam.
- Oudkatholieke Kerk Nederland. (sd). *Aanbevelingen in de slotverklaring*. Opgehaald van https://www.okkn.nl/pagina/843/aanbevelingen_in_de_slotverklari.
- Parochie Heilige Norbertus Dronten. (sd). *ORDE VAN DIENST DOOPLITURGIE*. Opgehaald van <https://www.parochienorbertus.nl/wp-content/uploads/Dronten/Orde%20van%20dienst%20doopliturgie.pdf>.
- Parochie Heilige Thomas Alphen aan den Rijn . (sd). *Doopliturgie*. Opgehaald van https://www.heiligethomas.nl/sacramenten/doopsel/kinderen#download_documenten.
- Parochie Sint Petrus Uden e.o. (sd). *Liturgie van het doopsel* . Opgehaald van <http://www.parochiesintpetrus.nl/>.
- Projectgroep Doop . (10 mei 2010). Notulen. Heiloo.
- Projectgroep Doop . (26 maart 2010). Notulen. Amersfoort.
- Projectgroep Doop. (25 juni 2010). Notulen. Amersfoort.
- Projectgroep Doop. (29 januari 2010). Notulen. Amersfoort.
- Protestantse Kerk in Nederland. (2008). *Doop, doopgedachtenis en doopvernieuwing*.
- Ratzinger, J. (2010). *Het doopsel is het medicijn tegen de dood* . Vaticaanstad: Libreria Editrice Vaticana.
- Reformatorisch Dagblad. (2012, september 20). *Reformatorisch Dagblad* . Opgehaald van rd.nl: <https://www.rd.nl/kerk-religie/russische-kerk-trekt-dooperkenning-deense-kerk-in-om-homohuwelijk-1.686533>
- Runciman, S. (1955). *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth and XIIth Centuries*. Oxford: Clarendon Press.
- Schmemmann, A. (1974). *Of Water And The Spirit, A Liturgical Study Of Baptism*. Crestwood, New-York: St Vladimir's Seminary Press.
- Voorberg, P. (2007). *Doop en Kerk, De erkenning, door kerkelijke gemeenschappen, van de elders bediende doop*. Heerenveen: Groen.
- Voort, V. T. (2019, januari 30). (N. Noorland, Interviewer)
- Ware, T. K. (2015). *The Orthodox Church, An introduction to Eastern Christianity*. London: Penguin Books.

- Weatherly, J. L. (2018). *Baptism in the Name of Jesus in Church History*. Florissant: Urshan Graduate School of Theology .
- Webber, V. M. (2019, januari 21). (N. Noorland, Interviewer)
- Wegman, H. (1976). *Geschiedenis van de Christelijke Eredienst in het Westen en in het Oosten*. Hilversum: Gooi en Sticht.
- Wereldraad van Kerken. (1982). *Lima Rapport 'Doop, Eucharistie en Ambt'*. Lima, Peru: Wereldraad van Kerken.
- Wever, R. d. (2014, november 6). PKN-rapport: reguliere doop is een 'historische misser'. *Dagblad Trouw*.
- Willigen, D. M. (2016). *Met Christus Verbonden, Leven uit doop en avondmaal in de Vroege Kerk*. Heerenveen: Groen.
- Youcat; Jongerencatechismus van de Katholieke Kerk*. (2010). Tielt: Uitgeverij Lannoo .
- Zizioulas, I. (2019). *Gemeenschap in Andersheid*. (H. C. Koetsveld, Vert.) Middelburg: Skandalon.

BIJLAGEN

Bijlage 1 - Transcripten van interviews met russisch-orthodoxe priesters

Bijlage 2 - Transcript van interview met dr. Leo Koffeman

Bijlage 3 - Verslagen participerende observaties